İç savaş anıları

RİGAS'IN DEDİĞİ

Mihri Belli

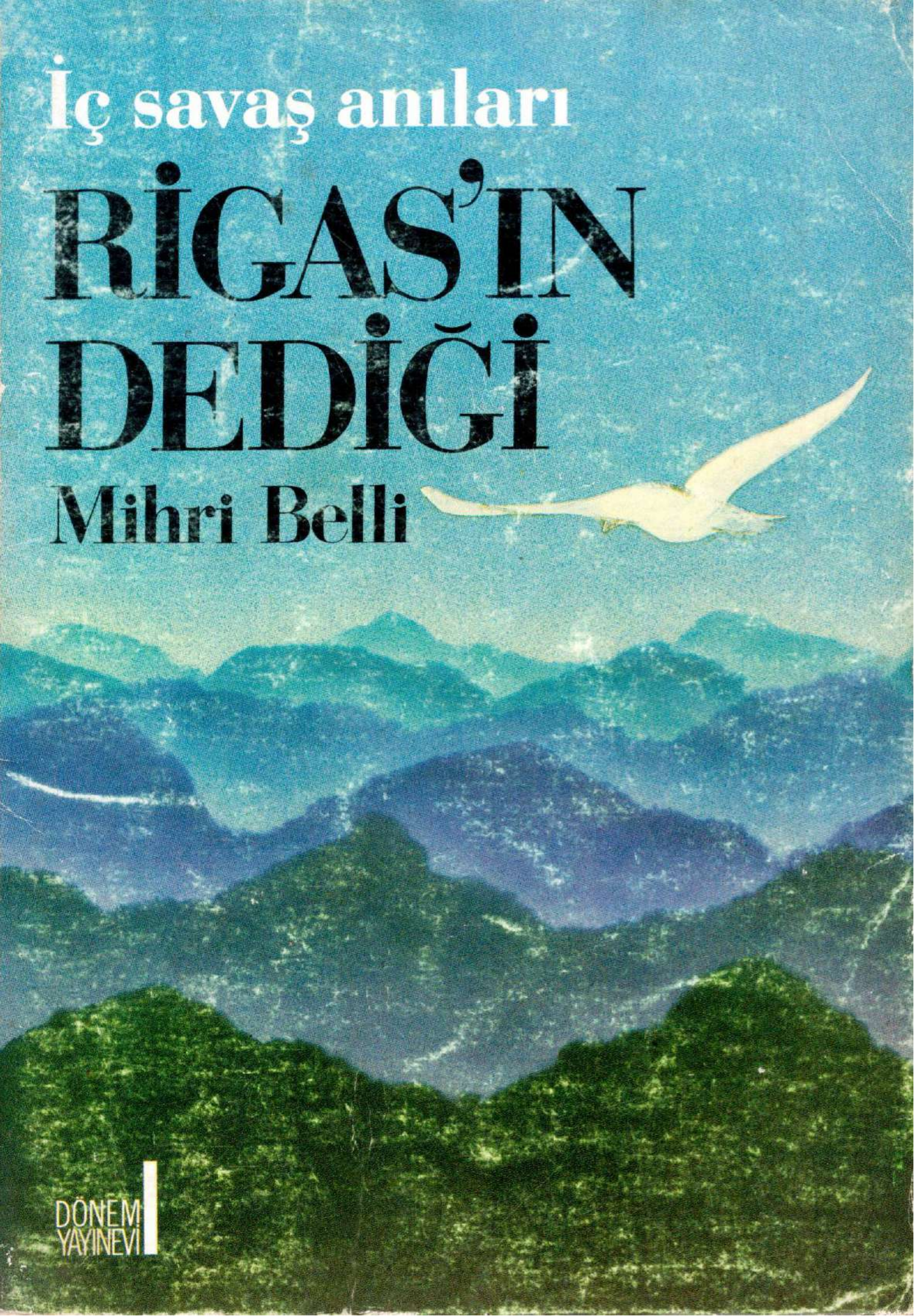

DÖNEM YAYINEVİ

İç savaş anıları

RİGAS'IN DEDİĞİ

Mihri Belli

DÖNEM YAYINEVİ

İç Savaş Anıları
RİGAS'IN DEDİĞİ
Mihri BELLİ

Birinci Basım: Nisan 1988

DÖNEM YAYINCILIK A.Ş.
Konur Sokak 73/9 Ankara Tel: 125 93 78

Dönem Yayıncılık Kitapları: 3
Anı Dizisi: 1
Kapak: Ömer Ülkenciler
Baskı: Aydın Matbaası Tel: 125 77 00

ÖNSÖZ*

Bulgar, Arnavut,Ermeni,Yunan
Kara tenli, ak tenli,hangi milletsek
kılıç kuşanalım, saf tutalım kavgada
Ve nasıl yiğitleriz görsün dünya

Otuz yıl önceleri sabah uykusundan bu türküyle uyandığı günler çoktu... Yeni günü türküyle karşılamak alışkanlığı idi Stefanos Sarafis'in. Ve en sık söylediği de Onsekizinci Yüzyılın vatan şairi, Tesalya'lı hemşerisi Rigas'ın Osmanlı Devletindeki bütün halkları özgürlük savaşına çağıran bu dizelerini içeren türküydü. Metaksas'ın dikta rejiminde, daha o Milos adasında sürgünken ilk karşılaştığımızda bana Balkan uluslarının kardeşliğinden söz etmişti. Dedikleri benim için ilginçti,Yunanistan'a ayak basalı beri ilk kez böyle sözler işitiyordum. O ana kadar nerede öteki Balkan ülkelerinden sözedilse, anlatılanlar hep "Bulgar boğazlayan", "Türk kanı içen" Yunan kahramanlarının öyküleriydi.

Sarafis Balkan halklarının kardeşliğinin tek doğru yol olduğunu daha asteğmen olarak orduya katıldığı ilk günlerde görebilmişti. Balkan ülkeleri subaylarının çoğu için 1912-13 Balkan Savaşı şoven duyguların bilendiği bir olaydı. Sarafis için öyle değil. O, olaylara değişik açıdan bakabilmişti. Onun için Türk askeri de, Bulgar askeri de insandı, kardeşti.."Kardeşler bile döğüşür, biz de döğüştük ve sonunda barıştık" derdi. Balkan Savaşına dair en sık anlattığı anı bir Türk köy imamının kahramanlığı öyküsüydü: Tesalya'da ilerleyen Yunan birliklerini Türk askerinin terkettiği bir

* Bu önsözün yazarı Marion Sarafis,Yunan Halk Kurtuluş Ordusu (ELAS) ın başkumandanı General Stefanos Sarafis'in eşidir. M.Sarafis demokrasi mücadelesinde aktif bir kişidir.

Türk köyünde imam, elinde silah, tek başına, minarenin minberinden yaylım ateşiyle karşılıyor ve Yunanlılara kayıplar verdirdikten sonra şehit oluyor. Sonraları düşünceleri daha olgunlaşınca, bu gibi savaşların kardeşler arası kavga gibi doğal şey olarak geçiştirilemeyeceğini, Balkan ve benzeri savaşların yalnızca, aralarındaki çıkar çatışmalarını Balkanlı piyonları ileri sürerek sonuca bağlamaya çalışan Büyük Devletlerin çıkarlarına hizmet ettiğini kavradı. Dostlarıyla tartışırken, Türkiye ya da "kuzey komşuları" konusuna gelindiğinde, "hepimiz aynı kazanda kaynatılıyoruz" derdi. Ne kastettiği açıktı, kazanı kaynatan, ateşi körükleyen Büyük Devletlerdi..

İki dünya savaşı arası dönemde Balkan federasyonu savunucusu sosyalist lider Aleksandros Papaanastasiyu'yu tutması onun için en doğal davranıştı. Ama düşüncesi bu siyasal akımdan kaynaklanmıyordu. Kendi başına varmış olduğu görüşlerin ifade edildiği yere bağlanmalıydı onunki. Tıpkı İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yunan Direniş Hareketi EAM'ın programında kendi görüşlerinin yansımasını bulması gibi. Sonraları NATO üslerine karşı çıkışı ve nükleer silahlardan arınmış, aktif olarak taraf sız bir bölgenin kurulmasını savunması bugün nasıl geçerli ise, Balkan komsularının kardeşliği konusundaki görüşleri o denli geçerlidir..

Dün Yunanistan'da, bugün Türkiye'de cunta rejimlerinden yarar sağlayan kimdir? Kıbrıs faciası, Yunanistan ile Türkiye arasında sürüp giden gerginlik kimin işine yaramaktadır? Hiç kuşkusuz iki ülkenin de ortak koruyucusu rolündeki Büyük Devletin. İki ülke arasında bu gerginlik olmasaydı belki de Yunan Hükümeti seçim vaadlerini yerine getirir ve ülkeyi Amerikan üslerinden arındırırdı. 1981 seçimlerinde Amerika'nın Ankara Büyükelçisi'nin Yunan seçmenlerine NATO'dan yana oy vermelerini nasıl öğütlediğini burada hatırlatmadan edemiyorum. Bu öğüdü verirken, büyükelçi, hiç kuşkusuz, Yunan olsun, Türk olsun hepimizi aynı kazanda kaynatmaktaydı.

Bugün yaşamakta olduğum İngiltere'de Türk demokratlarıyla Sarafis'in ve kendim adına dayanışma durumundayım. Böylelikle onun düşüncesini pratikte uygulamaya çalışıyorum. İç savaşta Yunanistan Demokratik Ordusu'nda Yunanlı olmayan biricik savaşçı Mihri Belli'yi bu yoldan tanıdım.

Ve şimdi, bana göndermiş olduğu kitabının geniş İngilizce özetinde yalnızca Rigaslar'ın, Sarafisler'in düşüncesini eylemde uygu-

Lavan bir Türk silah arkaşımın son derece ilginç savaş anılarını değil, yazarın deneyimleriyle vardığı, hepimiz için yararlı olabilecek, ibret dolu bir siyasi tahlil buldum..

Yunan kurtuluş savaşçılarıyla halkların özgürlük davasını benimsemiş Türkler arasında dostluğun bir geleneği vardır. Bunun klasik örneği, 19. yüzyıl başlarında Yunan Bağımsızlık Savaşının büyük ismi Kolokotronis ile Ali Farmakis arasındaki kan kardeşliğidir. Bu geleneğin bir devamı olan Mihri Belli'nin değerli kitabının, cuntaların, yabancı "koruyucu"ların nükleer üslerinin bulunmayacağı bir gelecekte Yunan-Türk dostluğunun bir köşe taşı olacağını umuyorum.

5.11.84

Marion SARAFIS

KİTAP HAKKINDA

Bu kitapçık "Ekdosis Themelio" Yunan yayınevinin istemi üzerine Yunan okuru için 1983 baharında yazıldı. Türkçe metine gerekli bazı açıklamaları ekledim.

Bu, Yunan İçsavaşının bir tarihçesi değil. Anılar olarak da nitelendirilemez. Daha çok direnişe katılan insanları anlatmaya çalıştım. Bu insanların ortak bir yanı var: Sevinç dolu idiler. Devrimci savaş koşullarında insanlar öyle oluyor. Davanın haklılığına, geleceğin bizim olduğuna inançtan gelen bir sevinç bu. Oysa bir yanı ile Yunan direnişi faciadır. 1943'ten 1949'a kadar savaşlarda altıyüzbin insan öldü. Onbinlerce devrimci onyıllar boyu zindan, sürgün hayatına katlanmak zorunda kaldı. Sonuç etkileri uzun yıllar sürecek bir yenilği olduğuna göre, bugün "boşunaydı", "yanlıştı" diyenler var. Öyle değil. "En verimli toprak şehitlerin kanıyla sulanandır" sözü Yunanistan için de doğrudur. Eğer bugün o ülkede bir özgürlük havası esebiliyorsa,bu, herşeyden önce, Yunan Direnişinin sağladığı bir sonuçtur.

Giriş ve Sonsözde İçsavaşın, Nazi-faşist işgâlcilerine karşı ilk direnişin bir devamı olduğunu, İçsavaşın bir tarihsel zorunluluk olduğunu belirttim. Direnişe önderlik eden Yunan Komünist Partisi'nin (III Enternasyonal üyesi öteki partilerin de) 1920'lerden bu yana izlemiş oldukları çizginin hangi tarihsel koşulların etkisi ile saptandığını açıklamaya çalıştım.

Bu kitapçıkta özellikle vurguladığım nokta, gerici propagandanın sürekli olarak işlediği "geleneksel Türk-Yunan düşmanlığı" temasının ne denli tarihsel kökenden yoksun olduğu gerçeğidir. Geleneksel olan bir şey varsa o da iki halkın yüzyıllar boyu süregelen kardeslik ilişkileridir.

Mihri Belli

GİRİŞ

5 Nisan 1947 sabahı Yunanistan dağlarına ayak bastım. 1949 yazında Yunanistan Demokratik Ordusu'ndan (DO) yurduma dönmek üzere ayrıldım. O iki buçuk yıllık süre içerisinde esas görevim askeri idi.Bir yandan bu görevi sürdürürken öte yandan Geçici Yunan Hükümeti Doğu Makedonya ve Trakya Bölge Temsilcilik danışmanlığı yaptım ve dağda Türkçe *Savaş* gazetesinin yayınlanmasına yardımcı oldum. Ağır yaralanmış olmam yüzünden iki kez tedavi için Yunanistan'dan ayrılarak bize dost ülkelere gitmek zorunda kaldığım birkaç ay dışındaki zamanı hep Yunanistan toprağında Demokratik Ordu saflarında, Yunan direnişinin insanları içinde geçirdim. O insanları anlatmaya çalışacağım .

Düşman propagandası Yunan direnişinin yabancı müdahalesiyle oluştuğu yolunda iddialar ileri süredurmuştur. Bildiğim kadarıyla 1946-1949 Yunan içsavaşında DO saflarında savaşmış olan tek yabancı bendim: Bir Türk. Bu savaşta hiçbir zaman bir "Enternasyonal Brigad" olmadı. İngilizlerin askeri işgali ve ABD' nin denetim ve yönetimi altındaki Yunanistan'da yabancının çok yönlü ve sınırsız yardımıyla ayakta tutulan bir kralcı faşist orduya karşı, Yunanistan yurtseverleri kendi halklarından güç alarak savaştılar. Nasıl Alman-İtalyan-Bulgar işgaline karşı direndilerse, müttefik kisvesiyle gelen ve ilk işgalci kadar Yunan halkına düşman olan yeni işgalcilerin vesayetini de sineye çekmediler ve savaştılar. Birinci ve ikinci Yunan direnişi bir bütün oluşturur. Ve her iki direniş Yunan toplumunun kendi iç dinamizminin ürünüdür. Yığınların, en ters koşullarda böylesine sahip çıktığı, en yiğit evlâtlarını uğrunda feda ettiği bir halk savaşının dıştan ısmarlamayla, dıştan dayatmalarla gerçekleşebileceği düşünülemez.

Dıştan etkileme çabaları oldu ise bu, ters yönde olmuştur. Sovyetler Birliği yetkilileri de, komşu halk demokrasileri liderleri de iç savaşın arifesinde Yunanlı yoldaşlara işi bir silahlı savaşa vardırmalarının yanlış olacağını, manevi destek dışında ciddi herhangi bir maddi yardımın söz konusu olamayacağını en açık biçimde söylemişlerdir. İşin iç savaş şeklini alan bir direnişe vardırılması Yunanistan Komünist Partisi'nin bağımsız kararıyla, kardeş partilerin aksi yönde telkinlerine karşın olmuştur. Yapılan doğru muydu, yanlış mıydı ayrı sorun. Ancak ne yapıldıysa Yunanlıların kendi kararlarıyla ve emperyalistlerin dayatmasına tepki olarak yapıldı.

Bu konuyu burada biraz açmanın gereği var. Yunan iç savaşı yılları, dünya güçler dengesinde ABD'nin iktisadi, dolayısıyla askeri güç olarak ağır bastığı yıllardı. ABD İkinci Dünya Savaşı'nda uzun boylu insan kaybına uğramamış, savaş kendi topraklarından çok uzakta yer aldığından maddi zararları da çok sınırlı kalmıştı. Üstelik savaş yüzünden Amerikan kapitalizmi eşi görülmedik bir refah dönemi yaşamaktaydı. Atom bombası da 1949 yazına kadar ABD'nin tekelindeydi. Buna karşılık Sovyetler Birliği savaşın en büyük yükünü taşımak zorunda kalmış, 21 milyon insanını yitirmiş meskûn topraklarının üçte ikisi Alman Nazi Kuvvetlerinin işgâline uğramış ve düşman çekilirken buralarda taş üstünde taş bırakmamıştı.

Stalin'in Ekim 1944 Moskova görüşmesi sırasında Churchill'e Yunanistan'da "savaş süresince" % 90 etkinlik tanıması olgusu (mavi kalemle çizilen ünlü hikayesi) bu güçler dengesinin zorunlu kıldığı bir taviz olarak değerlendirilebilir.

Ve gene, Yalta'da da aynı Stalin'in, Churchill'in anılarında yazdığına göre, gene kendisine, Yunanistan'da Alman işgâli döneminin işbirlikçilerini silahlandırarak halka karşı faşist bir terörü kışkırtıp toplumdaki en gerici güçlere dayanan bir kralcı düzen kurma işine soyunmuş olan İngiltere'yi "eleştirmeye hiç niyetli olmadığını" söylemesi ve ardından İngiltere'nin Yunanistan'daki politikasına tam bir güveni olduğunu belirtmesi gibi kraldan fazla kralcı bir tutum bile, bir bakıma aynı biçimde değerlendirilebilir.

1945 Ocağında Molotov'un Moskova'da Partsalides ile görüşmesinde ayaklanmaya karşı çıkışı ve Yunanlı yoldaşlara bir demokratik cephe ile seçimlere katılmalarını önermesi de aynı

Sovyet tutumunun bir başka sorumlu tarafından dile getirilmesidir.

Komşu halk demokrasileri liderlerinin görüşü de farklı değildi: Yunan Komünist Partisi'nin bir ayaklanma durumunda destek istemi içeren yazısına Dimitrov'un cevabı açıktır: Dimitrov Bulgaristan ve Yugoslavya'nın İngiliz silahlı kuvvetlerine karşı ELAS'ın tarafını tutmasının bugün Yunanlı yoldaşlara pek az yarar sağlayacağını ama buna karşılık Yugoslavya ve Bulgaristan'a zarar getirebileceğini belirttikten sonra, "Yunanlı dostlar bunu hesaba katmalıdırlar. Yunanlılar ve ELAS kendi lehlerine olmayan bu durumdan çıkış yaparak hareketlerini yönlendirmelidirler. İpi fazla germemeli, tam tersine kuvvetlerini olabildiğince korumak ve demokratik programlarını gerçekleştirecekleri daha uygun bir zamanı bekleyebilmek için özel bir esneklik ve manevra yeteneği gösterebilmelidirler" diyor.

Evet, Sovyetler ve müttefikleri Yunanistan'da "ipin fazla gerilerek" bir ayaklanmaya vardırılmasına karşı idiler. Çünkü bu, Yunanistan'da iç durum ne olursa olsun, güçler dengesinin sosyalist kampın aleyhine olduğu bir dönemde emperyalist kampa bir cephede savaş açmak demekti.

* * *

Özellikle destalinizasyon döneminin hızlı anlarında Stalin'in Yunanistan'ı "sattığından", Stalin'in Yunan halkına "ihanetinden" çok söz edildi. Böyle bir iddia, mantıklı olarak, Stalin'in "ihanet" durumuna düşmemek için. Yunanistan'ı kendi etki alanına almak amacıyla askeri müdahaleyi göze almış olan İngiltere ve Amerika'nın karşısına mukabil askeri güçle çıkması gerektiği savını içerir. SSCB'nin buna kalkışması o dönemde iktisadi ve askeri güç bakımından üstün durumda olan ABD'deki en gerici güçlerin tam olarak belirleyici duruma geçmelerini sağlar, harp kundakçılarının ekmeğine yağ sürerdi. ABD'de Demokrat Parti'nin en sağ kanadının bir temsilcisi iktidarın başındaydı. Truman Potsdam'a yalnızca savaşta uzun boylu yıpranmamış hatta savaş yüzünden zenginleşmiş bir ABD'nin Başkanı olarak değil, aynı zamanda nükleer silahı tekelinde tutan en güçlü emperyalist devletin temsilcisi olarak gelmişti.

Bu gibi iddiaların arkasında Yunan halkının yahut da herhangi bir halkın devrim yapacaksa bunu kendi toplumunun iç dinamiz-

miyle kendi emekçi halkına güvenerek değil, dışarıdan gelecek olan bratuşkaların işe karışmasıyla yapabileceği inancı, daha doğrusu inançsızlığı yatar. O cinsten ithal malı devrimlerden hayır gelmediği ortadadır. Evet, devrim yapacaksan kendi ulusal güçlerine güveneceksin. Uluslararası alanda ittifak kurabileceğin güçler burada ancak bir yedek güç olarak değerlendirilebilir.

* * *

YKP'nin 1945'de genel seçimlere katılarak legalite olanaklarını sonuna kadar kullanmaması sonradan mahkûm edildi. YKP'nin çizgisini belirlemede baş rolü oynamış olan Zahariadis'in bile, bu görüşe katıldığını gördük. Acaba, Dimitrov'un Molotov'un öğütlerine uyularak burjuva parlamentarizminin olanaklarından yararlanmakla yetinmek, işi silahlı direnişe vardırmamak gerçekten doğru muydu?

Bu soruya kesin cevap vermeden önce sorunun değişik yönlerini doğru değerlendirmek zorunluluğu var. İç savaşın yenilgiyle sonuçlanmasına bakarak savaşın gereği konusunda olumsuz hükme varmak bizi olsa olsa " ancak zaferin garantili olduğu durumlarda savaşa girişmek doğrudur" gibi bir yargıya götürür. Ezilenler, sömürülenler yüzyıllar, binyıllar boyu sömürü düzenine karşı kendi anlayışlarına göre insanların daha mutlu yaşayabileceği bir toplum yaratmak için direnişlere, savaşlara girıştiler. Bunların çoğu yenilgiyle sonuçlanmıştır. Ama tarih tekerleği gene de ileri doğrultuda döndü. Yenilgiye uğrayan devrimler sonra gelenlerin esin kaynağı, tarihsel dayanağı olmaktan geri kalmadı. Bir örnek: Paris Komünü de yenilgiyle sonuçlanmıştır. Ve Marx bu sonu önceden görebildiğinden Fransız proletaryası tarafından iktidarın silahla zaptedilmesine başından karşıydı. Ama ok yaydan çıktıktan sonra ve ilk proletarya iktidarı gerçek olunca O, Komünün en coşkulu savunucusu oldu. Komünarlardan "gökleri zaptetmeye gidenler" diye söz etti. O hiçbir zaman "ben demedim miydim?" diyenin bilgiç durumuna düşmedi. Ve yenilgiye karşın Paris Komünü sonraki devrimlerin esin kaynağı, tarihsel dayanağı oldu.

Yunan iç savaşını değerlendirirken Marx'ın tutumu bize örnek olmalıdır. Asıl büyük facia Alman-İtalyan-Bulgar işgâlcilerine karşı bütün dünyada hayranlık uyandıran bir kurtuluş savaşı verdikten sonra, Yunan halkının İngiliz-Amerikan emperyalizminin

vesayetini ve onun dayattığı halk düşmanı rejimi direnişsiz sineye çekmesi olurdu.

"İşi silahlı ayaklanmaya vardırmak yanlıştır, seçimlere girilmeli, legalite olanaklarından yararlanılmalıdır" diyenler dünya ölçüsünde güçler dengesi bakımından sorunu doğru koymuş olabilirler. Ama bizce o dönemde Yunanistan gerçeği açısından her ne pahasına olursa olsun legaliteden yana olmak teslimiyetten yana olmaya eşitti. Neydi bu gerçek?

Varkiza'dan hemen sonra İngiliz işgâl kuvvetleri faşist çeteleri silahlandırmaya başladılar. Bunlar daha önce Almanlarla işbirliği etmiş faşist terörün vurucu gücü idi. Kendilerine devredilen silahlar Vakiza anlaşması gereği ELAS'ın kendi eliyle teslim ettiği silahlardı. Bu faşist terör çeteleri kolluk kuvvetlerinin himayesindeydiler. Çok kez birlikte iş görüyorlardı. Silahlarını bırakarak köylerine, kentteki mahallelerine dönen ELAS'çılar yer yer bu silahlı faşist gruplar tarafından linç ediliyordu. Kısa zamanda bunlar kırsal bölgelerde egemen oldular ve dayanılmaz bir terör havası estirdiler. Savunmasız yakaladıkları yurtseverlerin kellesini kesip kazıklara takarak kasaba meydanlarında teşhir etmek bunların eski marifetiydi. Yunanistan'da kendilerine kelle başına ödül veriliyordu. "Yüzde 90 İngiliz etkinliği" işte böyle sağlandı.

Siyasal üstyapının doruğunu ise kral ve kraliçe çevresindeki en gerici ekip ve burjuva politikacılar oluşturacaktı. Bu koşullarda bir burjuva parlamenter demokrasisinin varlığından söz edilemez elbet. "Burjuva demokrasisinin olanaklarından sonuna kadar yararlanılmakla yetinilmeliydi" diyenlerin söz konusu olanları abarttıkları açık.

Almanlarla işbirliği yaparak ihanet batağına batmış, dolayısıyla yurtsever güçlerle kan davası olan, İngilizlerce yeniden silahlandırılmış sağın, silahsız bir sol ile karşı karşıya geleceği bir seçim oyununu sineye çekmek, sağın kazandırılacağı önceden bilinen böyle bir seçimin sonuçlarına razı olmak, dolayısıyla ulusal kurtuluş savaşı boyunca halka verdiği sözden , bağımsız ve demokratik bir Yunanistan gerçekleştirme sözünden dönmek ve bu dönekliğin maddi manevi çöküş biçimini alacak olan sonuçlarına katlanmak; ya da zaten dağlarda faşist teröre tepki olarak kendiliğinden oluşan direniş birimlerine dayanarak çete hareketini genişletmek ve direnmek.

Seçilen ikinci yol oldu. Ve o dönemde buna karşı çıkan pek yok-

tu. Biz dağda DO'nun niçin kurulduğunu halka böyle anlatıyorduk, halk da pek güzel anlıyordu.

* * *

İç savaş kızıştıktan sonra da Sovyetler Birliği'nin olsun, Halk Demokrasilerinin olsun tutumu uzun boylu değişmedi. Elbette ki Yunan devriminden yana idiler. Ama bu yana oluş, genel niteliğiyle, manevi destekten ibaret kaldı. Maddi yardım çok sınırlıydı. Ağır yaralıları tedavi için kabul ediyorlardı. Bizim bölgede (Doğu Makedonya ve Trakya) Batı ülkeleri Kızılhaç'ından sağlanan az miktarda giyim eşyasını DO'ya devrettiler. Öteki bölgelerde bir miktar yiyecek yardımları da oldu. Silah ve cephaneye gelince, bunda da yardımın, bir tahmine göre, DO'nun elindeki silahlara oranı yüzde yarımdan (%0,5) ibarettir.

Ne denli zor durumda kalırsa kalsın bir birliğin Halk Demokrasileri topraklarına sığınmaya kalkışması yasaktı. Bu yasağı çiğneyen provokatör durumuna düşebilirdi. Uzun süre Halk Demokrasileri yalnızca ağır yaralıları kabul etmekle yetindiler. Gebe kadınları bile kabul etmiyorlardı. Dağ koşullarında doğum yapmak tehlikeli olacağından evlenmek yasaktı. Ve bu yasak ELAS zamanından beri, yıllardan beri sürmekteydi. Bu, en bilinçli, en yiğit bir devrimci kuşağının zürriyetten yoksun kılınması demekti. Sonlara doğru olanaklar doğdu ve evlenme izni çıktı. Yunan dağlarında çeteciliğin beline sahip olma kuralı uygulanmıştır. Çetecilik yasaları doğa yasalarından üstün tutulmuştur.

Kurtarılmış bölgelerde en bağnaz müslüman köylerinde bile genç kız, genç gelin gece yarısı kırda kalmış ineğini iki dağ aşarak aramaya gidebilirdi. Dağlarda tam bir ırz, namus güvenliği sürdürülmüştür.

Demokratik Ordu saflarına katılanlar, hiç değilse bizim bölgede genellikle köydeki giysileriyle askerlik yapmak zorundaydılar. Kara kışı bir tek yün kazakla geçiren Yunanlı genç kızlar vardı. Silah altına alınan Rodop köylüleri, Türkler ve Pomaklar, ki bunların bir kısmı tekerleğin henüz girmediği ücra dağ köylerinden gelmekteydi, kendi evlerinde dokunan kaba şayaktan ilkel giysilerle, başlarında keçe külâh ve sarık, Fatih Sultan Mehmet zamanında ne giyiyorlardıysa onunla taburlar oluşturuyorlardı. Üzerlerinde yirminci yüzyılın nişanesi olarak yalnızca omuzlarındaki ELAS'dan kalma Alman piyade tüfeği, ayaklarındaki otomobil lastiğinden

çarıklar vardı. Bu çarıkların teki bir-bir buçuk kilo gelir. Ve bu çarıklarla gerektiğinde günde onbeş yirmi saat yürümek zorundaydılar. O dağ çocuklarının ayakları bile bu kadarına zor dayanır. Sabah tekmilinde tabura "Hazır ol!" (Prosohi) komutu verdin mi otolastiğinden çarıklarla hazırola geçiş ona göre olur. "Şu insanlara, ayaklarına birer çift postal, sırtlarına birer kaput ve başlarına birer kep verebilsek. ' Hazırol!' komutu verdiğimizde topukların birbirine vurmasıyla tek ses duyulabilse savaşı kısa zamanda kazanırız" diye düşündüğüm ve söylendiğim olmuştur.

Evet, Sosyalist blok başından beri Yunanistan'da bir halk ayaklanmasına karşıydı. Savaş patlak verdikten sonra da bu savaşın kangrenleşmeden bir an önce sona ermesinden yana oldu. Ve bu durumda DO için kendi yağı ile kavrulmaktan, yani tüm ikmali Yunanistan toprağından yapmaktan başka çare yoktu.

YKP yönetiminin iç savaşa ilişkin hatalarından çok söz edildi. YKP yönetiminin Lübnan'dan Varkiza'ya kadar, daha önceleri de ve daha sonraları da önemli hatalar işlediği bir gerçektir. Ama, eski ve yeni YKP yönetimi dahil , hemen herkesin 1945 seçiminin boykot edilmesini ve işin iç savaşa vardırılmasını hata saymasını biz olaylardan sonra bilgelik (wisdom after events) olarak, olguyu tarihsel çerçevesine yerleştirmeden varılan bir yargı olarak değerlendirmekten kendimizi alamıyoruz.

İç savaş sırasında güdülecek askeri strateji konusunda iki görüşün çatıştığını biliyoruz. Bir yanda DO kuvvetlerini nizami ordu biçiminde örgütleyerek kralcı faşist kuvvetlere karşı cephe savaşı vermeyi ve bir an önce sonuç almayı savunan Zahariadis'in YKP III. Plenum toplantısına kabul ettirdiği görüş, öte yanda çete savaşını sürdürmeyi ve düşmanı uzun soluklu bir savaşta yıprata yıprata dize getirmeyi savunan, Markos başta, kapitaneosların çoğunluğunun savunduğu görüş.

Bu konuda yazı yazanların çoğu bu iki görüşün çatışması üzerinde ayrıntılı olarak duruyorlar. Bunlar çizdikleri tabloyu akla karaya boyayıp bütün günahları "dogmacı" olarak nitelendirdikleri Zahariadislere, Joanideslere, bütün sevapları da, başta Markos olmak üzere, çetecilik geleneğinin temsilcisi kapitaneoslara , "dağcılara" yakıştırıyorlar.Vardıkları sonuç yenilginin "dogmacılar"ın görüşünün üstün gelmesinden ve gerilla savaşının sürdürülememesinden ileri geldiğidir. Yazılanlardan, "eğer 'dağcılar'ın görüşü üstün gelseydi sonuç yenilgi olmayacaktı" gibi

bir mantıki sonuç çıkıyor.

Nizami ordu örgütlenmesine geçilerek kuvvetleri Gramos-Vitri bölgesine yığıp bir cephe savaşı vererek ve kurtarılmış bölgeler alanına kentleri de katma yolundaki YKP III.Plenum kararının, sonuç yenilgi olduğuna göre, yanlış bir karar olduğunu bugün biliyoruz. Markos'un bu karara karşı çıkarken ileri sürdüğü savları tarih doğrulamıştır. O, Zahariadis'in önerdiği Gramos bölgesine 15 binlik bir yedek kuvveti yığma operasyonunun bir yedek yaratma hareketi değil, öteki bölgelerin terkedilmesi pahasına gerçekleştirilecek mevcut kuvvetleri bir noktadan ötekine kaydırma hareketi olacağına işaret ediyor. III. Plenum'un DO kuvvetlerinin sayısal gücünü yükseltme kararını ancak DO 'nun sırtından yerine getirebileceğini , oysa DO'nun aktif bulunduğu öteki bölgeleri terketmesinin yeni kuvvet seferber etme olanaklarını da terketmek demek olacağını belirtiyor, ve "Eğer bütün birliklerimizi Gramos'a toplarsak, düşmanın şimdi dağıtmak zorunda bulunduğu kuvvetlerinin büyük bir bölümünü serbest bırakmış oluruz ve bizim 25 bin kişiden ibaret olan kuvvetlerimizin üzerine bütün kuvvetlerini sürme olanağını ona sağlamış oluruz. Bugün hükümet ordusu 170 bin kişilik bir ordudur" diyor.

Ama bu doğru değerlendirmeden, eğer kuvvetler dağınık tutularak ülke düzeyinde gerilla savaşı sürdürülseydi zafere ulaşılırdı yargısı çıkarılamaz. Bundan ancak çete savaşı taktiklerinin sürdürülmesiyle direnişin daha uzun bir süre sürdürülebileceği ve bu arada, uygulanacak, en gerici güçlerin tecrit edilmesini ve YKP'nin etkilediği yığınlar dışındaki demokratik güçlerin cephe birliğinin de sağlanabilmesini hedef alan doğru bir çizgiyle, bir politik çözüm için askeri güçten yararlanılabileceği sonucu çıkarılabilir.

Ancak şu da bir gerçektir ki Yunanistan'da koşullar uzun soluklu bir çete savaşının sürdürülmesine de elverişli değildi. 1949 yazında Vitsi ve Gramos'da yığılan DO kuvvetleri 15 bin kişiydi ve bunlar kendilerinden on kat daha büyük kuvvetlerle ve ikişer ton patlayıcı madde taşıyan, zamanın tahrip gücü en yüksek uçaklarıyla, dağ doruklarını cehenneme çeviren napalm ile saldıran bir düşmana karşı kahramanca savaştıktan ve binlerle sayılabilecek kayıplar verdikten sonra Arnavutluk topraklarına çekilmek zorunda kaldılar.

Yunan iç savaşında eğer iç ve dış güçler dengesi durmadan

düşmanın lehine bir gelişme göstermeseydi 1949 Ağustosu Vitsi ve Gramos bir yöresel çatışmada düşmanın üstünlük sağlamasından ibaret kalabilirdi. İkinci direnişte iki taraftan 150 binin üstünde insan ölmüştür. Ulusal kurtuluş savaşının yarım milyon kurbanını da eklersek Yunanistan nüfusunun onda biri eder. 1943-1949 yıllarında Yunan devrimcileri nice ölümler, nice yenilgiler görmüşlerdir. Ama bunlar hep savaşı sürdürme azmini, bileyen yenilgiler oldu. Ağustos 1949 Gramos ve Vitsi savaşından sonra DO'nun bir iki bin kayıp vererek dağ doruklarını düşmana terketmek zorunda kalışı sonucu ülke düzeyinde direnişin durmasını, yalnızca şu ya da bu savaş taktiğinin kullanılıp kullanılmaması ile açıklayamayız. Eğer gerçekten uzun soluklu çete savaşını sürdürmeye elverişli koşullar olsaydı bu ülkede, besbelli ki, Gramos'tan sonra Yunan dağlarına bir mezarlık sessizliği çökmezdi.

İç savaşın kesin bir yenilgiyle sonuçlanmasının, Yunan solu için verilen kayıplar yanında en olumsuz sonuçlarından biri onbinlerce devrimcinin, Parti ve DO'nun en iyi kadrolarının onyıllar boyu sürgünde yaşama zorunluluğunda bırakılmasıdır. "Ölen öldü kalan sağlar bizimdir" diyemedik. Savaşta ölen öldü, ama kalan sağlar da Yunanistan toprağında verilen sınıf savaşı açısından çok uzun yıllar "bizim" olmadı. Yunan gerçekliğinin içinde olmak ve savaşa doğrudan doğruya katkı bakımından, Gramos'da şehit düşenle örneğin Batı Asya'nın Taşkent şehrinde otuz yıl mülteci hayatı yaşayan arasında uzun boylu fark yoktu.

Bütün bu söylediklerim savaş sırasındaki gözlemlerim sonucu, daha o zaman üzerinde düşündüğüm ve yargıya vardığım şeyler değil. Biz tabandakiler, Parti lideri Zahariadis ile Başkumandanımız Markos arasında, en temel sorunlarda görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorduk. Böyle bir şeyi aklımızdan geçirmiyorduk. Bizim tutumumuz aldığı emirleri yaratıcı bir tutumla, elinden geldiğince kusursuz uygulamaya çalışan askerin tutum ve davranışıydı.

Zaten bölgemiz olan Doğu Makedonya ve Trakya'da çete savaşı dışında bir taktik uygulama söz konusu değildi. Gramos uzaktaydı ve orada savaşın nasıl sürdürülmesi gerektiğini elbetteki başta-kiler bilirlerdi.

Olaylara otuz küsur yıl uzaktan bakan kişi bu uzun süre içinde dünyada ve Yunanistan'daki gelişmelerin sağladığı deneyimlerden yararlanarak belki de çok isabetli gibi görünebilen yargılara va-

rabiliyor. Bizce bunların fazla bir değeri yoktur.

İşlenen bütün hatalara karşın Yunan iç savaşı, günahıyla,sevabıyla, yalnız Yunan halkının değil, tüm ilerici insanlığın daha iyi bir dünya uğruna çağlar boyu verdiği mücadelenin bir parçasıdır. Bir emperyalist bloka karşı ulusal kurtuluş savaşı verenler pek az istisnalarla, müttefik kisvesiyle askeri güç olarak gelen öteki emperyalist blokun ülkede gerici, işbirlikçi güçlere dayanarak vesayetini kurmasına karşı direndiler ve yıllarca dünya devriminin nabzı Yunanistan dağlarında attı. Bunca kurban boşuna değildir. Balzac'ın "Hiçbir toprak kurbanların kanıyla sulanan topraktan daha verimli değildir" anlamında bir sözü var. Bu Yunanistan için de doğrudur. Bugün Yunanistan'da demokrasi varsa, hatta daha gerilere gidelim, cunta döneminde, aynı sömürgen güçlerin fedaisi durumunda olan Yunan cuntası bugünkü Ankara cuntasının yapabildiği zulmü aynı ölçüde yapamadıysa, emperyalizm uşaklığını biraz olsun maskelemek zorunda kalarak emekçi halkın iktisadi kazanımlarına Türkiye'deki kadar el uzatamadıysa, bu. Yunan halkının kurtuluşu uğruna katlanmış olduğu fedakârlıkların, bu uğurda verdiği kurbanların daha ağır basmasından ötürüdür. Evet, kurbanlar boşuna ölmedi. Onlar, DO saflarında tüm savaşanlar Yunan ulusuna onur kazandırdılar. Ve ben bir Türk olarak bu şanlı savaşa katılıp mütevazi bir görev yerine getirebildiğim için, Yunan halkının en temiz, en yiğit evlâtlarıyla haklı bir mücadelede omuz omuza durabildiğim için gururluyum, mutluyum.

Besbelli ki Yunanistan o dönemde dünya ölçüsündeki soğuk savaşın sıcak savaşa dönüştüğü bir alandı. Sovyetler Birliği ve Halk demokrasileri belli nedenlerle sınırlı kalan olanakları ölçüsünde Yunan direnişinden yana oldular. Anglo-sakson cephesi ise Alman-Nazi işgâlcilerinin işbirlikçisi faşistlerin, burjuva politikacıların ve kralın çevresindeki gerici kliğin rol oynadığı halka karşı ittifaktan yana oldular. Bu gerici ittifakta başı çeken bir Papagos, siyasal renk bakımından, bir Papadopulos ya da bir Evren'den hiç de farklı değildi. Dünya ölçüsündeki bu güçler mevzilenmesinde bir Yunanlı yurtseverin ya da herhangi bir sömürülen ülke yurtseverinin bir tek yeri olabilirdi: kendi ülkesinde bağımsız ve demokratik bir düzenden yana güçler safında, emperyalizme karşı ve emperyalizmin karşı ağırlığı durumunda olan sosyalist kamp ile doğal ittifak durumunda.

Bugün şöyle bir tespit yapmak zorunluluğu var: Yeryüzünde

yarım yüzyılı aşkın bir süredir sosyalizm uygulaması var: Sosyalist toplumun gerçekleştirmekle yükümlü bulunduğu şey, sistem olarak, kapitalizme üstünlüğünü, insan emeğine daha yüksek bir teknolojik düzeyde daha yüksek bir verimlilik sağlayarak, sosyalist toplum insanının iktisadi, entellektüel, kültürel ve bütün alanlarda yaratıcılığını doruklara çıkararak gözler önüne sermesidir. Vatandaşın yeteneklerini kollektif biçimde engelsiz geliştirebileceği, başı dik ve özgür insanların sosyalist demokrasisinin örneğini gözler önüne sermesidir.

Bugün sosyalist kampın emperyalist sistem karşısında bir karşı-ağırlık oluşturduğu, dolayısıyla emperyalizmin sömürdüğü ve ezdiği halkların bağımsızlık ve demokrasi uğruna mücadelelerinde sosyalist dünya ile dayanışma durumunda bulundukları tarihsel bir gerçektir. Bu böyle olmakla birlikte teknolojide olsun, sosyalizmin kapitalist sisteme her alanda üstünlüğünün yığınlarca bütün açıklığıyla görülebilmesi için daha yapılacak çok iş, aşılacak çok engel olduğu da apaçık ortada. Sosyalizmin gerçek anlamıyla kuruluşunun uzunca bir tarihsel süreyi kaplıyacağı ve bu kuruluşun duraklamaları, zigzagları, hatta geçici olarak gerilemeleri de içereceği anlaşılmıştır.

Emperyalist propaganda bu tespitten sosyalizmin kendisinin asla gerçekleşemeyecek bir hayal olduğu, bilimsel sosyalizmin ustalarının yanıldıkları yolunda, kapitalist sömürü sisteminin lehine sonuçlar çıkarıyor. Batı'da "sol" diye nitelendirilen bazı çevreler bu kadarını yapmıyorlar. Yaptıkları, soyut bir kavram olarak sosyalizme sahip çıkmak ama sosyalizm uğruna mücadelenin şu ya da bu tarihsel aşamasını, bazen de bütün tarihi onu yapanlarla birlikte reddetmek. İlk adım Marksist eleştiri sınırları aşılarak, tersine bir şahıs putlaştırmaya dönüştürülen destalinizasyon oldu. Sonra Lenin ve Leninizm hedef alındı, şimdi sıra Marks'tadır. Bu çevrelerin başlıca özelliği eski ikonları duvardan indirirken yerine asmaya çalıştıklarının pek uzun ömürlü olmayışı. Bir ara yeni ikon Mao idi. Maoculuk bir ideolojik akım olarak iflas edince birçok eski Maocu grup Troçkizme sarıldı. Marksizm adına Marksizm düşmanı katolik Valessa'yı bayrak yapanlar da eksik değil.

Marksist eleştiri her olay, durum ya da kişiyi, zaman ve mekân unsurunu hesaba katarak, tarihsel ortamı içine oturtarak değerlendirmeyi emreder.

Onsekizinci yüzyılın sonlarında cereyan eden olaylara ondo-

kuzuncu yüzyılın ortalarından bakan bir kimsenin, Büyük Fransız Devrimi'nin teorik hazırlığını yapan ansiklopedistleri, Rousseau'ları, Diderot'ları, bu devrimde belirleyici rol oynamış olan tarihsel kişileri, Robespierre'leri, Marat'ları, savundukları burjuva demokrasisinin aradan yarım yüzyıl geçmeden işçi sınıfının ve tüm çalışanların hayasızca sömürülmesine olanak sağlayan bir düzene varacağını zamanında göremedikleri için kötülemeye kalkışması saçmadır. Burjuva devrimi, her şeye karşın, daha geri bir toplum düzeninin yerine daha ilerisini koymuştur ve bu devrimi gerçekleştirenlerin adları tarihe altın harflerle yazılıdır.

Aynı şekilde proleter devrimleri de tarihsel çerçeve içinde ele almak ve herhangi bir ülkenin işçi sınıfı partisinin o devrimlere karşı tutumunu aynı çerçeve içinde değerlendirmek zorunluluğu vardır. Büyük Ekim Devrimi yalnızca emperyalizmin dünya ölçüsündeki egemenliğine son vererek ilk sosyalist ülkenin temellerini atmakla kalmadı, aynı zamanda ulusal kurtuluş hareketlerinin zaferle sonuçlanabileceği uluslararası koşulları da yarattı. Türk ulusal kurtuluş savaşı burada ilk örnektir. Bu anti-emperyalist savaş, daha başından sosyalist ülkenin çok yönlü desteğinden yararlandı.

O dönemde gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfı davasını benimsemiş olan bir kimsenin, ya da sömürülen ülkelerde bir yurtseverin genç Sovyetler ülkesine karşı tutum ve davranışı, kendi emekçi halkının davası uğruna mücadelede bir müttefik güce karşı tutum ve davranış ne ise o olmalıydı. Ve öyle olmuştur.

İki dünya savaşı arası dönemini ele alalım: Bu dönemde dünyada Marksizm-Leninizmi bir tek merkez temsil ediyordu. Onun dışında kalan ya siliniyor ya da sosyalist ülkeye karşı kapitalist kuşatmaya, dolaylı yoldan, bazen de doğrudan doğruya yardımcı duruma düşüyordu. Bu merkez, Stalin'in başında bulunduğu Bolşevik Partisi'nin belirleyici rol oynadığı Üçüncü Enternasyonal idi. O dönemin koşullarında bir proleter devrimcisi için yapılacak tek şey, Üçüncü Enternasyonal ile dayanışma içinde sınıf mücadelesini sürdürmekti. Marksist tarih anlayışına ters düşen, sosyalist demokrasiye ters düşen şahıs putlaştırma gibi tutum ve davranışları yadırgasak da bu böyledir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarını ele alalım: Bütün Avrupa'yı eline geçirmiş olan Nazi Almanyası, Sovyetler Birliği'ne saldırdığı zaman da kendi ülkelerinde anti-faşist mücadeleyi yürütmekle

yükümlü olanlar için tek yol vardı: Olanca gücünle ortak düşmana karşı direnmek ve böylelikle kendi ülkende yurtseverlik görevini yerine getirirken savaşın büyük ağırlığını sırtında taşıyan Sovyetler Birliği'nin bu yükünü de paylaşmak. Öyle şarta bağlı olarak, itiraz kaydıyla falan değil, kayıtsız şartsız bu böyle.

Arkadan soğuk savaş dönemi geldi. Nükleer silahı tekelinde tutan ABD savaş yüzünden tarihinde görmediği bir refah düzeyine erişmiş, Sovyetler Birliği ise tarihin yazmadığı ölçüde insan kaybına ve yıkıma uğrama pahasına zaferi elde edebilmiş. En etkin Batı çevreleri Sovyetlere karşı bir an önce saldırıya geçilmesini öneriyor, savaş kışkırtıcılığı yapıyorlar. Bu koşullarda da kendi ülkelerinde bağımsızlık ve demokrasi mücadelesini sürdürmekle yükümlü bulunanlar için yapılacak tek şey vardı: Savaşa, bütün dünyayı Amerikan emperyalizminin arka bahçesi, Güney ve Orta Amerika'nın faşist diktatörlüklerine çevirecek olan bir Amerikan dünya egemenliğine karşı çıkmak ve onun karşısında en önemli karşı-ağırlık olan sosyalist kamp ile dayanışma içinde olmak.

Evet, YKP'nin tarihi ele alınırken olsun, bizim tarihimiz ya da öteki işçi sınıfı partilerinin tarihleri ele alınırken olsun bu örgütlerin mücadelesinin yer aldığı tarihsel ortam, tarihsel çerçeve göz önünde tutulmalıdır.

Ama bu başka şeydir, SBKP dahil, herhangi bir merkezi Marksist eleştirinin üstünde tutmak baska şey. Sosyalizme giden yolun, daha yüksek bir teknolojik düzeyde insan emeğinin en yüksek verimliliğe eriştiği, insanın yaratıcı gücünün her alanda doruklara ulaştığı sömürüsüz, özgür topluma giden mücadele yolunun dümdüz bir asfalt yol olduğu izlenimini yaratmak, hele bu yolun çoktan aşıldığına, sosyalist kampta her şeyin güllük gülistanlık olduğuna yığınları inandırmaya kalkışmak, bu yığınlara inançsızlıktır, onların bilincini, kavrayış yeteneğini küçümsemektir. Böyle bir tutum ne sosyalizm davasına ne de bizzat sosyalist ülkelere yarar sağlamaz. Marks'ın, "gerçek devrimcidir" sözü burada da geçerlidir.

Nedir gerçek? Sosyalizm yolunun engebelerle dolu çetin ve uzun bir yol olduğudur gerçek: Ekim Devrimi'nden 60 yıl sonra Sovyetler Birliği kapitalist ülkelerden teknoloji ithal etme zorunluluğunu duymaktadır. İthal edilen bu teknoloji, örneğin otomobil sanayiinde olduğu gibi, işçiyi robotlaştırmayı, onu iliğine kadar sömürmeyi amaçlayan kırk yıllık taylorizmden başka şey değildir. Oysa sosyalizm bütün üretim alanlarında en yüksek düzeyde bir teknolojiyi,

emeği en yüksek değer sayan kendi teknolojisini yaratmakla yükümlüdür. Bu yolda henüz aşılacak mesafeler olduğu ortada, hem yalnız teknoloji alanında değil.

Polonya'nın durumuna kısaca değinelim. Polonya, sosyalist kampın bir bütün olarak karşılaştığı sorunların vahim bir hal alarak dışa vurduğu bir ülke sayılmak gerekir. Polonya halkı İkinci Dünya savaşında altı milyon insanını kaybetti. Yüzbinlerce Sovyet insanı bu ülkenin Nazi istilacılardan kurtarılmasında can verdi. Ardından Birleşik İşçi Partisi denen siyasi örgüt otuz küsur yıl, görünüşe göre, sosyalizmi kurdu durdu. Ve otuz yıl sonra ağzı laf yapan bir katolik ajitatör, elinde istavroz, işçi sınıfını peşinden sürüklüyor ve Marksizm-Leninizme sahip çıkan bir partinin iktidarda olduğu bu ülkede, (gerçekte bu Parti zamanla bir imtiyazlı bürokratlar kulübü durumuna düşerek yığınlar üzerinde tüm etkinliğini yitirdiği için) ordu yönetime el koyuyor.

Evet, yolumuz uzundur, çetindir. Kuşkusuz bu yol aşılacaktır. Yığınları gerçek dışı propagandalarla avutarak değil, sorunların üzerine yürekle yürüyerek, gerçekleri dile getirmekten korkmadan. Burada baş sorumluluk elbette ki sorunların içinde olanlara düşüyor, güreşi minderin dışından seyreden Batı'nın tüketim toplumlarının aydınlarına değil.

Burada çağımızın bir başka gerçeğine işaret etmeden geçmeyelim. Sosyalizme yönelik ulusal kurtuluş devrimleri çağını yaşıyoruz. Dünyamızda devrimler oluyor. Ama bu devrimlerin hiçbirinde kömünist partileri "kardeş parti" diye adlandırılma payesine erişmiş olan olan siyasal örgütler) öncü durumunda değildir. Emekçi yığınları seferber ederek devrim yolunda ilerleme görevini başka örgütler yerine getiriyor. Küba'da böyle oldu, Cezayir'de, Nikaragua'da da böyle oldu. Filistin'de de böyle oluyor. Özgül koşulları olan Angola'da, Mozambik'de, Gine-Bissau'da da durum aynıdır. Çin ve Vietnam devrimleri, ya da Yunan İçsavaşı burada bir istisna sayılamaz. Bu devrimler daha önceki bir döneme aittir. Çin'de halk savaşı 1920'lerde başladı. Vietnam'daki İkinci Dünya Savaşı ile birlikte başlar. Yunan İçsavaşı Birinci Andartiko'nun devamıdır. Kadrolarıyla, siyasal çizgisiyle, türküleriyle böyledir.

Son onyıllardaki devrimlerde "kardeş partiler", devrime önderlik söyle dursun, genellikle devrimci hareketin dışında kalmışlar, zaman zaman onu engelleme durumuna düşmüşlerdir. Örneğin, Küba'da, Cezayir'de, Nikaragua'da olduğu gibi.

Bu böyle olmakla birlikte Üçüncü Dünya ülkelerinde devrimci yönetimlerden hiçbiri (Marksizm-Leninizme sahip çıksınlar çıkmasınlar), ne silahlı ayaklanma süresinde, ne de devrim zafere ulaştıktan sonra anti-sovyetizm yapmamaktadır, yapamazlar da. Çünkü emperyalizmin (özellikle ABD emperyalizminin) karşısında Sovyetler Birliği'nin önderlik ettiği sosyalist kamp, bir karşı ağırlık oluşturmaktadır. Çünkü çağımızda kurtuluş savaşı veren bir ülkenin, bağımsızlığını gerçekleştirmek ve korumak için sosyalizme yönelmesi zorunludur. Bu durumda Üçüncü Dünya'daki her devrimci rejim, ayakta durabilmek için enternasyonal alanda sosyalist ülkelerle dayanışma durumunda olmak zorundadır. Bu zorunluluk karşısında sosyalist ülkelerde sosyalizmin gönlümüze göre uygulanmakta olup olmadığı sorunu ikincil bir sorun olarak kalmaktadır.

Çağımızın bu gerçeğinden bir kural çıkarabiliriz: Eğer kendi ülkende devrim yapmaya kararlıysan anti-Sovyetizm yapmayacaksın, ama aynı zamanda "kardeş partiler"in de çıkmazına düşmeyecek. bağımsız ve yaratıcı tutumunu korumayı, gerçekleştirmekle sorumlu bulunduğun devrimin çıkarlarını herşeyin üstünde tutmayı bileceksin.

Son zamanlarda, özellikle Fransa'da son genel seçimleri Fransız Sosyalist Partisi'nin kazanmasından sonra, Üçüncü Dünya ülkeleri halkları devrimci mücadelelerinde yeni bir dayanak noktası oluştuğunu ileri sürenler oldu. Bunu kanıtlama yolunda Mitterand'ın bazı konuşmalarından gerçekten parlak olan bazı cümleler aktarılıyor. Amerikan nükleer füzelerinin Avrupa'da üslenmesi, Almanya'da Hristiyan Demokratlara arka çıkış, Çad'da askeri müdahale, ve hele Fransız Hava Kuvvetleri'nin Amerikan altıncı filosu ile birlikte savaşa Falanjistlerin safında fiilen katılıp kan dökmesi bu aşırı iyimser yazarları da durumu yeniden değerlendirmeye yöneltmelidir.

Avrupa sosyal demokrasisi metropollerde uyguladığı sosyal politikayla, çalışanlara ve genel olarak toplumun yoksul kesimine bazı menfaatler sağlayabilir. Ama bu politika, sisteme ilişmeden bazı reformlarla uygulanmak isteniyor. Sosyal politikanın gerektirdiği maddi olanaklar ancak kapitalist sistemi kendi yasalarına uygun biçimde işletmekle sağlanabiliyor. Bu sistem de dünyada yoksulu daha yoksul, zengini daha zengin yapan bir işbölümüne dayanır. Emperyalist tekellerin belirlediği bu dünya ekonomisini

kökünden değiştirip hakça bir işbölümü gerçekleştirmeyi hedef almayan bir siyasal akım, kendi ülkesinde ne denli halktan yana görünürse görünsün, eninde sonunda, emperyalizme meydan okuyarak silaha sarılan ulusal kurtuluş hareketlerinin karşısında yer almak zorundadır.

Bu dediklerimizden çağımızın şu kuralını çıkarmamız gerekiyor: Emperyalizmin sömürü alanı olan ülkelerde Avrupa sosyal demokrasisi paralelinde, onun uzantısı durumunda olan bir siyasal hareket gerçekten devrimci olamaz.

Elbette ki bundan Mittarand'ları, Willy Brandt'ları, ya da Papaendreu'ları, Palme'leri; Reagan'lar, Thatcher'ler ile aynı sepete koyduğumuz anlamı çıkarılmamalıdır. Sosyal demokrasinin iç çelişkiler taşığıdığı bir gerçektir. Bunlar birçok alanda dışa vuruyor. Sosyal demokrasi saflarında, demokrasi ve sosyal adalet ilkelerinin tüm dünyada egemen olması özlemini içtenlikle duyan insanlar eksik değil. Bunlar elbette ki saflarında yer aldıkları akımı sömürülen ülkelerin özgürlük savaşçıları ile bağlaşıklık durumunda görmek isterler. Dünyayı akla karaya boyamaya kalkmadan, Avrupa sosyal demokrasisi ile olabildiğince dayanışma olanakları aramak dünyadaki tüm devrimciler için zorunludur.

İnanıyorum ki ,Yunan dağlarındaki yoldaşlarımın içten içe anlayışları bağımsız ve yaratıcı tutum konusunda burada söylediklerime ters düşmüyordu. Onlar Nazi işgali döneminin şanlı direnişinin saflarında yer almış olmanın verdiği güven ve gururu içindeydiler. Bu yeni direnişte saflar biraz seyrelmişti, ancak esas kadrolar hemen hemen aynıydı. Onlar davalarının, Yunan halkının davasının savunucuları olarak mutluydular, neşeliydiler.

Mutlu sözcüğünü burada vurgulamak gerek. Kısa bir süre önce, bir Kuzey Avrupa kentinde otobüste arkadaşımla Türkçe konuşuyorduk. Durakta inerken arkamızda oturan yaşlı adam da indi, gülümseyerek yanaştı ve bizi Türkçe selamladı. Üstü başı tertemizdi. Türkçesi Karadenizliye çalıyordu. Aslı oradanmış. Mübadelede Tesalya köylerinde iskan olmuş. Onbeş yıl kadar önce buralara işçi olarak gelmiş, şimdi emekliymiş, eşi çalışıyormuş, gene burada çalışan çocukları varmış, torunları da. Yunan direnişinden söz ettik. Alman işgâlinde Lassanis'in köylerine ilk gelişini anlattı. ELAS'a nasıl katıldığını. Birden kendini tutamadı,ağlamaya başladı. "Ne güzel günlerdi onlar" diyordu ağlaya ağlaya.

Evet, mutlu insanların işidir devrimci savaş. Fedakârlıklara,

ölümlere, açlığa, yorgunluğa, soğuğa karşın mutlu ve şen insanların. Ben bu kitapta o insanlardan tanıdığım bazılarını, birbirinden çok farklı insanları dilim döndüğünce anlatacağım. Devrimci savaşın o cins insanların, gerillacının çetin hayatına katlanırken gülen, şakalaşan, türkü söyleyen, hora tepen, sevinç dolu, mutlu insanların işi olduğunu. Öyle ki kitabın son sayfasını çeviren okur, onlara gıpta etsin, "Ne mutlu onlara, keşke ben de saflarında olabilseydim" diyebilsin.

İZ BIRAKAN ANILAR

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yunan halkının Nazi-Faşist istilâcılara karşı kahramanca direnişinin bütün dünyada uyandırdığı hayranlığı paylaşanlardan biri idim ben de. Türkiye'den geçen EAM-ELAS temsilcileri bizimle temas kurmuş, mesajlarını iletmiş ve cevabımızı almıştı. Savaş süresinde bir genç Rum yoldaşımız EAM ve ELAS ile irtibat halinde bazı görevler yerine getirdi ve faaliyeti konusunda bize düzenli bilgi verdi. Yunan direnişi hakkında ayrıntılı bilgileri ondan alıyorduk. Türkiye devrimcileri olarak Yunan halkının kurtuluş mücadelesine yakın ilgi duyuyorduk. Ancak, benim Demokratik Ordu saflarına gönüllü olarak katılmamı açıklamaya bu kadarı yetmez. Bunu açıklamak için konuyu başından ele almak gerekir.

Bilindiği gibi Türk-Yunan savaşı bizim için bir ulusal kurtuluş savaşıydı. Biz emperyalist devletlerle birlikte yurdumuza giren bir yabancı istilâ ordusuna karşı, kendi toprağımızda, ulusal bağımsızlık uğruna haklı bir savaş veriyorduk. Emperyalistlerin hizmetinde gerici bir Yunan iktidarı ise kendi halkını, gerçek çıkarlarına ters düşen bir megalo idea macerasına sürüklemişti. Türkiye'nin parçalanıp devlet olarak varlığına son verilmesi, toprak talanından kendisine bir pay biçilmesi için haksız bir savaşta Yunan çocuklarının kanını döküyordu bu iktidar.

Kurtuluş savaşımıza benim babam da katılmıştı. Çatalca-Silivri bölgesinde silahlandırılmış Rumlara karşı çete hareketini örgütleyen oydu. Birinci Dünya Savaşı'nda Galiçya ve Filistin Cephelerinde savaşıyor. 1918 sonlarında, mütarekeden hemen sonra, eski yargıçlık görevine, Silivri ağır ceza mahkemesi başkanlığına dönüyor. Bu yöre resmen İstanbul Hükümeti yönetimindedir. Ancak hü-

kümet burada asayişi sağlayacak durumda değildir. Rum köyleri silahlandırılmış ve harekete geçirilmiştir. Bölgede mal ve can güvenliği kalmamıştır. Görevleri bu güvenliği sağlamak olan kaymakam ve jandarma komutanı pasif kişilerdir. Zaten ellerinde bunu yapacak kuvvet de yoktur. Yargıç bu görevi fiilen yükleniyor. Yöre köylerinden silahlı birlikleri harekete geçirerek bölgede asayişi sağlıyor. Sonunda kışkırtıcılar tecrit oluyor. Can, mal güvenliği ve azınlık hakları sağlanmak şartıyla Rumlar silahlarını teslim ediyorlar. Yargıcın bu başarısı 1919 genel seçimlerinde milletvekili seçilmesinde etken oluyor.

Çocukluğumda evde ve okulda kurtuluş savaşı öykülerini çok dinledim. Yunanlıya karşı duygularım sıradan bir Türk milliyetçisininkinden pek farklı değildi.

1932-1933 yılbaşı tatilinde bir öğrenci grubu olarak Atina'ya gittik. Türk-Yunan dostluğunun kurulduğu dönemdi. Biz Yunanistan'a giden ilk öğrenci grubuyduk. Bu gezimiz dostluk ilişkilerinin sonucu ve belirtisiydi. Yunanistan'da çok partili düzen vardı. Türk-Yunan dostluğunun kurucusu sayılan Venizelos muhalefetteydi. Ama iktidardaki Çaldaris'in partisi de bu dostluğun hararetli savunucusuydu.

Atina'ya vardığımızın ertesi günü Atina belediyesinde bir toplantı oldu. Bu bizi ağırlamak içindi. Belediye başkanı, ya da yardımcısı konuştu. İyi bir hatipti. İlk defa Atina yunancasını dinliyordum. Beyoğlu'nda, Arnavutköy'ünde işittiğimiz İstanbul rumcasından bambaşka, güzel bir dildi. Konuşmacı sözünü "Zito Türkiye!" diyerek bitirdi. Biz de alkışladık, "Zito!" diye bağırdık. Arkasından bizim kafile başkanımız matematikçi Salih Murat Türkçe konuştu. O da konuşmasını "Yaşasın Yunanistan!" diyerek bitirdi. Hemen herkes "Yaşasın!" diye bağırdı. Ben sustum. Besbelli ki gâvura düşmanlık duygularını ağır basıyordu.

Atina'da bir hafta gezdik tozduk. Halktan insanlarla kaynaşma olanağı bulduk. Bütün siyasal partilerin Türk dostluğunu paylaşmalarının nedeni açıktı. Halk gerçekten Türk halkına dostluk duygularıyla doluydu. Geçmişin acı anılarına karsın. Düşmanlık politikasından yana olmak Yunan halkına ters düşmekti.

İktidar partisi bize bir öğle yemeği verdi. Ana muhalefet partisi lideri Venizelos'u (baba Venizelos) evinde ziyaret ettik. Başındaki takkesiyle, beyaz sivri sakalıyla, resimlerinden bildiğimiz Venizelos. Bizi evinin alt katında kabul etti. Çay içtik. Venizelos Türkiye

anılarını anlattı. Girit Osmanlı İmparatorluğu'ndayken babasının nasıl kendisini Girit'ten İstanbul'a getirdiğini, elinden tutarak Galatasaray Lisesi'ne yazdırdığını. Galatasaray'da okumuş bir kimsenin Türkçeyi çok iyi konuşması gerekirdi. Ama aramızda ortak bir dil olduğu halde, kurallar gereği, bize bilmediğimiz bir dilde tercüman aracılığıyla, Yunanca hitap ediyordu.

Salih Murat hoca da konuştu. Türkçe konuşmasını tercüman Yunancaya çevirdi. Oysa Salih Murat hoca Yanyalı idi ve onun da ana dili Yunancaydı...

Atina'da geçen o bir hafta içinde karşılaştığımız Yunanlı'ların gözlerinde dostluk ve kardeşlik duygularını okuya okuya, yıllar boyu şoven propaganda sonucu bende birikmiş olan Yunan düşmanlığı eridi gitti diyebilirim. Göçmenlerin, Karamanlı'ların "Türkiye" deyince gözleri yaşarıyordu. Yüzyıllar boyu birlikte yaşamış iki halk arasındaki kardeşlik duyguları herşeye karşın ağır basıyor. Son gün bir toplantı daha oldu. Orada da "Yaşasın Türkiye!", "Yaşasın Yunanistan!" diye bağırdım. Türkiye'nin yaşaması için Yunanistan'ın yaşamamasının gerekmediğini sonunda anlamıştım.

Bütün halklar kardeştir ama Yunanlı ile Türk daha da bir yakındır. Batı'da bunu insan daha iyi görebiliyor. Şikago'da 57 nci sokakta bir Rum bakkal vardı. İzmit'in köylerinden gelme. Ondan alış veriş ederdim. Sıkıntılı günlerimdi. Bir keresinde yalnız ekmekle havuç aldım. Havuç en ucuz şeydi. Hesap göreceğim sırada Bunlarla doyar mısın?" diye sordu. "Havuç vitamin, ekmek protein " dedim. Güldü, torbaya birkaç kutu et ve balık konservesi attı. "Sonra ödersin" dedi. Ve o adam bana altmışyedi dolarlık kredi açtı. Kara işçisinin haftalık ücretinin yirmiş dolar olduğu dönemde. Nerede oturduğumu ve tam olarak adımı bilmeden. Birkaç kez "Ya ödemezsem" demiştim. Ödeyeceğimden kuşkusu yoktu. Gün geldi borcumu ödeyebildim. Hep niyetleniyorduk bir tatil günü onun evinde çoluk çocukla birlikte kendi eliyle çektiği rakıdan içecektik. Bir türlü olmadı.

Amerika koşullarında Yunanlı ile Türkün dostluğunun bir başka örneği: 1938 yılında Mississippi eyaletinin ikibin kişilik Oxford kasabasında bir Yunanlı vardı bir de Türk. Yunanlı Ege Adalarındandı, Türkçe bilmezdi. Eşi Amerikalıydı. Kasabanın biricik restoran ve dansingini işletirdi. Türk de bendim. Siyasal görüş bakımından yakınlığımız yoktu. Politika Yunanlının sorunu değildi. Ben ise bu konuyla çok ilgiliydim. Ama bu, dostluğa engel

değildi. Neydi bambaşka dünyalardan gelen onunla beni yakın dostluğa iten? Onun Yunanlı, benim Türk olmam ve bu iki halkın birbirine dostluğu. Dostluğumuz birlikte ava gitmemizle başladı.Bir pazar günü arabası, iki tüfeği ve köpeğiyle geldi. Ava gideceğiz diye tutturdu. Gittik. Pek ava rastlamadık. Ben iki kez ateş ettim. Denk geldi, ikisinde de vurdum. Bir kuş, bir de tavşan. Onun şansı benimki kadar yaver gitmedi. Akşam restoranda tavşanı ve kuşu pişirirken zenci ahçıya beni, "Bu adam var ya, attığını yüzde yüz vurur!" diye tanıtıyordu. Ama hikayeyi eksik anlatıyordu. Kuşu uçarken değil dala konmuşken vurduğumu, tavşanı da tazının en uygun biçimde yakından kaldırdığını söylemiyordu. Bir keresinde evine gittik, ailesiyle tanıştık, yemek yedik. Yemekten sonra kendisi gibi esnaftan Amerikalı dostları geldi. Poker oynadık. Bu kez de dadandı, beni her pazar poker oynamaya götürmek istiyordu. "Ötekiler var ya, onlarla oyna!" diyordum. "Onlara kulak asma, onlar Amerikalı, para canlısı", diyordu. "Sen değilsin, Türksün sen, kaybetsen de bir, kazansan da. Üstelik sen blöf yapıyorsun, onlar yapmaz." Bunlar Türklüğe övgü sözleriydi. Evet, biz, o Mississippi kasabasında pokerde blöf yaparak Yunanlı dostun gözünde Türklüğün şerefini yüksek tutuyorduk.

Yoanidis ile Mehmet Ali'nin arkadaşlıkları da anlatılmaya değer. Gene Amerika'da, New York'un fukaralar plajı olan Coney Island'da Mehmet Ali'nin işlettiği kebapçı dükkânında çalışıyordum. Mehmet Ali Elazığ'lıydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Amerika'ya gelmiş, işçi olarak yıllarca çalışmış, işçi hareketine katılmıştı. Kırkını aşkındı. Sacco-Vanzetti olaylarında polisle bir çatışmada alnından yaralanmıştı. Bu yara izini gururla taşırdı. Ama mücadeleci yıllarını geride bırakmışa benziyordu. Yunanlı Yoanides en yakın arkadaşıydı. Mermerciydi. Çalıştığı yer Manhattan'daydı. Coney Island'dan çok uzaklarda. Ama her gün denk getirip gelirdi Mehmet Ali'yi görmeye. İkisi birbirlerini görmeden edemezlerdi. Mehmet Ali'nin devrimci ateşi pek o kadar harlı yanmıyordu ama, Yoanides öyle değildi. Onunla daha iyi anlaşıyorduk. Müşteri seyrekleşti mi oturup politika konuşuyorduk. Mehmet Ali'nin buna biraz canı sıkılıyordu. Bana birşey demiyordu ama daha samimi olduğu Yoanides'e "ulan burayı parti toplantısına çevirdiniz" diye çıkışıyordu.

Mehmet Ali'nin kebapçı dükkânını anlatırken Tatavlalı Hristo'yu anlatmadan geçmek olmaz. İstanbul'un Kurtuluş semtindendi

(eski adı Tatavla). Kırk yaşlarındaydı. Delikanlılığında tulumbacılık yapmış. Yani eski İstanbul'un gönüllü yangın söndürücülerindenmiş. Amerika'ya geleli uzun yıllar geçmişti ama o kıyafetini değiştirmemişti. Tulumbacı gibi giyiniyordu: Yumurta topuklu arkası basık ayakkabı, bol paçalı siyah pantolon. Moda umurunda değildi. Dükkânın bir köşesinde haşlanmış mısır satıyordu. Çığırtkanlığı da tulumbacı biçiminde idi. Sokak kalabalıklaştı mı, "Heeeyt!" diye bir nara atar, ardından Türkçe "alan da pişman almayan da!" yı yapıştırırdı. Mehmet Ali yanına gelir, "Ulan eşek gibi bağırıp durma, bu bağırmandan müşteri gelmiyor, kaçıyor. Çığırtkanlık yapacaksan İngilizce yap." derdi. Ama Hristo gene bildiğini okurdu. Müşteri kaçıyor da sayılmazdı. Alıcı olmasa da halk toplanırdı dükkânın önüne. Daha çok gençler. Newyork'un kenar mahalle gençleri, İtalyanlar, Yahudiler, İrlandalılar, karalar, beyazlar, o güzel insanlar. Hristo o kırık dökük İngilizcesiyle onlara takılırdı.

Tuvaletine çok meraklıydı. Dazlak kafa olmasına karşın, ya da o yüzden, tepesinde birkaç tel saçı özenle uzun uzun tarar, beğenmez bir daha tarar, ve bir daha... Mehmet Ali'nin alay konularındandı Hristo'nun saç tarayışı. Yıllardır Amerikadaydı, ne dilini doğru dürüst öğrenmişti ne de başka şeyini. Tatavlalı tulumbacı Hristo olarak dünyaya gözünü açmıştı, öyle kalacaktı sonuna kadar.

Şikago'daki bakkalın, Mississippi'deki meyhanecinin Yoanides'lerin hatta Hristo'ların anıları benim için değer taşır. Besbelli ki geçiciydi bu ilişkiler, ama anılar iz bıraktı. Bu ilişkiler, ömür boyu süren bir başka dostlukla bir tutulamaz elbette.

SİMO

Simo ile akran değildik. Benden onbeş yirmi yaş büyüktü. Bandırma'lıydı. Beyoğlu'nda hem ev hem dükkan olan bir yer tutardı, iyi terziydi. Savaş yıllarında dostluğumuz ilerledi. İlerici fikirlere açıktı. Çok gençken Flammarion'u okumuş, özgür düşünceyi benimsemişti. Kiliseye gitmezdi. Eşi Talia'nın her pazar kiliseye gitmesini küçümseme ile karışık bir hoşgörü ile karşılardı. Ama Madam Talia'nın dindarlığı bizim davamızın başarıya ulaşması için tanrıya yakarma biçimine bürünüyordu. O, Fener Kilisesi papazları arasındaki rekabetleri bir sağ-sol çatışması biçiminde yorumlar ve daima sol saydıklarından yana olurdu. Atenagoras gibi "Made in USA" bir patrikarkı, bir türlü hazmedememişti. Materyalizmine karşın Simo'da "rızk", "helâl", "haram" kavramları eksik değildi. Tüccar dostları ona defalarca tüccar terzilik yapmasını önermişlerdi. "Para istemez boş raflara birkaç top koyalım. Satacağın her kupondan terzilikten kazandığından fazla kazanırsın" derlerdi. O, "Tanrı benim ekmeğimi terzilikten vermiş, öyle göz nuru dökmeden kolay kazanılan paradan hayır gelmez" diyerek reddederdi. İyi terziydi, iyi kazanırdı ve kazandığını yerdi. Altmışlı yıllarda hastalandı, çalışamaz duruma geldi. Ne başını sokacak bir evi vardı, ne de parası. Yunanistan'a gittiler. Madam Talia'nın ev terziliği yapan bir kızkardeşi vardı Pire'de. Onun yanında barındılar, kısa bir süre sonra da öldü.

Simo ihtiyarlayıp çalışamaz duruma geldiğinde bir Ege adasına yerleşeceklerdi. Ben de yazları onlara konuk olacaktım. Sahildeki kahvede oturup tavla oynayacaktık. Kurduğumuz hayal bu idi. Ancak iki ülkede de demokrasi olduğunda gerçekleşebilecek bir hayâldi bu. Gerçekleşmedi. O, cunta Yunanistan'ında, Pire'nin bir ke-

nar mahallesinde hayata gözlerini yumdu.

Simo benimle olan dostluğu yüzünden çok çekti. İki kez karı-koca gözaltına alındılar, sorguya çekildiler. O çığırtkan akşam gazetelerinde resimleri çıktı; yalan yanlış başlıklar, haberlerle: "Komünistlerin Beyoğlu karargâhı basıldı" gibi. Rum cemaatı onları fiilen afaroz etti. En yakın akrabaları selam sabahı kestiler. Bu uzun yıllar sürdü. On yıl, onbeş yıl. Bir iki istisna dışında Rumlar atölyesine ayak basmaz oldu. Türk müşterileri Simo'yu bırakmadılar. Herhalde onlar Rumlar kadar korku içinde değildiler.

* * *

Birlikte karşılaştığımız bir durumu ve Simo'nun tepkisini de anlatayım. Onun söyledikleri Yunanistan'da Türkiye'yi hasretle anan Anadolu göçmeninin ruh durumunu dile getirmesi bakımından ilginçtir.

Varlık Vergisi günleriydi. Bilindiği gibi Saraçoğlu Hükümeti Varlık Vergisini azınlıkları vergilendirme kanunu gibi uyguladı. Kanun 1942 sonlarında Almanlar Stalingrad'da iken kabul edilmişti. Saraçoğlu hükümetinin Alman zaferine hazırlığı yolunda bir önlemdi. Bu vesileyle Doğu Anadolu'da (Aşkale'de) azınlıklar için toplama kampları kuruldu. Yüzlerce, binlerce insan oralara sürüldü. Bu dönem buğday fiyatının birdenbire on katına hatta daha da yukarı yükseldiği dönemdir. Kentlerdeki savaş zengini karaborsacıya paralel olarak kırsal bölgede, o da kıtlıktan zenginleşme aracı olarak yararlanabilen bir "hacı ağa" sınıfı oluştu. Bunlar da büyük kentlerin eğlence yerlerinin parası bol müşterileri idi.

O sıra birkaç günlüğüne kıtadan İstanbul'a gelmiştim. Simo ile birlikte bir tavernaya gittik. Madam Simo öyle yerlere gitmezdi. Oturmuştuk ki, yan masada kavga çıktı. Hesap yüzündendi sanırım. Tatsız bir durumdu.Çıktık.

Yolda Simo şöyle konuştu: "Babam benim, Bandırma'da meyhaneciydi. Müşterilerimiz genellikle Türktü. Biz onları sayardık, onlar da bizi. Ben okuldan çıkışta gelir babama yardım ederdim. Çocuk denecek yaşta olduğum halde beni bile adam yerine koyarlardı. İçmesini, oturmasını, kalkmasını bilen yakışıklı, hovarda Türkler. İlk önce bizim okullar açıldı. Bize, "Siz Rum değil Yunanlısınız" dediler. "Büyük bir medeniyet kurmuşsunuz bu topraklarda, bu topraklar sizin. Türkler gelip gaspetmişler" dediler. Kısaca, bize milliyetçiliği aşıladılar. Sonra Türklerin okulları açıldı. Onlar da

"Siz Kızıl Elma'dan geldiniz. Şu kadar devlet kurdunuz. Viyana kapılarına dayandınız, şöylesiniz, böylesiniz" diye milliyetçiliği aşıladılar. Sonunda birbirimize düşman kesildik. Ve dünyanın tadı tuzu kalmadı. Şimdi merak ediyorum: O güzel insanlar, o efendi Türkler, ne oldu? Bu pisler nereden çıktı?"

Simo'nun anlattığı o kuşaktan yalnız Rumlar değil, Türklerin de hasretle andığı, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Bandırma idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemi. Elbette ki o toplum da bir sömürü toplumu idi. Sömüren de vardı, sömürülen de. Ezen de vardı, ezilen de. Besbelli ki emekçi açısından özlemi duyulacak bir toplum olamazdı o. Simo'nun sözünü ettiği o güzel Türkler herhalde toprak sahibi varlıklı kimselerdi, yahut da bürokratlar. Ve Simo onlarla en sevimli anlarında, meyhanede içki içerken karşılaşıyordu. Çiftliklerinde bir ırgat olarak çalışsaydı edineceği izlenim herhalde farklı olurdu . Ama şu da var: Onlar hiç olmazsa efendi gibi içki içmeyi biliyorlardı. Yeni türedi takımı bu kadarını bile beceremiyordu.

Marks'ın "Bir an gelir gelişen üretici güçlere, yerinde sayan üretim ilişkileri ayak bağı olur, ve o zaman devrimler çağı başlar." anlamındaki ünlü sözü şu anlamı da taşır: üretici güçler uzun boylu bir gelişme göstermediği sürece üretim ilişkileri ile uyum halinde oluyorlar ve öyle zamanlarda toplum sömürü toplumu olsa da, insanlar içinde bulundukları düzenin toplumsal ilişkilerinden doğan bilinçleriyle hayatı iyi kötü dayanılır sayıyorlar ve iyi kötü bir ahenk içinde yaşayabiliyorlar. Simo'nun sözleri, Yunanistan'daki Anadolu göçmeninin , ya da Türkiye'deki eski kuşakların Birinci Dünya Savaşı öncesi Türkiye toplumunu hasretle anışı, ya da örneğin Panait İstrati'nin "Kira Kiralına" adlı eserinde seyyar satıcı Barba Yani'yi "Oğlum, bizim gibi küçük insanlar için bu dünyada yaşanabilecek tek ülke Osmanlı ülkesidir" şeklinde konuşturması değerlendirilirken Marks'ın devrimler hakkındaki bu tezi gözönünde tutulmalıdır. Uyumsuzluk yalnızca sömürülenlerin bilinçlenerek toplumu değiştirmek için harekete geçmeleri biçiminde belirmiyor. Uyumsuzluk her alanda dışa vuruyor. Eski değerler, eski ahenk yok oluveriyor, meyhanelerde bile.

MÜBADELE DENEN FELAKET

Bu anılar insanda derin izler bırakıyor. Bunlar birleşiyor ve tutuma dönüşüyor. Yunan halkına kırşı dostluk ve dayanışma duygusundan kaynaklanan bir tutuma.

Üniversite'de Master's tezi yazmam söz konusu olunca, beni Türk-Yunan azınlık mübadelesini konu olarak almaya yönelten bir duygu olmuştur. Mübadelenin her iki ülke için neredeyse iktisadi yıkıma varan sonuçlarını Türkiye'de çocukluğumun geçtiği Trakya'da gözümle görmüştüm. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Edirne'nin nüfusu 150 bin idi. Yarım milyonluk İstanbul'dan sonra İzmir ve Selanik'ten önce, imparatorluğun ikinci şehri. Yirmili ve otuzlu yıllarda bu kent 35 bin nüfuslu bir kasabaya dönüşmüştü. O eski iktisadi canlılıktan eser kalmamıştı. Uzun süre Edirne'de en önemli iktisadi faaliyet alanı yıkıcılık oldu. Yangınların hakkından gelemediği güzelim evler yıkılıyor, kapıları, pencereleri vb. başka yerlere götürülüp satılıyordu. Trakya'nın Marmara denizi kıyısındaki şehir ve kasabalar da pek farklı durumda değildi. Tekirdağ'da sahil boyunca sıralanan antrepoların neredeyse tümü boş, terkedilmiş durumdaydı. Şileplerin ta Amerika'dan gelip demirlediği Gelibolu'ya haftada bir iki kez uğrayan Çanakkale vapurundan gayrı gelen gemi yok gibiydi. Türkiye'nin öteki bölgelerinde de durum aynıydı. Giden iki milyon Ruma karşılık Türkiye'ye göç eden yarım milyon müslümanın büyük kesimi Yunanistan'ın en geri yörelerinden gelme köylülerdi. Çoğu Türkçe bilmiyordu. Bunların Rumlardan kalma endüstrileri canlandırmaları söz konusu değildi. Beş altı milyonluk Yunanistan'a iki milyona yakın Rum göçmenin sökün etmesi orada da büyük sorunlar yaratmıştı.

Tezimin konusunun saptanmasında bir başka etken de o sırada okuduğum Ladas'ın aynı konudaki arastırması oldu. Ladas konuyu bilim adamına yaraşır bir tarafsızlıkla ele almakta ve politik yargılar ileri sürmekten çekinmekle birlikte, kitabın sonlarında

her iki ülke için yıkım olan bu olup-bittinin doğurduğu acıları ortadan kaldırmak için Ege'nin iki yakasının yeniden birleştirilmesi yolunda çağrıda bulunmaktaydı. Benim de vardığım sonuç buydu. Büyük bir uygarlığa beşik olmuş bu bölgenin yeni uygarlıkların alanı olabilmesi için iki halkın birlik ve dayanışmasını savundum. Besbelli ki çağımızda Ege Denizi'nin iki yakasının birleşmesi, ne Osmanlı modeline uygun bir birleşme, ne de megalo ideanın gerçekleşmesiyle olabilirdi. Bu, ancak, bu bölgeden emperyalizmi elbirliğiyle kovmuş olan bağımsız ve demokratik iki ülke halklarının özgür iradeleriyle gerçekleştirecekleri bir birlik olabilirdi.

Tezin girişinde konunun tarihsel kökenine de değindim. İleri sürdüğüm görüşü burada kısaca ele almakla bu kitabın konusunun dışına çıkmadığım inancındayım:

Batı Avrupa toplumlarının burjuva devrimlerine sahne olmasına karşılık Osmanlı toplumuna kapitalist ilişkilerin ancak gelişmiş Batı ülkelerinin dayatması ile girebilmiş olmasının bir açıklamasını, başka etkenlerle birlikte, Osmanlı toplumunda ayrı ayrı sınıfların dinsel bakımından bileşiminde de aramak gerektiği görüşüydü burada savunulan.

Osmanlı devleti teokratik bir devletti. Egemen sınıf müslümandı.Anadolu ve Rumeli'nin geniş bölgelerinde köylülüğün büyük çoğunluğu da müslümandı. Yukarıda müslüman feodal güç, tabanda çoğunluğu müslüman köylülük ve bu ikisi arasında büyük çoğunluğu hıristiyan olan kentli sınıf, burjuvazi. Egemen feodal zihniyetin küçümsediği, hakir gördüğü ticaret, zanaat, sarraflık gibi alanlar hıristiyanlara açık, ama büyük toprak sahipliği, devlet yönetimi ya da askerlik gibi alanlar onlara kapalı.

Osmanlı toplumunda olsun, öteki islam toplumlarında olsun resmi dinin başka dinden olanlara, cemaatler halinde yaşama hakkını tanıması bu durumu yaratmaktaydı. Oysa Batı'da hıristiyan dini öteki dinleri, hatta başka hıristiyan mezheplerine yaşama hakkı tanımadığından, orada ayrı ayrı sınıflar aynı dindendirler, hristiyandırlar. Ve Batı'da tarihsel gelişme sonucu, kentli sınıf burjuvazi güçlenerek egemen feodaller sınıfına meydan okur duruma gelince, feodallerin sömürdüğü ve ezdiği köylülük ile ittifak kurmasında bir din engeli yok. Osmanlı ülkesinde bu engel var. Ve burada feodalizmi yenebilecek olan burjuvazi -köylülük ittifakını, o tarihsel dönemin "Halk Cephesini" kurmak, orada Batı'dakinden çok daha çetin bir iş.

Tarih tekerleğinin ileri doğrultuda dönüşüyle gittikçe güçlenmesi tarihsel bir zorunluluk olan burjuvazinin feodal baskıya karşı en ufak direnişinde "gâvur" düşmanlığını işleyerek yığınları etkileyen feodal güç bu sınıfı köylülükten tecrit ederek sindirme olanağına sahipti. Öte yandan dünyanın hiçbir ülkesinde, bağımsız bir güç olarak, kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda başarılı bir devrim yapamamış olan ve her yerde devrime katkısı bir ikincil müttefikinki ile sınırlı kalmış bulunan köylülüğün Osmanlı toplumunda da aynı sınırlamalar içinde kalması doğal idi. Hatta, çoğunluğu müslüman olmakla birlikte köylü yığınlarının da din bakımından türdeş olmayışı , din farklılığını burada da istismar eden gerici güçlerin yararına bir durum yaratıyordu.

Bundan çıkarılacak sonuç, her yerde olduğu gibi Osmanlı ülkesinde de, dün olduğu gibi bugün de hıristiyan-müslüman ayrılığının işlenmesi ve bir tarafın öteki tarafa karşı kışkırtılmasının, sınıf olarak aynı safta yer alması ve kendilerini sömüren ve ezen sınıfa karşı mücadele etmesi gereken yığınları bölmeyi amaç edindiği sonucudur. Bunu yalnız Türk egemenleri yapmadı, Yunan megalo ideacıları da yaptı.

Yukarıda da belirtildiği gibi bu tez, Osmanlı toplumundaki ayrı ayrı sınıfların ayrıntılı bir araştırması sonucu elde edilen verilere dayandırılmış değildi. Burada burjuva devrimler çağında Osmanlı toplumunda sözü edilecek bir Türk burjuva sınıfının olmayışı gerçeğinden hareket edilmiştir. Türk milliyetçiliğinin ideologları bu gerçeği sık sık dile getirdiler. Yüzyılımızın başlarında bunlar yukarıda yöneticilerin, aşağıda köylülüğün bulunduğu bir Türk toplumunun bu çağda yıkılmaya mahkûm bir toplum olduğu, bu yüzden bir Türk burjuva sınıfının yaratılmasının zorunlu olduğu" görüşünü savunuyorlardı. Sonradan Kemalistlerin devlet eliyle bir Türk Milli Burjuvazisi yaratma politikaları da bu gerçekten kaynaklanmıştır.

Bu politikanın nasıl fiyasko ile sonuçlandığını biliyoruz. Burada bilinen, bilinmesi gereken bir gerçeğe işaret etmeden geçmeyeyim: Emperyalizm çağında, gelişmemiş bir ülkede kapitalist gelişme yolu bir milli burjuvazi hegemonyası altında gelişmiş kapitalizme varmaz. Bu yol, kaçınılmaz olarak, bir işbirlikçi tekelci burjuvazi hegemonyası altında bağımlı kapitalizme varır. Türkiye'nin bugünkü hali bu gerçeği en açık seçik biçimde gözler önüne sermektedir.

DAĞIN YOLU

Beni ilgilendiren bu sorunlar ve bende izler bırakan bu anılar birleşerek Yunan halkına karşı bir dostluk ve dayanışma duygusuna dönüşüyor, dedim. Buna Alman işgali altındaki Yunanistan'da bu halkın gösterdiği direniş gücüne duyulan hayranlık eklenince ikinci Yunan direnişinin saflarına katılmak için harekete geçtim. Doğu Makedonya ve Trakya bölgesinden Yunanlı arkadaşlar o bölgede politik çalışmalara katkıda bulunabilecek formasyonda bir Türk aramaya koyulunca onların bu isteği benim özlemim ile çakıştı ve Yunanistan dağlarının yolunu tuttum.

Peki, bir iç savaş koşullarında, devrimci uyanıklık şart iken, kimdim ki Yunanlı yoldaşlar bana güvendiler ve görev verdiler?

Yunanistan dağlarına vardığımda on yıldır devrimci eylem içindeydim. Örgütlü çalışmaya ilk katılışım ABD'de Mississippi eyaletinde siyahlar arasında olmuştu. Irkçı beyazların egemen olduğu ve halâ kara insanların linç edildiği, edilebildiği ABD'nin en geri ve en gerici eyaleti Mississippi'de. Burada Amerikan Komünist Partisi disiplini altında çalışan iki beyazdık. Elliyedi yaşındaki Danimarka'lı Gus Uth, kendisine çok şey borçlu olduğum örnek devrimci, örnek insan Gus ve yirmibir yaşındaki Türk, ben. Örgütün öteki üyelerinin tümü siyahtı. Genellikle en ilkel koşullarda yaşayan yarıcılar, firenginin kol gezdiği Güney'in en geri bölgelerinin alfabesiz yarıcıları. Bugün ABD'de siyahların kendi örgütlerine beyazları pek sokmadıkları, kendi işlerini kendileri gördükleri söyleniyor. Bizim zamanımızda böyle değildi. Böylece devrimci olarak vaftizim illegalitede, Güney'in siyahları arasında oldu.

Ve ardından gene Amerika'da öğrenci hareketi içinde ve San

Fransisko'da liman işçileri arasında çalışma. İkinci Dünya Savaşı patlak verince, savaştan uzak gibi görünen ABD'den ayrılış ve her an savaşa girmesi beklenen Türkiye'ye dönüş. (Böylesi derin bir bunalım anında devrimcinin yeri kuşkusuz kendi ülkesidir diye düşünüyordum) Atlantik yolu kapalı olduğundan Uzakdoğu yoluyla 4-5 aylık bir yolculuk ve 1940 baharında Türkiye'ye varış. En kısa süre içinde Reşat Fuat yoldaşla birlikte parti sorumlusu olarak yeraltı çalışması. 1943-1944 yıllarında İstanbul Üniversitesi'nde anti-faşist bir örgüt, "İleri Gençlik Birliği"nin kurulması; 1944 güzünde tutuklanma ve elli genç arkadaşımla birlikte iki yıl hapis ve ayrıca sürgün, 1946 sonlarında yurt dışına çıkış ve 1947 baharında Yunanistan dağlarına varış.

Yunanistan toprağına ayak bastığımda çetecilik konusunda pek bilgim yoktu. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Türk ordusunda üç yıla yakın askerlik yapmıştım. Yüzbaşıların, üsteğmenlerin eksik olmadığı süvari alayında beni bölük komutan vekilliği görevine layık görmüşlerdi. Sınırın ötesinde Alman, Bulgar faşistlerinin bulunduğu bir durumda askerliği ciddiye almam ve olabildiğince askerlik bilgimi genişletmeye çalışmam gerekiyordu. Ancak ne genel olarak çetecilik konusunda ne de Yunanistan' daki gerilla savaşının özgül koşulları konusunda bilgim yoktu. İki Yunanlı arkadaşla birlikte Yunan sınırını aşmamız söz konusuydu. Ben sınır boylarının Yunan hükümet kuvvetleri tarafından tutulduğunu sanıyordum. Çeteciler herhalde dağınık gruplar halinde içerilerde, ormanlık bölgelerde olmalı diye düşünüyordum. Yani gerilla hareketinin henüz başlangıç aşamasında olduğunu sanıyordum.

Defalarca sınır aştım. Pasaportla normal yoldan değil, dağ, kır yollarından illegal olarak, sınır aşmadan söz ediyorum. Kimi kılavuzla mayınlı alanlardan geçerek, kimi kılavuzsuz , hudut devriyeleriyle karşılaşmamak için önlem alarak, hudut boylarında sürülü hat üzerinde ayak izi bırakmamak için ardından büyükçe bir ağaç dalı sürükleyerek; hudut kulesindeki bekçi köpeğini gece uykusundan uyandırmamak için esen rüzgarın ağaç yapraklarındaki hışırtısından yararlanarak ve hareketlerini de ona göre ayarlayarak, vb.vb.

12 Mart döneminde (12 Mart 1971 faşist darbesinden sonra kurulan yönetim dönemi) benim birkaç kez yurda girip çıkmamı, 1973 seçim kampanyasında Ecevit meydan mitinglerinde konu edinmiş-

ti. Solundakilere çamur atarak ortanın solculuğu yapmayı adet edinmiş olan CHP lideri, sınırların bu denli sıkı sıkı korunduğu bir ülkeye bir adamın defalarca girip çıkabilmesini en çirkin bir biçimde yorumlamaya kalkışmıştı. Meydanları dolduran halkta umduğu tepkiyi uyandıramadığını görünce bundan söz etmez oldu.

Aynı CHP'nin sözcüleri birkaç ay önce Sunay-Tağmaç cuntasının emrindeki Melen hükumetinin solu ezmede "başarısızlığını" gözler önüne sermek için, bizi kastederek "ideologlarını yakalayamadınız" diye Meclis'de iktidarı eleştiriyor, ve "soldan" muhalefetini böyle yapıyordu.

Evet, defalarca sınır aştım. Bu kez de iki Yunanlı arkadaşla, Lefter diye kendini tanıtanı ve öteki, Yunan toprağına ayak basmak üzere sınıra yaklaşıyorduk. Ayağımdaki ayakkabı, gecenin sessizliğinde kulakları tırmalarcasına gıcırdıyordu. Lefter'e "sınırı aşarken sorun çıkarmasın" dedim. O bir şey demedi, sadece bana bir baktı. Dediğim gibi gerilla savaşının hangi aşamada olduğunu bilmiyordum. Oysa Demokratik Ordu kurulalı aylar olmuştu ve Yunan dağlarına vardığımız o 1947 Nisan başı bu ordunun saflarında onbinin üstünde insan savaşmaktaydı. Yunanistan'ın geniş alanları şimdiden kurtarılmış bölgeler idi.

Az sonra, "hudut kuleleri faşistlerin elinde değil mi?" diye sordum. Lefter, "Çeteciler sınırları faşistlerden çoktan temizledi" dedi. Birden bana o bakışı anlam kazandı. Bu adam hakkımızda pek olumlu bir izlenim edinmedi, bizi korkak sanıyor olabilir, diye düşündüm. Gerçekten öyle miydi? Belki de yanılıyordum. Neyse ki çok geçmeden o izlenimi düzeltme fırsatı çıkacaktı. Gün doğmuştu. Sınır gerimizdeydi artık. Dağyolundan ilerlerken uzakta karşı dorukta bir ışıltı gördük. Durakladık. "Gidip bakayım" dedim. Bu keşif görevi bana düşmezdi, henüz konuk sayılırdım. Onlar olur olmaz demeden fırladım. Işıltı silah değilmiş. Eğer gerçekten vardıysa, o ilk izlenimi silmek için ileride başka fırsatlar da çıkacaktı.

Lefter'den biraz daha söz edelim. Orta boylu, narin yapılı, esmer, yüz çizgileri gergin otuzbeşinde bir adam. Bir kolu alçıdaydı. ELAS döneminde dirseğinden yaralanmış. Son olarak bir ameliyat daha geçirmek zorunda kalmış. Az konuşuyor. Güven telkin eden sakin bir sesi var. Boş laf etmiyor. Her yanından ağır başlılık akıyor. Son derece alçak gönüllü, saygılı. Öteki yol arkadaşım daha genç. Lefter'in yardımcısı gibi görünüyor. Bu dağ yollarını çok teptiği belli. Bütün Yunanlılar böyle ise, diye düşünüyorum, bunlar o eski me-

deniyeti kuran Yunanlıları çok gerilerde bırakmışlar. Kendisini Lefter diye tanıtan adamın herhangi bir gerilla birliğinin sıradan bir komutanı olabileceğini sanıyorum. Nereden bilebilirdim ki karşımdaki adam ELAS'ın ünlü kapetaneoslarından Yunan Ulusal Kurtuluş savaşında Olimpos dağının ilk çetecisi Lassanis'in kendisidir.

Öğleden sonra ilk köye vardık. Kurtarılmış bölgede ayak bastığım ilk köy. Rodop dağlarının kuş uçmaz, kervan geçmez bir köyü. Adı aklımda değil, zaten gerekmez. Doğu Makedonya ve Trakya'da olanlar, bazı farklarla, tüm Yunanistan düzeyinde oluyordu. Rumeli'nde, Epir'de, Mora'da dağlar biraz daha sarptır Rodoplar'dan, ama dağ her yerde dağdır. Kayalık, taşlık, yer yer ormanlık. Yolu keçi yolu, yürürken bir yanın kayadır, bir yanın uçurum. Yer yer tekerleğin girmediği köyler.

Nöbetçileri geçtik. Köy alanına vardık. İleride bir çeteci kız. Ufak tefek, kavruk bir Yunanlı köylü kızı. Kılık kıyafeti de pek yok. Omuzunda neredeyse kendisinden uzun bir piyade tüfeği, ortalıkta dolaşıyor. Yunan çeteciliğinin bir temsilcisidir karşımdaki. O köylü kızı düş kırıklığı uyandırmadı bende. Tam tersine, o, sıradan, alelade köy insanı özgürlük uğruna tüfeği omuzlayıp dağa çıktı mı dünya ölçüsünde yankılar uyandıran bir tarihsel olay yaratabiliyordu!

O ilk günlerden sonra Lassanis ile birlikteliğimiz seyrek oldu. Aramızda rütbe farkı vardı. O komutan olarak daha çok Doğu Makedonya'da idi, ben ise Trakya'da. O ilk günlerde kendisiyle bir yürüyüşümüz daha oldu. Bu kez daha büyük bir çeteci grubuyladık. Gündüzleri güneş var, hava ısınıyor. Geceleri ayaz. Bende şehir giysileri var. Pek ısıtmıyor. Lassanis'de kalın asker üniforması var, bir de kaput. Yatma zamanı geldi. "Senin sırtın ince, dedi, sırt sırta verelim benim kaput ikimizi de örter". Öyle yaptık. Gerçekten sırt sırta vermenin yararı var. Ama kaput iki kişiyi birden örtemiyor. Soğuktan uyuyamıyor insan. Kalktım etrafı dolaştım. Lassanis dalmıştı. Eğildim kolunu saran alçıyı elledim. Buz gibiydi. Kaputu olduğu gibi onun üzerine iyice örttüm. Gene sırt sırta verdim, uyumaya çalıştım. Bir iki kez içim geçer gibi oldu, baktım kaput benim sırtımda. Onun sırtına aktardım. Bu birkaç kez tekrarlandı. Kaputu ben ona itiyorum. O farkına varınca bana itiyordu. Sonunda ben baskın çıktım ya da öyle sandım. Kaput benim sırtımda değildi. Gün ağardı kalktık. Baktık kaput ikimizin arasına

düşmüş. Lassanis gülerek, "Gene de bir iş gördü, aramızda sınır olmuş" dedi.

Bu kaput hikayesi çok şeyi açıklar: Mütevazi bir köy öğretmeninin, Almanlar vatanı işgâl edince, küçük bir tekneyle Selanik körfezini geçip Olimpos dağı yöresine varışını ve orada Rumeli'nde, Mora'da, Makedonya'da ve başka yerlerdeki yurtseverler ile birlikte işgâlciyi ülkeden kovacak olan ELAS'ın temellerini atışını. Evet, bütün bunlar günlük dağ yaşamının bu basit kişisel ilişkilerinden geçer. Tarih öyle denk getirdi ki, Yunanistan'ın en iyi evlâtları insan olarak, halk savaşçısı olarak erdemlerine ifade alanı buldular ve tarih sahnesinin ön planına geçtiler.

DİRENİŞİN İKİ İSMİ

Vardığımız köyde bir başka gerilla lideri ile karşılaştık: Lambros. Bu yörede hem siyasi komiser hem askeri komutan görevini yerine getiriyordu. Lassanis'ten çok değişik bir kimse. Bursa'nın köylerindendi. Çocuk denecek yaşta Yunanistan'a göç ediyor. Tütün işçisi oluyor. YKP'ne katılıyor. Yöresinde sorumlu görev alıyor. Ondan sonraki hayatı kapitalist düzenin baskı rejimlerinin bilinçli işçilere reva gördüğü hayattır.

Lassanis Türkçe bilmezdi, Yunanistanlıydı. Türkçe Lambros'un anadiliydi. Temiz bir Anadolu lehçesiyle (Karamanlılara özgü lehçeyle) konuşurdu Türkçeyi. Yunanca konuşurken de hafif bir lehçeye çalardı dili. Yüz hatları Orta Asya Türkünün hatlarıydı. Buğday ten, daha çok Uygur, Özbek tipi. Sanırım bizim kafatasçılar Lambros'u görseler ona bu bakımdan gıpta ederlerdi.

Evet, ana dili olan Türkçeyi Anadolu lehçesiyle konuşan Özbek tipinde bir adam. Kendisine bir kez "Ben mi daha Türküm sen mi belli değil" demiştim. Soy olarak o belki daha Türktü benden, ama besbelli ki bilinç olarak tam bir Yunan yurtseveriydi. Çağının devrimci bilincini de sindirmiş olan yurtseverin en tutarlısı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerde ve Anadolu içlerinin "Karamanlı" denen Rumlarda uluslaşma öyle oldu ki, dinde ayrılık ulusal kisveye büründü. Arabın müslümanı da var hıristiyanı da. Arnavudun, Çerkezin, Gürcünün vb. müslümanı da var, hristiyanı da. Ama Türkün hıristiyanı, Rumun müslümanı yok. Türk sayılmak için müslüman olması şart, dinin hıristiyansa ana dilin Türkçe olsa da soyun Türkünki gibi Anadolu halkının soyu olsa da Rumsun, dindaşların Yunanistanlıların safındasın ve sonunda bilinç olarak da Yunanlı oluyorsun.

Anadili Yunanca olan Yunanistanlı müslüman için de durum böyle. Onun uluslaşmasında da belirleyici olan dindir.

Türklerin müslümanlığı kabul etmeleri onuncu yüzyılda başlar. Bu müslümanlaşma birden olmadı. Zigzaglar, ileriye, geriye gidişler var. Mevlâna Celaleddin Rumî yaşadığı 13. yüzyıl koşullarında Konya yöresi köylerinin gömlek değiştirir gibi bir dinden ötekine geçişine tanıklık eder. Vardığı bir köyün bir önceki yıl

hıristiyan, bir sonraki yıl müslüman olduğunu ve daha sonraki yıl da gene hıristiyan olabileceğini anlatır. Evet, Anadolu'da uluslaşma çağı gelip çatınca soy, kültür ve anadil değil, din belirleyici rol oynamıştır.

Lambros ile ilişkilerimiz daha sürekli oldu. Yaralandığımda birkaç ay karargahta kalmam gerekmişti. Lambros gözü açıldığı andan beri partili idi. Parti okulundan gelmeydi. Eassanis gibi ELAS kapetaneosları okulundan değil. Ancak ülke Alman işgâline uğradığında göreve koşma bakımından iki adam arasında bir fark olmadı. Lambros da ELAS savaşçılarındandı. Lassanis'in asetliği dağ koşullarında yararlı bir erdemdi. Elbette ki ilerlemiş yaşıyla ve Metaxas'ın zindanlarında sarsılmış sağlığıyla Lambros, tüm dünya zevklerine sırt çevirmiş, rahatını hiç düşünmeyen bir Lassanis ile bu alanda yarışamazdı.

Lambros dağın ağır koşullarında çalışma gücünü korumak için kendine bakmak zorundaydı. Lassanis'in özel hayatı pek olmamıştı. Dağda çetecilik kurallarına uygun bir biçimde yaşayanın özel hayatı olmaz. Evli olup olmadığını kendisine sorduğumda silahını göstererek "yıllardır bununla yatıp kalkıyoruz, bununla evliyiz" demişti. Çete savaşı Lassanis'ler olmadan olmaz. Kapetaneos vasıflarını taşıyan komutan olacak ki, sana, düşmana karşı yürü dendiğinde gözünü kırpmadan ölüme yürüyesin. Ama halkın devrimci savaşı Lambros'lar olmadan da olmaz. O, yılların sınıf mücadelesinin tecrübesini, bu savaşın ona kazandırdığı bilgeliği bize getiriyordu.

Neden Yunan direnişinin bu iki ismi üzerinde bu kadar duruyorum? Ben askeri hiyerarşinin alt kademelerinde tabur düzeyinde görev yapan bir kişi olarak daha yukarı kademelerde alınan kararlar üzerinde doğrudan doğruya belirleyici bir rolüm olmadı. Daha çok sıradan andartesler ile içiçe idim. Kapetaenoslar, komutanlar önemlidir elbet, ama andartikonun esas unsuru tabandaki andartesdir. Dolayısıyla en önemli kişisi odur savaşın. Bu kitabın esas konusu onlar. Lassanis ile Lambros'dan ilk olarak sözetmem, zaman sıralaması bakımından, dağda, bir bakıma henüz konuk sayıldığım günlerde ilk rastladığım insanların onlar olmasıdır. İkisini de almakla Yunan devrimci solu içinde sonradan açık çatışmaya varacak olan iki akımın temsilcisi iki şahsiyeti de karşılaştırmış oluyorum.

Bizde ağa takımı, çevresinde etkinlik sağlamak amacıyla "büyük

adam" sayılan devleti temsil eden bürokratlarla sıkı fıkı olduğunu, bunlara sözünün geçtiğini anlaştıracak biçimde konuşur hep. Çevresinde göz dağı vermenin bir yoludur bu: "Kaymakam ile tavla oynarken şeyle dedi" ya da "Jandarma komutanı içkiyi çok sever, karşılıklı oturduk mu şu kadar şişeyi devirir iz" yahut da " Paşa geldiğinde şöyle demiştim de gülmekten kırılmıştı"... Yalnız bizde değil her yerde vardır böyleleri. Böylesinin durumuna düşmek istemem.

Sonraki yıllarda, yenilgiyi izleyen sürgün koşullarının yıpratıcı koşullarında Markos'ların, Lassanis'lerin temsil ettiği andartiko geleneği ile Lambros'ların temsil ettiği parti geleneği, özellikle Zaharıyadis'in başını çektiği akım açıkça çatışma noktasına gelmiş. Ben Türk kapitalizminin zindanlarında ya da sürgünde bu çatışmadan haberim olmadı. Destalinizasyon döneminde birçok partide ortalığın karıştığını, altüst oluşlar yeraldığını biliyorduk. Yunan partisinde de öyle olmuş. Biz İstanbul'daki askeri cezaevinde Krusçev'in SBKP 20. Kongre'ye resmi raporunu ve alınan kararları olumlu karşıladık. Elbette ki Stalin dahil hiç kimse Marksist eleştirinin üstünde tutulamazdı. Şahıs putlaştırmaya karşı çıkılmalıydı. Sosyalist legalite ve demokratik merkeziyetçiliğe ters düşen tutum ve davranışlar eleştirilmeli, düzeltilmeliydi. Ama elimize geçen New York Times'da yayınlanan ve Amerikan kaynaklarınca "Gizli Rapor" diye sunulan yazıyı emperyalistlerin bir provokasyonu saydık. Destalinizasyon zaman zaman ilk sosyalist ülkenin 30 yıllık tarihine çamur atma şekline büründü ve yer yer emperyalizmin yararına sonuçlar verdi. Bizde şahıs putlaştırmada herkesten gayretli olanlar, hava dönünce, Stalin'e küfretmede herkesi geride bıraktılar. Bu arada Yunan partisi yönetiminde de değişiklikler olmuş. Bu sorun, elbette ki herkesten önce Yunanlıların sorunu. Burada taraf tutup kraldan fazla kralcılığa kalkışmak bize düşmez.

Ancak Yunan direnişine katıldığım yıllar benim hayatımın bir parçasıdır. Değerli anılarla dolu bir parçası. Savaş arkadaşı olarak değer verdiğim, bağlandığım insanların anıları. O anılarda şehit düşen yoldaşlarımın yanında Lassanis'lerinde yeri var, Lambros'ların da Joanidislerin de yeri var. Stringosların da. Şu anda kimin itibarda olduğu, kimin olmadığı beni uzun boylu ilgilendirmiyor. Şehit düşen yoldaşlarım dağda Markos'un türküsünü de Zahariadis'inkini de aynı içtenlikle söylüyorlardı.

Batı'nın tüketim toplumlarında Yunan direnişi üzerinde ma-

kaleler, kitaplar yazan aydınlar var. Herşeyi akla karaya boyuyorlar. Karalara veryansın ediyorlar. Yazı masalarının üzerine Yunan haritasını açıp öyle değil, şöyle yapacaklardı diye savaş stratejileri geliştiriyorlar, zafer reçeteleri yazıyorlar. Onlara benzememek gerek.

Lambros'un anadil ve kültüründen sözediyorduk. Dinlenirken Türkçe radyosunu açardı. Özellikle alaturka şarkıları severdi. Birkaç kez fasıl heyeti konseri olduğunda dinleyebileyim diye beni de kulübesine çağırttıydı. Oysa ben, özellikle o dönemlerde devrimci kültür konusundaki bağnaz tutumumla alaturkayı ilerici müzik saymaz, pek de hoşlanmazdım. Ama ne de olsa bir çeşit hasret gidermekti benim için.

Bir özelliğini daha anlatayım. Aktif toplantılarında hiç kağıt kalem kullanmaz, not almazdı. Buna gerek yoktu da. Ayrı ayrı bölgelerden birlik komutanları, toplantıda, yarım saat, bir saat kendi bölgelerindeki durumu, karşılaştıkları sorunları notlarına bakarak anlatırlardı. Lambros, en son sözü alır, toplantıdaki on-oniki kişinin değindiği sorunları sırayla ve hiçbirini atlamadan ele alır, gerekli cevapları verir, açıklamalarda bulunur, onayladığı noktaları belirtir, eleştirilerini yapardı.

Davranışlarıyla da tütün işçisi kökenini inkâr etmiyordu. Bağdaş kurduğunda, yaprak devşirirken yaptığı gibi, bir ayağının topuğunu kalçaya kadar çekerdi. Markos da aynı şekilde otururmuş.

Metaxas'ın zindanlarının öykülerini Lambros'tan dinledim. Hücre hapsinin ağır şartlarını, pişmanlık beyannamesi verenlerin ihanetini. Zahariadis'e çok bağlıydı. İlk karşılaşmalarının öyküsünü birkaç kez anlatmıştır. Zaten dağda parti liderine bağlı olmayan yoktu. O bağlılık olmadan da savaş verilmez.

Kırkını geçmişti. Kendisine "Yeros" diyorduk. Takma diş kullanırdı. "Dişleri erken dökmüşsün" demiştim bir keresinde. "Fazla C vitamini almaktan" dedi: Metaxas döneminde kendisini Adriyatik'de bir adaya sürüyorlar. Bir yandan hücre hapsi, bir yandan açlık. Ekmeğin yüzünü seyrek görüyorlar. Günlerce verdikleri tek yiyecek portakal ve üzüm. Bunlar adanın yerli ürünü. Dışarı satılmayanı askeriye ucuza kapatıyor. Getirip ortaya döküyorlar. Siyasi mahpuslar da tek besin olarak portakal ve üzüm yiye yiye sağlıklarından oluyorlar. Dişleri o dönemde dökülüyor.

Astıma benzer bir hastalığı da vardı. Geceleri nefes darlığı çeker, inlerdi. Hastalığın nedir diye sorduğumda "Doktor kitabın-

da yazılı bütün hastalıklar var bende" dedi. Türkçe "tıp kitabı" demesini bilmiyordu.

Gerilla savaşı delikanlıların, gençlerin işidir. Ama Lambros gibilerde, ilerlemiş yaşta, "doktor kitabında yazılı bütün hastalıklardan" acı çektikleri halde de dağın yolunu tutmaktan geri durmadılar.

Lambros ile ilişkilerimizde gerginlik anları da olmadı değil. Ağır yaralanmıştım. Ameliyat ve tedavi için hastahanede bir-iki ay yatmam gerekti. Ben yokken nizami ordu örgütlenmesine geçiş gereği astların üstleri selamlaması kuralı konmuş. Karargâha döndüğümde komutanla karşılaşınca, eskiden olduğu gibi, "merhaba" deyip geçiyordum. Lambros bunu yanlış, aydının işçi kökenden gelme bir üstü saymadığı şeklinde yorumladı. Aramızda soğuk bir hava esti. Ufak tefek davranışlarda dışa vuruyordu bu. Üzülüyordum buna. Bir gün kulübesine gittim. "Bir tatsızlık var ortada, ne ise bu işi deşelim ve çözüme bağlayalım" dedim. Meseleyi anlayınca içim rahatladı. "Bak şimdi, askeri disiplin kurallarına uyma gereğini sen benim kadar anlamazsın, dedim. Sen benim gibi üç yıl Türk Ordusu'nda subaylık yapmadın. Sen işçilikten gelmesin. Askerlik selâmının önemini hepinizden iyi ben bilirim. En fiyakalı biçimde de uygularım." Mesele kapandı.

Gene bir ara, kurşunun parçaladığı omuz kemiğim henüz kaynamadığından, kolum askıdaydı. Kulübeye gece karanlıkta dönerken tökezledim. Yere düşerken, iradem dışında, askıdaki kolumla da yeri karşıladım. Kemiğin kaynaması geri attı, ateş yükseldi, ağrı daha da can sıkmaya başladı. O sırada benden kurtarılmış bölgedeki Türk okulları için bir alfabe kitabı hazırlamam istenmişti. Bu, benim gibi eğitimcilik yanı pek olmayan bir kimse için kolay iş değildi. Elimizde örnek olarak kralcıların çok kötü bir alfabe kitabı vardı. Kralın resmi bile eksik değildi içinde. Ben iyi bir şey olsun istiyordum. Halkın özlemlerini dile getiren bir şey. İlkten "ben bu işi birkaç günde yaparım" demiştim. Öyle olmadı, gecikti. Omuz kemiğimin yeniden çatlaması da işi geri attı. Bundan kimseye söz etmiyordum. Lambros bir gün "işi sallayıp duruyorsun" dedi. Ve sanırım üzüldü sitem ettiğine. Bu gibi ayrıntıları aramızdaki ilişkilerin düzeyi konusunda bir fikir vermek için anlatıyorum. O güç ve ilkel yaşam koşullarında ilişkilerimiz her zaman yüksek düzeyde, saygılı ve içten olabilmiştir. Bunun kökeninde davaya bağlılık ve yoldaşlık bilinci yatıyordu.

İLK GÜNLER

Lambros'la karşılaştıktan birkaç gün sonra konukluk sona erdi. İş konuşmak için karşı karşıya oturduk. Bana, o, biraz tutuk Anadolu lehçesiyle Yunanistan Demokratik Ordusu (YDO)'nun niçin savaştığını anlattı. Bu, izlenen siyasi çizginin eksiksiz bir özetiydi. İlk görevim beş kişilik bir grupla, az önce hükümet kuvvetlerinin baskınına uğramış Pomak köyüne gitmek oldu. Köylülerle konuştuk. Köye yakın sırtlarda faşistlerle çatışmada şehit düşen bir çeteciyi toprağa verdik. Ben beş kişiden biriydim. Komutan yoktu. Yani sıra neferi olarak göreve başlıyordum.

Bir gün sonra, ELAS'cı Melahrinos yoldaşla birlikte bulunduğumuz köye ulaşan yollar üzerindeki köprüleri tahrip etmeye gittik.

Yollar topraktı, köprüler ağaçtan. Tahrip malzemesi olarak bir kutu kibrit ile bir balta vardı. Ne dinamit ne bir şey. Köprüleri yaktık. Bu yörede Demokratik Ordu henüz kuruluş halindeydi. Ve daha ilk günden bir kurtarılmış bölgenin varlığını sağlayan şey bizim askeri gücümüzün üstünlüğü değil, " Andartes" adının karşı tarafın yüreğine saldığı korkuydu. Düşman saflarına o korkuyu salabilmek ve bunu sürdürmektir iş.

Konumuzdan biraz ayrılsak da, bu korku konusunda Vrangel askeri Nikola'nın anlattıklarını dinleyelim:

Nikola İstanbul'a yerleşen beyaz Rus'lardan. İkinci Dünya Savaşı'nda birçok hemşerisi gibi o da, eşi Lidya da bağnaz Rus yurtseveri kesilmişlerdi. Kızıl Ordu'nun Nazi sürülerini önüne katıp Sovyet topraklarından kovaladığı o günlerde sabahın ilk saatlerine kadar radyo başında cephe haberlerini dinlerlerdi. Ben komşularıydım. Her Rus kentinin kurtuluşunda evlerinde bayram olurdu. Bir keresinde radyo dinliyorduk. Spiker Sovyet süvarisinden söz etti. Nikola atıldı, "Kızıl süvari nedir bilir misin, dedi, ben bilirim, hem de iyi bilirim. İç savaşta Beyaz Ordu'da askerdim. Odesa'daydık.

"Kızıl Ordu kuşattı. Komutanları haber saldı. Falan saatte Odesa'ya gireceğim diye. Öyle düşmanı gafil avlama, gece baskını falan değil, güpegündüz. saatini dakikasını bildirerek geliyorlar. Gelecekleri sıra ben asker üniformasıyla sokaktaydım. "geliyorlar!" diye bir ses duyuldu. Birden, uzakta, bir Kızıl Süvari Birliği sokağa girdi. Ben acele, yanımdan geçen bir adamın pardösüsünü sırtından çıkarıp giydim. Asker şapkasını da pardösünün cebine sakladım. Önümden dört nala geçmeye başladılar. Kılıçları ellerinde, gözleri çakmak çakmak, atlarının nalları kıvılcımlar saçıyor. Birden baldırlarımı saran asker dolakları aklıma geldi, pantalonları doldurmuştum."

Evet, düşman saflarına o korkuyu salabildin mi, beyaz orduların hakkından gelmek kolay oluyor.

Her görevden dönüşte Lambros raporumuzu dikkatle dinliyordu. Söylediklerimin çoğuna katılıyordu. Bir ara "seni nasıl çağıracağız, sana bir dağ adı gerek" dedi. Vaftiz babalığını üzerine almaya kararlıydı. "Sana Kemal diyelim", dedi, "bu halk Kemal adını sever". İşin ilginç yanı Türkler'in Kemal adını sevmesi değil, Yunanlılar'ın da bu adı olumlu karşılamasıydı.

Kısa bir süre sonra bulunduğumuz köyden Doğu'ya hareket ettik. Gümülcine ovasının kuzeyindeki dağlarda üstlenecek idik. Yeni yerimize vardıktan sonra denenmiş savaşçılardan oluşan dört beş kişilik bir siyasi çalışma gurubunun başında dağ ve yaka köylerini dolaşmaya koyulduk. Gittiğimiz köyler daha çok Türk ve Pomak köyleriydi. Köy halkını topluyor, Demokratik Ordu'nun niçin savaştığını anlatıyordum. Bu halk geçmişte gerici Yunan yönetimlerinden çok çekmişti. Ondan beteri, Bulgar işgâlini de görmüştü. Faşizmin ne olduğunu biliyordu. Bunu kendi etinde denemişti. Onun için söylenenleri anlıyordu. Türkiye'nin resmi politikasının Yunan gericiliğinden yana olmasına karşın bu böyleydi.

Yaka köylerinden birindeydik. Akşam köylüyle bir söyleşi toplantısı yaptık. Biz daha uykudayken, sabah karanlığında hükûmet kuvvetleri köyü bastı. Bir tabur kadar asker köyü kuşattı ve içine daldı. Biz beş kişiyiz. Atik davrandık, kuşatmaya karşın köyden çıktık. Köyün kuzeyindeki sırtlarda Daskalos'un taburu mevzilenmişti. Yani hükûmet kuvvetleri daha ileri gitmeye kalkışsalar ateşimizle karşılaşacaklardı. Köye en yakın noktadaki mangânın bulunduğu siperlere vardık. Hafif makinalı tüfek mevziye yerleştirilmişti. Hükûmet kuvvetlerinin amacının kurtarılmış bölge sını-

rında bulunan bu yaka köyünde bir boy gösterisi olduğu anlaşılıyordu. Bu taburla daha ilerilere gidemezlerdi. Nitekim az sonra, bizim varlığımızdan habersiz, köyün anayolunda toplu halde, güneye doğru, yani dönüş doğrultusunda yürümeye koyuldular. Aramızdaki mesafe üç yüz metre var yok. Açık hedef oluşturuyorlar. Baskına uğrayarak köyü terketmek zorunda kalışımız, kuvvet dengesi bir tabura karşı dört-beş kişi olsa da, köylü üzerinde olumsuz etki yapmış olmalıydı. Bir önceki akşam zaferin niçin kaçınılmaz olarak devrimci güçlerin olacağını uzun uzun anlatmıştık köylüye. Oysa şimdi "burandalar geldi, andartlar kaçtı" diyeceklerdi. Üstelik bu, benim düşmanla ilk karşılaşmam idi. Direnişsiz çekilmemizi kendime yediremiyordum.

Manga komutanı hafif makinalının başında, köyün anayolunda salına salına yürüyen hükümet askerlerine durmuş bakıyordu. "Ateş etsene!" dedim. Karşılığı "Tabur komutanı ben emir vermeden ateş edilmesin dedi" oldu. Oysa tabur kamutanı olduğu yerden bu durumu göremezdi. Biraz tartıştık. Sonunda ateş edildi. Hükümet askerleri panik halinde kaçıştılar. Hemen ardından biz köye girdik. Böylelikle o köy kurtarılmış bölgeye katılmış oluyordu. Artık dost da biliyordu bunu düşman da.

Üsse vardığımızda Lambros ile durumun tahlilini yaptık. Müdahalemi haklı buldu. Ve sanırım bana bir an önce askeri görev vermeyi düşündü. Ben de kendisini sıkıştırıyordum. "Türk ordusunda üç yıl subaylık yapmıştım. Böyle kaç tane adamın var?" diyordum. O siyasi görevi daha önemli sayıyordu. Sonunda karar verildi. Siyasi görevi sürdürmekle birlikte askeri görev de alacaktım.

Bölgemizde askeri faaliyet daha çok düşman kuvvetlerini dağıtmaya zorlamak, böylelikle başka bölgelerdeki YDO birlikleri üzerindeki baskıyı hafifletmek, bunların eylem olanaklarını genişletmek amacını güdüyordu. Bu amaçla hükûmet kuvvetlerinin denetimindeki bölgeye, yani ovaya sürekli baskınlar yapıyorduk. Genellikle gece baskınlarıydı bunlar. Dağ kurtarılmış bölgeydi. Ova hiç değilse yarı kurtarılmış bölge olmalıydı. Gece bizim, gündüz onların. Bizim başlıca silahımız hafif piyade silahlarıydı. Çoğu Varkiza Anlaşması'ndan sonra teslim edilmeyip gömülen ELAS'ın silahları. Düşmanın topları tankları, motorize birlikleri, hatta uçakları vardı. Bu durum sürdükçe, üstün cesaretimize, savaş azmimize karşın ovayı kasabalarıyla birlikte kurtarılmış bölgeye katamazdık. Birliklerimizin ikmâl sorununun çözümü için de ovaya bu bas-

kınları sürdürmek zorunluydu. Dağ bizi besleyemezdi.

Trakya daha çok öteki bölgelerdeki kuvvet yığınaklarına yardımcı bölge sayılıyordu. Düşman kuvvetlerini oyalamanın yanında bir görevimiz de Batımızdaki bölgelerin kuvvet bakımından ikmalini sağlamaktı. Bu yüzden yöremizde büyük askeri harekât olmadı. Ama baskınlara daha az sayıda birlikler katılsa da, kurtarılmış bölgenin düşman saldırılarına karşı savunulması öteki bölgelerde ne denli çetin idiyse bizde de öyleydi. İç savaş bütün faciası ile bizde de sürdü gitti, önemli insan kaybına neden olarak.

Bir baskın ötekine benzer. Katıldıklarımı burada uzun uzadıya anlatmanın gereği yok. Zaten bu kitabın konusu savaşın kendisinden çok o savaşta yer alan insanlar. Baskınlar genellikle gece olurdu. Gün ağardığında dağlara varmış olurduk.

Gerilla birliklerinin yiyeceğini sağlama bakımından özelliği olan bir baskın Ege sahilindeki Porto Lao'ya yapılandı. Orada bir çorbacı, çeteciler nasıl olsa buralara kadar ulaşamaz diye, yörenin faşistleriyle içli dışlı, halka zulmediyor. Meyhanede, masasında jandarma komutanı, bağıra çağıra kralcı faşist iktidarın zaferine kadeh kaldırıyor. DO'ya küfrediyor. Ovanın bize daha yakın yörelerinde kimse andartlara böyle dil uzatamazdı. Bu halk düşmanı cezalandırılmalıydı. Gümülcine ovası, iki taburla ve cebri yürüyüşle bir gecede kuzeyden güneye geçiliyor. Gündüz deniz kıyısındaki dalgalı arazide bekleyiş. Ortalık kararınca baskın. Çorbacı haber almış kaçmıştır. Ama koyun sürülerini kaçıramamıştır. O gece koyunlarla ve gene cebri yürüyüşle güneyden kuzeye geçiliyor. Rodoplar'a varılıyor. Aylardan Mart ayıdır, koyunların kuzuladığı zaman. Binlerce koyunun nasıl baş belası olabileceğini alay komutanı Alkis şöyle anlatıyor:

"Dağa varır varmaz, ilk molada kuzulamış koyunların sağılması gerek. Bağırır durur zavallılar. Bunların ayrıca sulanması, otlatılması var. Sağılan süte kap gerek, sütü dökemezsin. Mandra kurmak gerek. Milleti bu işlere koştuk. Bir de baktım ortalıkta asker kalmamış, herkes çoban olmuş. Faşistler bir saldırsa tamamız."

Alkis cin gibi bir adamdı. Belki de fazla cin. Biz ayrıldıktan sonra, ta 1951 sonlarına kadar, küçük bir kuvvetle o dağlarda varlığını sürdürüyor, kolay iş değil. Yakın geçmişte bir Avrupa başkentinde karşılaştık. Sürgünde evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuştu. Eski günleri andık, savaş türküleri söyledik birlikte.

YARALANMA

6 Temmuz 1947 günü düşman, üstün kuvvetlerle ve topçu desteğinde Gümülcine kuzeyindeki kurtarılmış bölgeye saldırıya geçti. Bir direnişle karşılaşmadan yaka köyleri işgâl etti. Ertesi gün kuzeye doğru ilerlediğinde birliklerimiz yetişip savunma durumuna geçebilmişlerdi. Flesas'ın taburu bu noktadaydı.

Usta savaşçılardan oluşan siyasi çalışma ekibimle Flesas'ın yanına vardım. Düşman önümüzdeki geniş vadi boyunca kuzeye sarkmıştı. Vadinin batısına düşen ve yöredeki en yüksek noktaları oluşturan karşı sırtlar henüz bomboştu. Yanımda bulunan Sarı Ahmet'e doruklardan ilerleyerek karşı sırtlara varıp varamayacağımızı sordum. "Varırız" dedi. Ahmet buralarda uzun yıllar çobanlık yapmıştı , bütün keçi yollarını biliyordu. Benim bir bölükle karşı sırtlara atlayıp düşmanı iki yandan ateş altına almayı Flesas ile konuşuyorduk. Düşman ateşi altındaydık. Kalın gövdeli bir ağacın arkasında diz çökmüştük. Yaralanmam o anda oldu.

Ben yaralandığımı, ilk, Flesas'ın gözlerinden anladım. Yüzü birdenbire değişti. Sağ ilerimizden gelen bir kurşun alt çenemi parça parça etmişti. İkinci kurşun omuz kemiğimi parçalamıştı.

İnsan bir-iki saniye sonra acıyı duymaya başlayınca yaralandığını anlıyor. Duyulan acının doruğa ulaşması diye birşey var. Doruk aşılınca hissizleşiyorsun sanki, dayanması daha kolay oluyor.

Sağlık görevlisinin gelmesiyle Flesas'ı taburunun başında, ateş hattında bırakıyoruz, gerilere gidiyoruz. Henüz yürüyebiliyorum.

Bırakmadan önce Flesas'dan biraz söz edelim: Son görüşmemizden bir-iki ay sonra ben hastanedeyken şehit düştü. Savaş meydanında üç tabur komutanı, o, Nonios, Sarafis oturmuşlar durumu tartışırlarken bir havan mermisi ortalarına düşüyor, üçü de ölüyor. Büyük kayıp! Flesas, o yiğit insan, o güzel insan. Çobanlıktan, daha delikanlı çağında DO tabur komutanlığına yükselecek biri. Düşman ateşi altında herkes mevzideyken o, ayakta, taburu yönetir. Nedense kurşunlar değmez ona. Ama bir havan toplu aldı götürdü onu.

Nonios, her zaman güleç yüzlü, her zaman gülümseyen savaşçı. Bir Türk'ün gelip gönüllü olarak YDO saflarına katılması onu ne denli sevindirmişti.

Yunan dağlarında tanıdığım insanların çoğu vuruldu, öldü. Sa-

vaştan sonra uzun süre onların anılarıyla yaşadım. Nedelkosların, Vasilakislerin, Flesasların. Aleksandra'yı hatırlıyorsun, "ne yaman kızdı" diyorsun kendi kendine, sonra ovada baskın sırasında vurulduğu aklına geliyor. "ha, sahi o da öldü" diyorsun. Hatırlıyorsun Nedelkos'u. "Makedonya türkülerini ne güzel söylerdi" diyorsun kendi kendine. Ardından Dedeağaç yolunda mayına basıp havaya uçtuğu aklına geliyor."Sahi o da öldü" diyorsun. "Ne yiğit delikanlıydı" diye Flesas'ı aklından geçiriyorsun. Sonra vurulduğunu hatırlıyorsun. Bir değil, on değil, yüzlerle, binlerle. Az toprak Yunanistan toprağı kadar özgürlük uğruna savaşanların kanıyla sulanmıştır. Uzun yıllar bu anıların belleğimin, yüreğimin derinliklerinde saklı kalması gerekti, açıklanmadan, kimseyle paylaşılamadan.

Yaralanmamın öyküsünü biraz ayrıntılı anlatacağım. Burada ele aldığım konular içinde en önemlilerinden (hiç değilse okur için en önemlilerinden) olduğu için değil. Niceleri yaralandı, niceleri öldü. Bir ağır yaralının, yaralandıktan sonraki serüveninde yer alanların, konusu insanlar olan bu kitabın kapsamına girmesi gerektiğinden. Üstelik yaralananın kendisi de kitabın anlattığı insanlardan biri.

Sağlık görevlisinin yardımıyla geldiğimiz yer, düşman piyadesinin ateşinden korunuyordu, ama havan topu mermileri oraya da ulaşıyordu. Sağlık görevlisi onyedi onsekiz yaşlarında ufak tefek bir çocuk. Daha çok kasabalıya benziyor. Anasının babasının yanında okula gidecek çağda. İç savaş onu da bu dağlara atmış. İlk yardımı yapacak. İşinin de ustası sayılmaz. Asıl görevi Aspida o anda uzakta bir yerlerde olsa gerek. Bu çocuk ise yalnız işinin değil, savaşın da acemisi.Top mermileri düştüğünde yer sarsılır. Bir karış yukarı kalkıyormuş gibi oluyor toprak. Her mermi patlayışında çocuk korkuyor. Gözlerinden, elinin ayağının dolaşmasından belli. Ben ise duyduğum acıdan biraz çıldırmış gibiyim. Çocuğa "Korkma!" diyorum. Konuşamadığım, çenemi kullanamadığım için bu sözcük gırtlaktan çıkan korkunç bir hırıltıdan başka birşey değil. Bakışlarımla da ne demek istediğimi anlatmaya çalışıyorum.

Bir keresinde top mermisi çok yakınımıza düştü. Toprak iyice sarsıldı. Çocuk gene korktu. Biraz kızgınlıkla gene "korkma" anlamındaki sesi çıkardım gırtlağımdan. Ve farkında olmadan elimi tabancaya atmışım. İçgüdüsel bir hareket. Besbelli ki tabancayı çekecek falan değilim. Çocuğun gözleri büyüdü. Bakıyorum artık

top mermilerinden değil benden korkuyor. Bu kez ben, becerebildiğim kadar gülümsemeye çalışıyorum, omuzunu okşuyorum, yaptığımı tamir etmek için. Sonunda Aspida yetişiyor. Aspida başka. Hem işinin ustası hem savaşın acemisi değil. Aspida yaman kız. Yaraları temizledi, sardı sarmaladı. Gerilere gitmemiz gerek. Ata bindiriyorlar. Üstünde duramıyorum. Birine tutunmam gerek. At yüksek, olmuyor. Eşek getirdiler. Attan indirip eşeğe bindirdiler. Süvari subayının eşeğe binmesi bizdeki feodal anlayışa göre ayıp ama başka çare yok. Tutunabilmem için yanımda birinin yürümesi gerek. Eşek patikayı tutuyor. Dağ yolu, patikanın sağı solu kaya, uçurum, çalı. Yanımda yürüyenin atlaya zıplaya yürümesi, aynı zamanda da bana destek olması gerek. Zor iş, yorucu iş. Bir çeteci yürüyor yanımda. İri kıyım bir adam. Beş on dakika dayanıyor. Sonunda pes ediyor. Bir ikincisi daha da çabuk pes ediyor. Aspida bir küfür savuruyor, o alıyor nöbeti. Saatlerce yürüyor gık demeden. Bir yandan da birşeyler söyleniyor kendi kendine. "Bu da ölecek şimdi" anlamında bir şeyler.

Öğleden az sonra yaralanmıştım. Kısa molalarla o gün bütün öğleden sonra ve bütün gece yürüdük. Çok kan kaybediyordum. Bir an geliyor halsizlikten eşek üzerinde duramıyorum Gürgen ağaçlarından iki dal kesip buduyorlar, battaniye ile sedye yapıyorlar. Sedyeyle taşınıyoruz sabaha doğru. Bir yerde nöbetçilerle karşılaşıyoruz. Parola soruyorlar. Kan kaybından değil ayağa kalkmak oturmaya bile mecalim yok. Nefes nefese kalıyorum oturunca. Ama kafam, belleğim yerinde. Parolayı hatırlıyorum. Parolayı benden başka bilen yok. Ama ben de konuşamıyorum. Kalem kağıt getiriyorlar, yazdığım yüksek sesle söylenince geçiyoruz. Gün ağardığında Bulgar sınırına varıyoruz. Bulgar askerleri bizi karşılıyor. Sedyenin taşınmasına yardım ediyorlar. Önde iki Bulgar askeri, arkada iki Yunanlı çeteci, sedyede yatan ise Türk ,giriyoruz Bulgar toprağına. Yunan dağlarına ayak basalı üç ay olmuştu. Şimdi bir kez daha sınır geçiyoruz, ters doğrultuda.

Lassanis ile karşılaştığımız ilk günlerde bir ara, "Bu dağlarda Yunan ile Türk dost olarak buluştuğuna göre, bundan böyle buralarda hayat daha güzel olacak" demişti. Bu kez sınırın ötesine geçerken bu dostça Türk-Yunan buluşmasına Bulgar da katılıyordu. Ama gene de o sedyenin çevresinde kurulan Balkan Federasyonu'nun tüm bölgeyi kaplaması ve bu yörede hayatın daha güzel olabilmesi için daha nice mücadeleler gerekiyordu.

Bulgar sınır kulesine vardık. Baygınlığın sınırındayım. Beni bir asker yatağına yatırıyorlar. Bir Bulgar askeri tas içinde yoğurt getiriyor. Bir kesekağıdında da toz şeker var. "Dökeyim mi?" gibilerden bana bakıyor. Başımı sallıyorum. Kesekağıdını yoğurt tasına boşaltıyor ve karıştırıyor. Gaz hunisini yıkıyor ve neredeyse ağda haline gelmiş şekerli yoğurdu huni ile gırtlağımdan aşağı boşaltıyor.

Şekerli yoğurt karnıma girer girmez gözüm açıldı, dünyam değişti. Artık ayağa kalkabiliyorum. Yaralılar onbeş kişi kadarız. Sınır kulesinden, önce at arabasıyla, sonra kamyonla bir köye varıyoruz. Sınır birliğinin merkezi olacak. Orada hangar gibi bir yere koyuyorlar bizi. Yaralıların çoğu hafif yaralı. Bir askeri doktor yüzbaşı yanındakilerle geliyor. Ağrı çeken kimler diye soruyor. Yakınanlar oluyor. Önce onlara bakıyor. Sıra bana gelip de sargım çözülünce, görünüş pek güzel olmamalı ki, "Neden bunu öne almadınız?" diye yanındakilere çıkışıyor. Yarayı temizlerken "acıyor mu" diye soruyor. "Hayır" işareti yapıyorum başımla .Gerçekten pek acımıyordu artık. Acı doruğu aştıktan sonra ardından gelenleri pek önemsemiyor insan. Beni öteki yaralılardan ayırıp yakındaki bir binaya götürüyorlar. Bir portatif karyolaya yatırıyorlar. Bir çeşit ödüllendirme bu.

Yüzümdeki yarayı kendim hiç görmedim. Sargı açıldığında çevrede ayna bulunmamasına dikkat ediyorlardı. Ama sargı çözüldüğünde hemşirenin gözleri de bir çeşit ayna idi. O aynada acıma ve dehşet görüyordum. Çok eskiden Victor Hugo'nun "Gülen Adam" romanını okumuştum. Roman kahramanının ağız bölgesi yaralıdır, bu yüzden ağzını kapayamaz, ve gülüşe benzeyen korkunç bir ifade yüzüne bakan bütün insanları irkiltir. Bu yüzden çok mutsuz olacaktır. Kendi kendime "tamam" diyorum, "bir 'Gülen Adam da biz olacağız".

Akşam olunca kamyonla Haskovo'ya varıyoruz. Orada tam teşkilâtlı bir hastane var. Cerrahi servisinin başında Altınov adında bir başhekim. Uygar görünüşlü bir adam. Bulgardan çok Ermeniye benziyor.Fransızcayı iyi konuşuyor. Parti sorumlusu Pepo adında biri, o musevi. Muayenede parti sorumlusu da hazır bulunuyor. Doktorla Fransızca konuşuyoruz. Tabii o konuşuyor. Ben diyeceklerimi bir kağıda yazıyorum.

Yarayı kurt sarmış, küçük beyaz kurtlar. Pepo irkiliyor. Doktor yarayı temizlerken Pepo'ya, Bulgarca, "Kurtlardan ötürü üzülme,

kurt kötü birşey değil, yalnızca ölü dokuyu yer, bir bakıma antiseptiktir"diyor. Ama kurtlar ölü dokuları yesin yemesin yaranın ağır olduğunun farkındalar. Bir ara kendisine arkam dönük iken Pepo'ya, "bu gidici" anlamında bir işaret yapıyor. Cerrahi aletlerin konduğu dolapların arkaları aynalı. Aynada doktorun işaretini görüyorum. Omuzuna dokunuyor, işaretle, kağıt kalem istiyorum. Kağıda "yanılıyorsunuz, öyle bir niyetim yok" diye yazıyorum. Gülüyor, sırtımı sıvazlıyor, "Bu havada isen gitmezsin, geri aldım" diyor.

O gece trenle Sofya'ya hareket ettik ve başkente varınca Kızıl Haç hastanesine yatırıldık. Bulgar doktorları enfeksiyonu hemen hemen kaçınılmaz saydıklarından ameliyat etmekte tereddüt ediyorlardı. Sonunda karar verdiler. Beni ameliyat masasına yatırıp çenedeki geri kalan kemikleri birbirine bağladılar ve yarayı diktiler. Ameliyattan hemen sonra ilk kez uyuyabildim. On-iki gündür korkunç bir sinir gerginliği içinde uykusuzdum. Ameliyat başarılı oldu, enfeksiyon olmadı. Doktorlar, ameliyatı yapan Dr. Dimitrov ve çene uzmanı Dr. Bernstein sevinçli idiler. Elbette ki ben de sevinçliydim. Moskova'dan bir sağlık ekibi ile birlikte uçakla gelen Doktor Verlotski cerrahi müdahaleyi yerinde ve başarılı buldu. Şimdilik yapacak başka bir şey yoktu. İlerde bir ikinci ameliyat gerekebilirdi.

Doktor Dimitrov kanlı canlı neşeli bir adamdı, babacan bir Bulgar. Verlotski öyle değil. Sakin, saygılı, alçak gönüllü ufak tefek bir adam.

O, Moskova'ya döndükten sonra bir gün Berstein elinde iki kalın ciltle geldi. Verlotski'nin çene cerrahisi üzerine kitaplarından biriymiş. Büyük adamların baş özelliği alçak gönüllülük oluyor. Bernstein iki cildi de satır satır okumuş, önemli saydığı satırların altlarını çizmiş, sayfa kenarlarına notlar çıkmıştı. Mesleğinde iyi idi, ama politik yanı pek yoktu. Akran olduğumuzdan Bernstein ile ahbap olmuştuk. Batı tüketim toplumlarında gördüklerinden etkilenmişti. Bir-iki kez tıp kongrelerine gitmiş, vitrinlerin zenginliğine hayran kalmış. Parası yetmediği için fazla bir şey alamadan döndüğünden yakınıyordu.

Bulgar halkı, sıkıntılı bir döneminde, beni sağlığıma kavuşturmak için ne gerekiyorduysa yaptı. Benimle karşılaşan Bulgarların hemen hemen tümü ya faşizmin zindanlarından yeni çıkmış bir militan idi, ya dağdan yeni inmiş bir gerilla, yahut da

yurt içinde ya da dışında Dimitrov'un partisinin disiplini altında mücadelede payına düşeni yapmış biri. Tüm sıkıntılara karşın Bulgaristan'da sağlıklı bir hava esiyordu. O havayı her zaman estirmek kolay olmasa gerek.

Hastanede beni Yunanlı biliyorlardı. Doktor Dimitrov'a vaadim vardı. Zaferden hemen sonra kendisini Atina'ya davet edecek idim. Vaadimi tutamadığımı söylemeye gerek yok.

İki Yunanlı oda arkadaşımdan söz etmeden bu hastane faslını kapamayalım. Bunlardan biri savaş hastalığına (polemitidis) tutulmuştu. Kendisi, Yunan çetecilerin koğuşunda yatarken bir iki kez kriz geçirmiş. Neredeyse kendisini pencereden aşağı atıyormuş. Yaralılar zor zaptetmişler. İri yarı güçlü kuvvetli bir delikanlıydı. Koğuştakiler başka bir yere geçirilmesini istemişler. Tatsız bir hava esmiş . Belki de kriz gelmesinin bir nedeni de bu. Benim bir kolum alçıdaydı, üstelik benden daha güçlü görünüyordu. Kriz gelirse zaptetmem zordu. Ama herhalde krize neden olacak bir davranışta bulunmayacaktım. Buna güveniyordum. Birkaç gün birlikte kaldık. Hep güldük şakalaştık. Ne kriz geldi ne birşey. Kısa bir süre sonra Yunan çetecileri kampına gitti.

Öteki Serez yöresinden genç bir köylü idi. İlk karşılaşmamız ameliyat odasında oldu. Gece yarısı hemşireler beni uyandırıyor, ameliyathaneye çağırıyorlar. Gidiyoruz. Genç bir Yunanlı, başına operatör ve hemşireler toplanmış, tas tas kan kusuyor. Az önce midesinden ülser ameliyatı olmuş. Bir kan damarı iyi bağlanmamış. O açık damardan akan kanlar midede toplanıyor, kan kusma ondan. Operatör, "o damarın dikilmesi zorunlu, yoksa kan kaybından ölür" diyor. Yani birinci ameliyatın hemen ardından ikinci kez ameliyat olacak. Yunanlı "olmam" diye diretiyor. Razı edeyim diye beni çağırmışlar. Yunanca "ameliyata yatman gerekiyormuş yoksa ölürmüşsün" diyorum. "Yatmıyorum, diyor, can benim değil mi, ölürsem ölürüm". Yapma etme, para etmiyor. Başka yol denemek gerek. Birden sert bir sesle "Sinagosti, (arkadaş!), can benim ne demek? Sen Demokratik Ordu'nun eri değil misin? O can senin değil Yunan halkının, Demokratik Ordu'nun. Ve komutanın olarak ben sana emrediyorum, ameliyat olacaksın, hemen şimdi yat aşağı!" Oğlan afallıyor ve sessizce uzanıyor masaya.

Çifte ameliyattan sonra onu büyük koğuşa yatırıyorlar. Çok kötü bir gece geçiriyor. Sabaha kadar inliyor. Kimse uyuyamıyor. Benim odaya getirin dedim, geldi. İnlemeler birkaç gün sürdü. Ya-

vaş yavaş kendine gelmeye başladı. Bu sefer de dili çözüldü. Güçlü bir mizah yeteneği vardı. Demokratik Ordu'ya katılışını şöyle anlatırdı: " Kardaş, kime sorsan kahramanlıklarını anlatır. Benim anlatacak bir kahramanlığım yok. Anlatanların çoğunun da yok ya, anlatırlar işte. Köyü andartlar basıp, "Haydi askere!" dediler. Biz de geldik. Bana kalsa kırk yıl yerimden kımıldamazdım. Ama yanlış anlama sizleri sevmiyor değilim. Bizim köyden sevdiğim delikanlıların hepsi dağda. Serez bölgesinde bir-iki askeri harekete katıldım. Gece karanlığında bir yere geldik. Mevziye yat dediler yattık. Düşman karşıda ateş et dediler. Ben de karanlığa bir-iki kurşun sıktım. Bütün kahramanlığım bu kadar. Derken şu allahın belası ülser ağrısı tuttu. Buradayız."

Çifte ameliyattan sonra sarsılmış, zayıflamıştı. "Bizden adam olacak da ben de göreceğim" deyip duruyordu.

Yarası kapanınca banyo yapmasını söylediler. "Ben banyo, manyo yapmam" diye tutturdu bu kez de. Onların köyünde yıkanma adeti yokmuş. Arada bir çamaşır değiştirirlermiş, o kadar. "Yazın derede yüzer çocuklar, delikanlılar. Ama onlar da temizlenmek için değil oyun için, eğlenmek için suya girerler". Sonunda, razı oldu yıkanmaya.

Hastahanede beni ziyarete gelenlerle onun bilmediği dillerde konuşuyorduk. Ziyaretçi gittikten sonra da *çok mistikos adamsın" derdi.Kendisine İskeçeli olduğumu söylemiştim. *Ben İskeçe'den geçtim. Sen İskeçeli falan değilsin. Mistikos adamsın vesselam." Ama bütün mistikosluğumuza karşın candan dost idik. Candan adamdı.

Şu birkaç satırın bu basit halk çocuğunun beni kendisine bağlayan özelliklerini, insan olarak erdemlerini anlatmak çok uzak kaldığını iyi biliyorum.

Benim de bir ikinci operasyondan geçmem gerekti. Ama birincisinden neredeyse iki yıl sonra. Yaranın büyüğü, çenemde, kurşunun çıktığı yerdeydi. Kısa zamanda kapandı. Kurşunun girdiği noktadaki yara aylarca açık kaldı. Yunanistan'a döndükten sonra da uzun süre cerahatlendi. Dağa döndüğümde sol kolum hala askıdaydı. Uzun zaman da öyle kaldı. Tam onarım görmeden göreve dönmede diretmiştim. Değın hareketli yaşamının iyileşmeme engel değil yardımcı olacağına inanıyordum. İşin bir başka yanı da var: Hastane bence bir bakıma zindandan kötü. Adamı zindana düşmanlar kapatır, dışarda kalırsan yapacaklarından korktukları

için. Ama hastaneye seni yatıran dostlardır. Kuşkusuz sağlığına kavuşup, ilerde yararlı olabilsin diye. Ama bu, o anda işe yaramıyorsun demektir.

Yunanistan'a döndükten sonra aradan aylar, yıllar geçti. Bir gün *Haydi ikinci ameliyata!* dediler. Bu kez Moskova'da Kremlin Hastanesine yattım. Verlotski ile bir kez daha karşılaşıyorduk. Ama ameliyatı yapan Prof. Michelson oldu.

Hastaneden çıktıktan sonra bir iki hafta Moskova'yı gezdik. Mausole'ye gittik, Lenin'i selamladık. Müzeleri dolaştık,operaya, tiyatroya gittik. Küçük Tiyatro'da seyrettiğimiz oyunlardan biri Gogol'un "Müfettiş"i idi. Oyunu daha önce okumuştum. Rusça'yı da biraz anlıyordum artık. Bilindiği gibi Gogol bu eserinde Çarlık Rusya'sı taşrasında kendini müfettiş diye tanıtan bir sahtekarın serüvenini anlatır. Müfettiş rolünü oynayan aktör (yanılmıyorsam adı Byelinski idi) gerçekten çok başarılıydı.Mihmandarıma "Nasıl bu kadar başarılı oluyor,esinini nereden alıyor? Sosyalist toplumda Gogol'un müfettişi tipinde sahtekarların soyu tükenmiş olmalı" dedim. O, "kolay tükenmiyor" anlamında karşılık verdi. Gerçekten öyle. Bizim Sovyet dostlarımız Gogol müfettişlerinden yakayı bir türlü kurtaramıyorlar..O günlerden bu yana yalnızca benim ülkemden gelen nice Gogol müfettişleriyle karşılaştılar.

Konukluk uzadıkça ben de kendimi Gogol'un bu kahramanı gibi görmeye başladım. İşimin başına dönmek için direttim. Muhatabım olan sorumlu arkadaş benim durumumda bir devrimcinin duyacağı rahatsızlığı değerlendirecek çapta bir kişiydi. Bir an önce yola çıkmam için gerekeni yaptı. kafamda yerleşmiş olan "bolşevik" tanımına uyuyordu bu Rus yoldaş.

Mihmandar için aynı şeyi söyleyemem. O, görevini angarya sayıyordu. Her halinden belliydi bu. Bu hallerine bakıp "bu adamcağız bizde olsa ne iş yapar?" diye düşünmüştüm. Herhalde ya maliyede ya da evkafta memur olurdu, hani şu "bugün git yarın gel" diyen cinsten.

Tanıdığım öteki Sovyet vatandaşları, hemşerisinden profesörüne kadar insandılar. Beldi de en insanı, kaldığım dairede ev işleri yapan yaşlı kadındı. Savaşın yaralarını sarmakta olan Sovyet halkı da, o sıkıntılı günlerinde, bizleri sağlığa kavuşturmak için dünya ölçüsündeki bilim adamlarını seferber etmekten geri kalmamıştır.ve yalnız benim için değildi bu. Ağır yaralı durumunda bir sıra neferi de aynı ihtimamı görmekteydi.

DAĞ

"Dağ" deyip duruyoruz. Nedir dağ? Barış zamanında, temiz havasını ciğerlerine çekmeye gelen kentli turist için dağ başka şeydir, çetin doğa koşullarında çoluk çocuğunun geçimini sağlamak için didinen dağ köylüsü için başka şey, savaşta doğadan bir müttefik olarak yararlanma çabasında olan gerillacı için ise bambaşka bir şey.

Biz burada "dağ" ile "gerilla"yı (andartiko'yu) hep eş anlamda kullandık. Balkanlar'da bu iki sözcük yüzyıllar boyu hep aynı anlamı taşımıştır. "Dağa çıkmak" eskiden beri politik içerik taşıdı Balkanlar'da. Bulgarların, türkçe haydut'dan bozma "haydık" sözcüğü, Yunanca hırsız anlamına gelen "kleftis", zülme karşı, halk için dağa çıkan yiğit anlamına gelir. Kurulu sömürü düzeninin savunucuları kendi düzenlerine karşı gelene "hırsız", "haydut" diye sövmüşler. Halk da bu sıfatlara bambaşka anlamlar vererek onlara sahip çıkmış.

Haydutluk, eşkiyalık Anadolu'da da yaygın. Ancak orada eşkiya kişi olarak halktan yana, düzene karşı olsa bile, eşkiyalık, kurum olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kesiminde olduğu gibi siyasal içerik kazanmış değil.

Balkan coğrafyasında dağ ile gerilla aynı anlama gelebiliyor ama bu, her yerde böyle değil. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman işgâli altındaki topraklarda en büyük gerilla savaşları Sovyetler Birliği'nde, Alman hatlarının gerisinde verildi. Oysa Rusya, Ukrayna ya da Beyaz Rusya, Karpatlar'dan Urallar'a kadar

sözü edilecek dağlık bölgeleri olmayan ülkeler. Ünlü gerilla liderleri Veşigoralar'ın, Kovpaklar'ın anılarından öğrendiğimiz şu ki "Dağ" gerillanın vazgeçilmez şartı değil. Örneğin Kovpak, ova koşullarında, birbiri ardından alay büyüklüğünde gerilla birliklerini örgütleyerek düşmanın cephe gerilerine salıyor ve can alıcı stratejik hedeflere darbeler indiriyor. Kendinin başında bulunduğu gerilla birliği Ukrayna'nın Putivl yöresinden kalkıp, Dinyeper'i ve Dinyester'i aşıp, büyük mesafeler katederek Çekoslovakya'da Karpatlar petrol tesislerini havaya uçuracak kadar, ardından sağ salim geriye dönebilecek kadar hareket yeteneği gösterebiliyor. Bu Ukrayna gerillaları için en uygun üslenme ve hareket alanı ova. Dağlık bölgeye vardılar mı bocalıyorlar. Balkanlı gerilla için durum bunun tam tersi.

Rodoplar, Doğu Makedonya ve Trakya'yı kuzeyden kuşatan ve Bulgaristan içlerine kadar uzanan bir dağ silsilesi. Yer yer taşlık, kayalık, yer yer ormanlık. Güneyde verimli ovalar var, ovaların ötesinde Ege Denizi. Doruklara yakın Pomak köyleri, eteklerde ovada Türk ve Yunan köyleri.

Müslüman köyleri genellikle sünni, doruklara yakın alevi köyleri de var. Bizim içinde bulunduğumuz koşullar bu yöre halkının gelenek ve görenekleriyle yakından ilgilenmemize olanak vermiyor. Sonraları Türkiye'de karşılaştığım bu bölgeden gelme göçmen arkadaşlardan (özellikle Barışaban'lı Sepetçi Mehmet'ten) Rodoplar'dan hatta ova köylerinde islâmlık öncesi ilkel dinlerin derin izlerini taşıyan törenler yapıldığını öğrendim. Mehmet'in anlattığı İskeçe Ovası köylerinin harman töreni Şamanizm ile birçok benzerlikleri olan bir tören.

Rodoplar güzel. Ama şimdi söylüyorum bunu. Çeteci doğanın güzelliği ile çirkinliği ile pek ilgilenemiyor. Karnı tok sırtı pek, dinlenik adam manzara seyreder. Düşmanla, soğukla, açlıkla boğuşarak varlığını sürdürme savaşında olan, kırk yıllık Yunan çetecisi "kleftisi" Yero Dimo'nun türküsündeki gibi "uykuya doymamış, sıcak ekmek yüzü görmemiş" insanın umurunda olmuyor, dağların güzelliği.

Kırk yıl değilse bile gene de uzun yıllar dağda varlığını sürdürebilmek için sağlıklı olmak gerek. Yalnız düşman kurşunundan korunmakla olmaz bu, hastalığı da uğratmayacaksın semtine. Kışın o uzun yürüyüşlerde battaniye, çadır falan taşıyamazsın sırtında. Arkandan gelen mekkare de yok. Çantanda

ya da torbanda bir kat çamaşırın vardır, ekmeğin tütünün, bir de sabunun. Diş fırçası da olsa iyi olur. Elbette ki okuyabilenler bir-iki kitap da taşır.

1947-1948 ve 1948-1949 kışları çok soğuk geçti. O iki kış boyunca yattığımda iyice ısınıp derin uyku uyuduğumu bilmiyorum. Uykusuzluktan bir an dalıp, hemen ardından soğuktan uyananın haliydi halimiz. Birçokları benim gibiydi. bizim Sarı Ahmet gibi kır adamı olanlar başka.

Kendini bitten de koru diyeceğim ama o kadarı fazla olur. Bitten korunmak kolay değil. "Bit yiğitte bulunur" demişler ya boşuna değil, bizim yiğitlerde de hiç eksik olmazdı.

Yol yürümek, uzun mesafeler aşmak birinci kural. Düşmanın hiç beklemediği noktada yerden bitmek için bu böyle. Onun için ayak sağlığı şart. Kışın ayak donması en büyük tehlike. Niceleri bunu çekmekteydi. Özellikle ELAS'cı eski çeteciler. Yazın yürüyüşlerde bir su başına geldin mi, zorda değilsen, ilk iş ayağını yıkayacaksın, kirli çorabını da. Çantandaki temizini geçireceksin ayağına. Çoğunluk dağa çıkmadan da çarıklı gezdiğinden pabuç konusunda fazla bir sorunumuz olmadı.

* * *

Dağ köyleri içine kapanık, ilkel insan toplulukları. Bazı köyler dışarıdan tuzdan başka bir şey almıyorlar. Pazar ile ilişkileri o kadarlık. Feodalizm bile girmemiş oralara. Beş yüzyıl önce ne durumda idiyse bugün de öyle. Zengin ile yoksul köylü ayrımı yok; yoksul ile iyice yoksul ayrımı var. Oysa ovanın verimli topraklarında zengin köylülük diye bir şey var.

Dağ köylüsünün dünyası bambaşka. Yürüyüşleri bile değişik. Dağlıların kendilerine özgü bir yürüyüşü var. Adamın Pomak olup olmadığını yürüyüşünden anlarsın. Tıpkı deniz adamının yürüyüşünden anlaşıldığı gibi. Dağlı dizlerini kaldıra kaldıra yürür. Bu bir zorunluluk. Yol falan olmadığı için bir noktadan bir noktaya kestirmeden gidersin. Önünde taş var, sivri kaya var, ya da çalı, tökezlememek gerek. Dağlı ovaya indiğinde de öyle yürür, alışkanlık. Atasözünde düz ovada yolunu şaşıran fakir var ya, dağ köylüsü öyledir işte. Ama dağda şaşırmaz yolunu o. Çocukluğu boyunca o kayalar üstünde seke seke koşmuş, oynamış. O yolsuz yörelerde yol bulmak ovalının harcı değildir. Bunun için dağ köylüsü olmak gerek.

O köylerden birinde bir Emin Ağa vardı. Yüz çizgileri, kara sakalı, hatta giysileriyle bir Karagöz'ü andırır. Köyün hali vakti yerinde olanıydı. Oralardan geçtiğimizde o bizi konuk ederdi, yakınlık gösterirdi. Sanırım içtendi yakınlığı. Yalnızca kurtarılmış bölgede iktidar olmamızdan ileri gelmiyordu bu. Bu köyler Bulgar işgâlini tanımış, kralcı iktidarı da. Bizim yönetimimizde ilk kez can, mal, ırz, namus bakımından tam bir güvenlik esiyordu bu dağlarda. Genç kız gece yarıları, birkaç dağ aşıp kırda kalmış ineği aramaya gidebilirdi güvenlik içinde. Çeteci bunu sağlayamazsa halkın desteğini de sağlayamaz. O destek olmayınca da dağda barınamazsın. Çobanlar senden yana olmadan uzun süre barınılamaz dağda. Evet, Emin Ağa'nın da bize yakınlığı bundan kaynaklanıyordu. Çetecilik kuralları gereğince eline, diline, beline hakim oluşundan çetecilerin.

Ailesi kalabalıktı. Çocukları, gelinleri, torunları. Evi, bilmem kaç göz, kocamandı. Dağda ağaç bol, toprak, saman da var. Emeğini de kattın mı göz göz ev kurmak zor değil. Emin Ağa köyün en varlıklısı dedim, anlatıyor: "Çoluk çocuğu aç bırakmıyoruz şükür. Bizim dağlarda ahlat boldur. Toplar kurutursun. Öğütüp mısır ununa katarsın. Ama mısır bunca boğaza yetmez ki. Mısır bitmeye yüz tutunca bu kez koçanları öğütürsün, koçan ununa öğütülmüş ahlat kurusunu kattın, üstüne de bir avuç hakiki mısır unu serptin mi, öyle bir ekmek olur ki, parmaklarını yersin."

Bunları köyün en varlıklısı söylüyor. Giydikleri, kadınların evde en ilkel yöntemlerle dokudukları şayak. Zımpara kağıdı gibi sert. O şayaktan pantalon yaptıran arkadaşların, alışana kadar bacakları hep yara oldu. Köy, dışarıdan yalnız tuz alıyor. Gaz lambası binde bir. Akşam ortalık kararınca kış yaz ocağı tutuşturuyorlar. Ateşin ışığında oturuyorlar. Ateş sönmeye yüz tutunca da yatıyorlar.

Okul, kuran okulu. Hoca bulunmadığında çocukara namaz niyaz öğretilir. Köylerden yalnızca birinde hocaya rastladık. Savaş yüzünden dağ köylerine gelmez olmuş. Oldukça uyanık bir genç. Yanık bir sesi vardı. Minare olmadığından ağaca çıkar ezan okurdu. Ağaç da tam yattığım odanın penceresinin önünde. Her sabah hocanın yanık sesiyle uyanıyordum.

Bir gün hocayla oturuyorduk. Köylü yemeğini getirdi: Şekersiz kızılcık hoşafı, lapa bir şey, ekmek. Ekmeğin içinde mısır koçanı, dozu nedir bilinmez. Hocanın hayat düzeyi böyle. Daha kötü durumda olan köyler de var. Dağlarda havanın en temizi, suyun en

güzeli var. Dağ insanının sağlıklı olması gerekir. Hiç de öyle değil. Hele çocuklar...Hepsi solgun benizli, sıska, kavruk. Doğa ile tam bir çelişki. Hava ve su ile iş bitmiyor, besin de gerek. O olmayınca al yanaklı, sağlıklı çocuk göremezsin. Oysa Pomaklar güzel bir soy, zeki, yetenekli. Ama itilmişler o dağlara, yeteneklerini geliştirme olanağından yoksunlar. Herkesce horlanırlar. Dilleri Slavca olduğundan Türkler, Bulgar tohumu sayar, dinleri müslüman olduğundan Yunanlılar ve Bulgarlarca da hor görülürler.

* * *

Gümülcine, İskeçe bölgesindeki dağlar daha çok meşelik. Serez tarafları çamlık. Çıplak kayalık yerler de eksik değil. Meşe mübarek ağaçtır, ateşi ısıtır. Yaprağı yemdir hayvana. Gölgesinde her şey biter. Çam öyle değil, ateşi bir parlar bir söner, ısıtmaz. İğneciklerin düştüğü toprak kısırlaşır, gölgesinde yılan bile yaşamaz.

1947-48 kışı soğuk geçti. Çok kar yağdı. Çok sıkıntılar oldu. Birkaç tabur doğudan kalkıp Drama Balkanı'nda üstlenmişti. Özellikle bunlar çok çektiler. Bir tutam ekmek, çorba yerine de içinde birkaç bulgur tanesinin yüzdüğü kaynatılmış su. Onunla yetinmek zorunda kaldı millet. Kurtları bile yiyen oldu. Kaçmaya kalkan birkaç kişi yolda dondu. Herşeye karşın tuttuk o dağları.

Bahar yakınlaşmış, karlar erimişti. İki taburu doğuya götürme emri aldım. Drama yöresine vardım. Bölükleri dolaşıyorum. Oralar çamlıktır. Çeteciler çamların altında oturmuşlar türkü söylüyorlar. O yöre Yunanlıları bizim alaturka şarkıları bilir. Biri "Bu gece çamlarda kalsak ne olur" şarkısını söylüyor. "Çam gibi anasını avradını" diye sövüyor bir başkası. O şarkıyı besteleyen İstanbul'un Büyükadası'nın çamlığından esinlenmiş. Drama Balkanı'nda çam ağacı soğuğun, açlığın sembolü.

Taburlarla yola çıktık. Günlerce sürecek olan bir yürüyüş idi bu. İskeçe yöresine vardığımızda doruklar alçalmaya başladı, hava ısındı. Bir vadide ilk kez meşe ağaçlarıyla karşılaştık. O Pomak çocukları hasret kaldıkları sevgiliye kavuşmuşcasına nasıl o meşe gövdelerine sarılıp sarılıp öpüyorlar. Meşe demek onlar için vatan demek. Sıkıntılardan kurtuluş demek. Daha mutlu günlere kavuşmak demek. Tam o sırada da hasretlerin kavuşması sahnesini kaçırmamak içinmiş gibi güneş de bulutların arasından

sıyrıldı ve meşelik vadiyi ışığa boğdu. İnsanı iliklerine kadar ısıtan bir güneş.

Çeteciliğin en zor yanı düşmanla çatışmalar değil. Düşmanın elindeki alanlara baskınlar, kurtarılmış bölgeyi düşmana karşı savunma ve bu uğurda kan dökme var elbette. Ama, çoşku içinde bir an, birkaç gün süren şeyler. Her an, durmadan savaşılmıyor. Sürekli olan, hiç yakanı bırakmayan çetin doğa koşulları, binbir mahrumiyet, yorgunluk, açlık.

Kurtarılmış bölgenin köyleri bizim yiyeceğimizi sağlayacak durumda değildi. Dağ köylüsünün yiyeceği kendisine yetmez. Yiyeceği ovanın zengin köylerinden sağlıyorduk. Kimisi gönüllü olarak veriyordu. Kimisi demokratik iktidara vergi olarak. Dağ gece gündüz bizimdi. Kurtarılmış bölgeydi. Ova gündüzleri düşmanın, geceleri bizim. Kralcı faşistlerin zırhlı otoları, motorlu taşıtları, hatta tankları, uçakları var. Gündüzleri istedikleri noktaya yığınak yapabiliyorlar, istedikleri noktayı ateş altına alabiliyorlar. Gece bizim müttefikimiz. Bu durumda orada iki iktidar vardı. Gece oldu mu birkaç kent ve kasaba dışında bütün Yunanistan kurtarılmış bölgeydi.

Ama bunu sağlayabilmek için ne olursa olsun dağda bir kuvvet olarak varlığını sürdüreceksin. Hükümet kuvvetleri karşısında bir karşı-ağırlık olabilmek ve iktidar alternatifi olduğunu halkın önünde eyleminle kanıtlamak. Esas olan en çetin koşullarda örgütlü birlikler halinde, disiplin altında varlığını sürdürebilmek ve bunun için saflarda bilinç düzeyini ve zafere inancı yüksek tutmak.

Karlardan söz ettik. Kışın yağmurlusu daha iyi değil. Günlerce yağar da yağar, dinmek bilmez. Açıktasın . Üstte yok başta yok. Çadır hak getire. Uzun yürüyüşlerde kaputu zor taşıyorsun. Bir de çantandaki bir kat çamaşırın ile ekmek ve tütün bir de sabun. Temizlik şart. Konak yerine varıyorsun. Orman içinde dimdik bir yer. Düz yerde konaklayamadığın olur açıklık, düşmana hedef olma tehlikesi var. Yağmur bardaktan değil kovadan boşanırcasına yağıyor, bir yandan da iliklerine kadar işleyen soğuk rüzgar. Ateş yakmanın olanağı yok gibi. O kız çeteciler, o delikanlılar titreşip duruyorlar.

Bir çeteci atılıyor ortaya: Çoban Sarı Ahmet. Yakanın Türk köylerinden. Gümülcine Balkanı'nın topraksız dağ köylüsü. Direnişin başlarında gönüllü olarak katılmış saflarımıza.

Çeteciliğin esas unsuru kaptanlar değil tabandaki çetecidir demiştim. İşte Sarı Ahmet öyle bir unsur. Yol bulmada üstüne yok. Senin hiçbir şey görmediğin yerde o patikayı görür ve o patika seni istediğin yere götürür. Orta boylu, geniş gövdeli bir adam Sarı Ahmet. Yaz kış açık bağrı boğazına kadar sarı kıllarla kaplı. Kış günü köy odasında yattığımızda başkaları örtüler altında üşürken o, ceketini de çıkarıp başının altına yastık yapar ve tek gömlekle göğsü bağrı açık derin uykulara dalar. Evet ortaya atılıyor Sarı Ahmet. Ağaç kovuklarından kuru kıymık toplamaya girişiyor. Topladıklarını, ıslanmasınlar diye koynunda saklıyor. Bir kaputu başına geçiriyor. Kaputun altında çakmak taşı ve demirle kavı yakıyor. Tabakasından çıkardığı tütünü üfleye üfleye avucunun içinde tutuşturuyor. Yanan tütünün üzerine kuru kıymıkları koyuyor ve kaputunun altında gene üfleye üfleye avuçları içinde küçük bir ateş yakıyor. Bu sırada çocuklar koca meşeleri devirmektedirler. Ve beş-on dakika içinde iki insan boyu alevleri yükselen birkaç koca ateş tutuşturulmuştur. Varsın yağsın yağmur, varsın essin rüzgar. Bir yandan ıslanırsın bir yandan ateşe karşı kurursun. Kurumak ne kelime dumanın tüte tüte pişersin. Çocuklar coşup bir savaş türküsü de patlattı mı, bu, az önceki çaresiz gibi görünen insan topluluğu değildir artık. Düşmanla karşılaştığında savaşabilecek gerilla birliğidir bu.

* * *

Evet Sarı Ahmetler, gerilla savaşının esas unsurudur. Çobanları, Sarı Ahmetler'i kazanmak ilk iş.

Ne çare ki Türklerden Sarı Ahmet gibiler, gönüllü olarak halkın savaşına katılanlar çok değildi. Yunan direnişi bir yanı ile (pan laiko) halkların savaşıydı. Yunanlı ile birlikte Makedon'u da, Ulah'ı da Türk'ü de, Pomağı da omuz omuza savaştı. Ama besbelli ki Türk ve Pomak azınlığın davayı kavrayıp benimsemesini engelleyen etkenler de çoktu. Müslüman azınlık olarak uzun yıllar ezilmişliğin olumsuz yansımalarını gibi, Anavatan olarak bildikleri Türkiye'nin resmi politikasının kralcı faşistlerden yana bir politika oluşu gibi. Ama herşeye karşın savaşın pan laiko niteliği vurgulanmalıdır. Yunan toprakları bir Enternasyonal Tugay görmediği halde. Ve biz, Rigas Fereos'un türküsünü söylerken bir gerçeği, O'nun halklara birlik çağrısının gerçeğe dönüşmesini dile getiriyorduk:

Senin için Yunan yurdu
Kuşandık silahları gene
Ve özgürlük uğruna
Tuttuk dağın yolunu

Rigas'ın dediğini
Eskiden, çok eskiden
Gerçekliğe çevirdi
Çeteciler Balkan'da

* * *

Tütün ihtiyaç maddesi olarak ekmekten hemen sonra gelir dedik. Tek avuntusu tütün çetecinin. Sarı Ahmet'in tabakasındaki tütünün başka işlevi de var. Rodoplar'da tütünün en iyisi yetişir. Güneş, yağmur, rüzgar birleşmiş, o taşlı toprağa bu ürünün en iyisini yetiştirme olanağını sağlamış. Pomaklar'da tütünün serti makbuldür. Bizim çocuklarda da öyle. Tütünü yaprak desteleri halinde dağıtırız. Herkes yarım okkalık, hatta daha çok yaprak destesini torbasına yerleştirir. Mola verildi mi, çıkarır bir tabakalık kıyar bıçağıyla. Sarar sigarasını tüttürür. Sigara kâğıdı diye birşey yok elbet. Ama DO bildirileri var, gazetemiz var, kaba kâğıt üzerine basılmış. Millet bunların yazdıklarını kafasına iyice yerleştirir, ama bununla kalmaz, tütünle birlikte bunları duman halinde ciğerlerine de çeker.

Karargâhta "Savaş" gazetesini çıkarırken, İngilizce ve Fransızca gazeteler bana geliyordu. Benden başka bu dilleri bilen pek yoktu. *New York Times*, *London Times* gibi gazeteler uçak postasıyla yollandığından ince pirinç kâğıdına basılı idi. Sigara kâğıdından farksız. Bu yüzden bu cinsten burjuva gazetelerine ilgi çoktu. İngilizce bilmeyen Stefanos gibi arkadaşlar, ta Serez'deki Tümen Karargâhı'ndan "Gazete gönder, dünyada ne olup bitiyor biz de izleyelim" diye mesaj gönderiyorlardı. *New York Times* gibi adı "ağırbaşlı"ya çıkmış bir gazete bile en adi cinsten savaş kundakçılığı yapıyordu. Yazarları özetle "Atom bombası tekelimizdeyken savaş açmalıyız. Yarın çok geç olacaktır" diyorlardı. Stefanos'un ve ötekilerin hatırını kırmıyordum.

Sarı Ahmet ile tam bir tezat oluşturur Stefanos. Atina'lı bir müzisyenler ailesindendi. Kendisinin de müzik yanı güçlü idi. Bir gün kendi kendime bir hava mırıldanıyordum. Bir Japon aşk türküsü idi, sözlerini bilmediğim. Stefanos "Bir daha söyle şunu" dedi. Söyledim. Hemen kaptı havayı. "La la la" diye birlikte söyledik. O söylerken daha içten, kendinden geçerek söylüyordu, havanın en içli notalarını vurgulayarak. Dünyası müzik olan bu Yunanlı yoldaşım, Alman işgâlinde Almanya'ya gönderilmiş, kamplarda en ağır koşullarda çalıştırılmıştı. Dönüşte bir kez daha evini, o müzik dünyasını bırakıp dağın yolunu tutmak zorunda kalmıştı, yeni işgâlcilere ve eski işgâlcilerin işbirlikçilerine karşı savaşmak için.

* * *

Ekmek ve tütünden söz ettik, ya katık! Yemek çok kez suda haşlanmış sığır etidir. Taşıması en kolay yiyecektir et. Birliğin ardından kendi ayaklarıyla yürür. Derisi de işe yarar. Çarıklık keser tuzlar, çantana atarsın. Eski çarıklar delindi mi diker ayağına geçirirsin. "Hep etle beslenmişler, ne mutlu" denmesin. Kart mandanın, bir tuhaf kokan kayış gibi etini gevelemek büyük mutluluk sayılmaz. Mevsim geçer domates yüzü göremezsin. Dağlarda sebze ekilmez pek. Eldeki azıcık toprak tahıl içindir. Genellikle mısır. Aylarca kurufasulyeye hasretsindir. O olmayınca, et yemeğine, bulursan, mevsiminde ceviz ya da kestane katarsın. Olanaksızlıklar içinde de gerilla birliğinin önüne olabildiğince lezzetli yemek çıkarmak gerek. Birliğin moralini olumlu yönde etkileyen bir etkendir yemeğin lezzeti.

Silahlanmış halk bu. Bütün halk. Bilinçlisi var, bilinçsizi var. "Herkes silah başına, her şey zafer için!" demişsin, savaşın belli bir aşamasında. Durum ilk günlerdekinden farklı. İlkten yalnız gönüllüler dağdaydı, en bilinçli kesim: Öncüler. Ardından onları görüp örnek alan delikanlılar, genç kızlar, kadınlar geldiler. Bunlar DO'nun iskeletini oluşturuyor. Düşman zora gelince yeni yeni kuraları askere almaya başladı. Askeri eğitimden geçiriyorlar, askeri disiplin altında kardeşi kardeşe karşı sürüyorlar. Nizami ordu disiplinine meydan okuyup, kurşuna dizilmeyi göze alarak karşı tarafa geçmek kolay değil. Davamıza yakınlık duysalar da, bizi kardeş bilseler de çarnaçar, gönülsüz de olsa askeri disipline uyuyorlar. Bunu önlemek için Demokratik Hükûmet de seferberlik

ilân etti. Eli silah tutanı askere aldık.

Köyünde tarlasını ekip biçen, askerlik yapacak yaşta sıradan köylü vatandaş. Çeteci birliği köye giriyor. Adama "Haydi askere" deniyor. Adamcağız "İşim var gücüm var. Ben size buradan da yararlı olurum" diyor. Ve çok kez de samimidir bu dediğinde. "Olmaz, deniyor kendisine, Hükûmetinin emri emirdir". O da ister istemez geliyor. Böyle yarı gönülle gelenlerden niceleri DO'nun en yiğit savaşçıları oldular.

Bir genç kız, köydeki evinde çeyizini hazırlamakla meşgûl. Köyün en yaman delikanlılarından bazılarının dağda olduğunu işitmiştir. Ama onun sorunu değil bu. DO tarafından askere alınıyor. Dağ yolunu tutuyor ister istemez. Üzgündür. Köyünden, baba ocağından, anadan ayrılmak kolay değil. Dağa gelince ilk molada olabildiğince iyi yemek verilir. Arkadan komutanın konuşması gelir. Niçin savaştığımız, DO'nun ne olduğu, düşmanın kim olduğu, onu destekleyen emperyalizmin ne olduğu anlatılır. Ardından silah dağıtılır. Olabildiğince kılık kıyafetler dağ koşullarına uydurulur. Akşam olmaktadır. Arkadan bir yemek daha ve bir konuşma daha. Ve ardından türküler söylenip hora başladı mı gülmeyen yüzler gülmeye başlar. Çünkü halkın davasıdır bu. Ve halktan insanlar bunu kolayca anlar. Birçokları için DO saflarına katılmak demek, tanıdığı ve saygı duyduğu köyün en dürüst, en yiğit genç insanları ile dağda birleşmek demek.

* * *

Ama insan kıyafetini dağa uydurmakla, eline silah almakla, siyasal bilince varıp halkın davası uğruna büyük fedakârlıklara razı olmakla gerilla olmaz. Eline aldığın silahı kullanmayı öğrenmen gerek. Dağda varlığını korumak için o varlığı yok etmeye gelen düşmana karşı kendini nasıl savunacağını bilmen, yok olmadan yok etmeyi öğrenmen gerek.

DO savaşçıları 15 günlük bir eğitimden geçiyordu. En ilkel silah bilgisi kendisine veriliyor, atış yaptırılıyordu. Yanaşık düzen talimi pek azdı. Geri kalan bilgileri savaşta edinmek zorundaydı.

Bu kadarlık bir eğitimin yetersiz olduğu açık. Kralcı ordu, askerleri daha uzun bir eğitimden geçiriyorlardı. Ama gene de bizimkilerden daha iyi savaşçı değillerdi.

Türk Ordusu'nun eğitiminden geçmiş biri olarak, hiç değilse ilk

günlerde, birçok şeyi yadırgıyordum. Karargâhtan tabura ilk vardığımda, tabur siyasi komiseri Zisis beni Türkler'den oluşan bir atlı keşif kolu ile doğu doğrultusuna gönderdi. Bu dağlı ve ovalı Türk gönüllüler ile ilk karşılaşmamızdı. Usta gerillacı sayılıyorlardı. Köylü idiler, atın yabancısı değildiler.

Atları çektik, bindik yola koyulduk. Bir süvari keşif koluna değil, atla pazara giden bir köylü kafilesine benziyorduk. Yol boyunca atın üstünde oturuşlarını düzeltmeleri için kendilerini sürekli uyardım. "Dik otur", "Dizlerini açma", "Ayak uçları ileri baksın", "Yokuşlarda ağırlığını ileri ver". Hiç olmazsa biraz bir süvari müfrezesine benzeyelim istiyordum.

Çocukları bir hayli sıkıştırmıştım. Tabura döndüğümüzde Zisis'e yakınmışlar. Sonunda bu koşullarda fazla titiz olunmayacağını anladım. Bunlar süvari eğitiminden geçmemişlerdi. Usta bir süvari gibi at sürmelerini istemek insafsızlıktı.

Sabotaj birliğini de atlı hale getirmiştik. Hedefe hızla varabilmesi ve hedefi vurduktan sonra hızlı uzaklaşması zorunluydu. Seçme savaşçılardan oluşuyordu birlik. Onlara da süvari talimi yaptırdım, kılıç dahil. Çocuklar yetenekli idi. Basta komutanları Daskalos, bir-eyler öğrendiler. "Daskalos" öğretmen falan değildi. İlkokul öğrenimini de tamamladığı kuşkulu. Herhalde bu dağ adını tabur komutanı Daskalos ile adaş olmak için almıştı.

Dağa vardığım ilk günlerde, bizim kafile doğu yönünde yürürken Dimetoka yöresinde hareketten dönen iki taburla karşılaştık. Lambros bizimleydi. Molada bir süre dinlendikten sonra, Lambros bana "Gel benimle" dedi. Yirmi otuz kadar kadın bir ağacın altında toplanmıştı. Lambros'la gittik karşılarına oturduk. Lambros bir konuşma yaptı. Bir saate yakın konuştu. Ben muhafızı olarak yanında oturuyordum. Lambros Yunanca konuşuyor. Benim henüz anlamadığım bir dil. Kızların tümü Yunanlı.

Lambros konuşmasını bitirdi. Kalktık, yerimize dönüyoruz. Ben "Anlattıklarından bir şey anlamadım. Ne diye beni yanına aldın?" dedim . "Bak, dedi, senin kalıp kıyafetin düzgün. Saç sakal traşın yerinde. Şimdi bu kızlara faşistler propagandalarında, çetecileri, saçı sakalına karışmış, korkunç, kana susamış adamlar olarak tanıtmışlardır. Şimdi senin gibi biriyle karşılaşınca 'Ha! demek ki o propaganda hep yalanmış' diyecekler içlerinden". Yani Lambros bizi o toplantıya mostralık götürmüştü. Böylece bizim Simo'nun

diktiği spor ceket Yunan dağlarında bu işe de yaramaktaydı.

Lambros'un konuşmasında birkaç kez "Agapi" sözcüğü geçmişti. Yunan şarkılarında sık sık geçen "Aşk" anlamındaki sözcük. Bildiğim Yunanca sözcüklerdendi. "Agapiden söz ettin. Ne münasebetle?" diye sordum Lambros'a. "Ha! bak sana da söyleyeyim, dedi, 'Agapi yasaktır' dedim, senin için de yasak. Yasağı çiğneyenin sonu kötü olur".

Kadınların tümü Yunanlıydı, dedim. Kadınları askere almakla halka ters düşmüyorduk. Vardığı bilinç düzeyinde Yunan halkı bunu doğal karşılıyordu. Ve kadın çeteciler genellikle dağın çetin koşullarına göğüş germede, fedakârlık ve yiğitlikte erkeklerden geri kalmıyorlardı. Onları aştıkları da oluyordu. Yürüyüşlerde, dal gibi genç kızlar hafif makinalı tüfeği omuzladı mı bırakmak istemezlerdi. Çok kez komutanın uyarıda bulunup taşıma nöbetini erkeklere hatırlatması gerekmiştir.

Müslüman kadınlar için durum değişikti. Onların askere alınması söz konusu olmazdı. Böyle bir şey halka ters düşerdi. Çok daha geri bir bilinç düzeyinde idi bu halk, kadını eşit vatandaş saymaktan çok uzaktılar. Kadınları da, birkaç istisna dışında bu eşitsizliği doğal sayıyorlardı. Şahinli Hüseyin'in eşi bu istisnalardan biriydi. Çoluk çocuk sahibi bu yiğit kadın kocası ile birlikte gönüllü olarak DO saflarına katılmıştı. Sırtında asker kaputu köy köy dolaşıp kadınlara davamızı anlatıyordu.

Şahinli Hüseyin orta köylüydü. Hali vakti yerinde sayılırdı. Gönüllü Yunanlıların büyük kesimi de orta köylüydü. Yoksul köylü değil. Yazma okuması olana, belli bir hayat düzeyine, uygarlık düzeyine ulaşmış, evine kitap girmiş, çocukları temiz pak, penceresinde perde olan, kışlık pekmezi, tuzlanmış kışlık domuz eti ve öteki ihtiyaçları sağlanmış orta köylü. Bütün bunları terkedip dağ koşullarına göğüs germeye gönüllü gelen bilinçli Yunan köylüsü. Buydu çetecinin prototipi. En yoksul köylerden iyi jandarma çıkıyordu. İşçi sınıfı kitle olarak kralcı faşistlerin kontrolündeki büyük kentlerde tutsak durumdaydı. Kuşkusuz saflarımızda işçiler de vardı. Kadroların önemli bir kesimi işçi kökenli idi. Ama yığınsal olarak işçilerin DO saflarına katılması durumu olmadı. Bu koşullarda devrimci savaş işçi sınıfı partisinin yönetiminde ama işçi sınıfı yığınlarının ancak sınırlı kalabilen aktif desteğiyle verilebildi. Yunan direnişinin taşıdığı iç çelişkilerin kökeninde bu durum da yatar.

YUNANCA

İlkten hiç Yunanca bilmiyordum. Bu bir eksiklikti. O yöredeki çetecilerin birçoğunun Türkçe konuşması yetmiyordu. O da olmasa çok zor durumlarda kalacaktım. Yunanca kolay bir dil değil. Başka dillerle ortak sözcükleri pek yok, Yunanca kökenliler dışında. Batı dillerinden bir ikisini bilmenin de yararı olmuyor. Ne politika dilinde ne askerlik dilinde batı dillerindeki ortak terimler Yunancada yok. "Devrim", "parti", "ordu", "disiplin" gibi sözcükler batı dillerinde ortaktır. Bu ikisi türkçede bile öyle. Ama Yunanca'da bunların Yunanca kökenlisini bileceksin ki meramını anlatabilesin.

Yunancayı bir an önce öğrenmek istiyordum. Ama bu yolda sistemli bir çalışmam olamadı. Ne kitabım vardı ne de belli bir metod izleyebildim. Kulaktan kapabildiğim kadar. Bir noktaya kadar bu dili bilmezdim, bir noktadan sonra konuşur oldum. Yunancanın kafasını gözünü yara yara da olsa meramımı anlatıyordum. Evet, aylar boyu belleğimde biriken sözcükler birdenbire dışa vurdu. Diyalektiğin yasası burada da geçerli. Yunancayı yalnızca konuşmuyor yazıyordum da: Keşif raporları, mektuplar. Hepsi de imlâ ve gramer yanlışlarıyla dolu. Bütün (o) lar omikron, bütün (i) ler ipsilon. Ama arkadaşlar pek güzel okuyor ve anlıyorlardı yazdıklarımı. Benim öğrendiğim Yunancanın halkın dili, Dimotikon olduğunu söylemeye gerek yok. Bildiri, gazete ve dergileri de okumaya başladım. Bilmediğim sözcükler vardı elbette, ama yazılanların özünü anlıyordum. Hem savaşımızda, hem dünyada olup bitenleri izlemek için, siyasi çizgimizi bütün yönleriyle kavrayabilmek için yayın izlemek zorunluydu. Yazdığım raporlardaki imlâ hatalarına pek aldıran da yoktu. İçerik önemliydi. Zaten Yunanlılar içinde de yanlışsız yazan seyrekti. Ben taburun başındayken tüm yazıları siyasi komiserimiz Dobris yazıyordu doğal olarak. Bu bakımdan rahattım. Köylü kökenli Dobris, yetenekli, yiğit. ELAS saflarında da savaşmıştı.

Bir noktadan sonra toplantılarda, ya da askerin önünde Yunanca konuşabiliyordum. Demokratik Ordu'nun kuruluş günü asker ve halk toplanmış. Konuşmacılar sırayla kürsüde yerlerini alıyorlar. Günün taşıdığı anlamı anlatıyorlar. Bunlar eski kurtlar. Vasil gibi Yunanca hitabetin ustaları da var. Sıra bana geliyor. ben savaşımızın "pan laiko" (Bir halkın değil, Yunanistan'da yaşayan tüm halkların savaşı olma) karakteri üzerine konuşuyorum. Şehitlerimizden örnekler vererek. Kürsüden iniyorum, arkadaşlara, "Yunancanın anasını belledik" diyorum. "Zararı yok, böylesi daha iyi" diyorlar. Bir bakıma dedikleri doğru. Savaşımızın "pan laiko" karakteri konuşmacıların dilinde de kendini belli etmeli!

Besbelli ki bir dile hakim olmaya başladığının birinci ölçütü o dilde sövebilmedir. Bir yabancı dilin sövgü sözlerini bilip bilmemek önemli değil. Önemli olan kızgınlığını ifade etmek için aniden, içgüdüsel olarak dilinin ucuna gelen küfürün o dilden olması. An geldi ben de Yunanca sövmeye başladım. Hayatın zorlamasıyla olacak, dağda çok küfür edilir, her durumda, her yerde. O yıllarda henüz seks devrimi olmadığından Batı'da kadınların yanında pek küfür edilmezdi. Ama dağda edilir. Yunanca küfürler de bizdekiler gibi dinle imanla ilgili. Kızdığının Meryem anasından, istavrozundan başlıyorsun. Biz de herkes gibi söver olmuştuk. Bir gün alay komutanı Alkis atıldı: "Ulan, bu Türk be, bizim Meryem anamıza sövüyor, ulan ben de senin allahını, peygamberini..." Meryem anayla bir alıp veremediğim olmadığını, hatta bu kadıncağıza belki de kendisinden daha saygılı olduğumu Alkis de biliyordu elbette.

Benim Yunancam daha çok askerlik ve politika diliydi. <Lanvano tin timina anafero to tagına paron> (Taburun emrinize hazır olduğunu bildirmekle onur duyarım) demesini biliyordum ama "Gömleğin düğmesini ilikle" demesini pek beceremiyordum. < Epanastatiki epagripnisi> (Devrimci uyanıklık) terimi yabancım değildi, ama basit bir mutfak eşyasının adını bilmediğim oluyordu. Türkiye'ye döndüğümde Simo'larla her buluştuğumuzda, unutmamak için olabildiğince, Yunanca konuşurdum. Benim Yunancam onların Türkçesinden çok daha kötü sayılmazdı. Arasıra siyasete ya da askerliğe ilişkin terimler kullandığım olurdu. Madam Talia, gözlerini açarak "Bunlar ne láflar vre!" derdi. İstanbul Rumu'nun vokabüllerinde pek bulunmayan láflardı bunlar.

YUNAN ÇOCUKLARI

Savaş alanı olan bölgelerden Yunan çocuklarını komşu ülkelere gönderme kararı bizim bölgede uygulanmadı. Bu, Parti ve Ordu yönetiminin hangi koşullarda ve hangi maksatla böyle bir karar zorunluluğunu duyduğuna ve kararın nasıl uygulandığına ışık tutar. Düşman propagandası, komünistler tarafından ana baba ocağından zorla alınıp slavlaştırılmak ve bir çeşit yeniçeri olarak yetiştirilmek üzere komünist ülkelere gönderilen onbinlerce Yunan çocuğu imajını yıllar boyu ustaca işleyebilmiş ve geniş çevreleri etkilemiştir.

Gönderilen çocuklar genellikle Kuzey Yunanistan'ın savaş alanı olan köylerinden Yunan Makedon çocuklarıydı. Bunların ana babaları, genellikle, ya DO saflarında savaşmaktaydı, ya da faşistlerin zindan ya da toplama noktalarında tutsak durumundaydı. Düşman baskınlarına hedef olan, sürekli bombalanan kurtarılmış bölge köylerinde çocukların güvenliği, bakım ve eğitimi, çözümü hemen hemen olanaksız bir sorun olmuştu. 1948 yılında halk demokrasileri, Yunanlıların yönetiminde olmak şartıyla bu ülkelere gitmelerini gerektiren çocukların sevki yolundaki karar bunun üzerine çıktı. Bu insani bir karardı. Uygulama da insani olmuştur. Bu uygulama sonucu birçok Yunan çocuğunun hayatı kurtarıldı. Asıl insanlık dışı davranış, ana babaları dağda ya da zindanda olan bu yavruların kelle kesici faşist haydutların cirit attığı köylerde sahipsiz bırakılması olurdu.

Makedon çocukları için sorun basitti. Sınırın ötesinde de, berisinde de Makedon halk yaşıyordu. Ancak sınırın ötesinde Makedonlar yönetimdeydi; berisi ise Makedonların ulusal varlığını inkâr eden, zorla asimilasyon yöntemini uygulayan kralcı Yunan faşistlerinin tehdidi altındaydı ve bunlar sonunda buralara hakim

oldular. Yunan çocukları konusunda ise: Bunların ulusal kimliğinin korunması için bizzat Yunanlılar tarafından gerekenin yapıldığı kesindir.

Ama müslüman azınlığın yaşadığı Trakya bölgesinde durum bambaşkaydı. Sınırın ötesi Bulgaristan idi, hıristiyan ülke. Üstelik bu halk Dünya Savaşı yıllarında Bulgar işgâli görmüş ve Bulgar faşistlerinin elinden çok çekmişti. O yıllarda Bulgar yönetimi zindanlardan saldığı sabıkalı takımını bura köylerine muhtar atamak gibi bir uygulamaya girişmiş ve halkı bu lumpenlere ezdirmişti. Bulgar muhtarın sopasını yememiş köylüye rastlayamazdınız. Kuşkusuz Bulgaristan'da rejim değişmişti ama, Pomak, Slav soyundan da olsa, ana dili slavca da olsa, bu müslüman halka Bulgarın iyisinin de, faşist olmayanının da olabileceğini anlatmak çok güçtü. Bu durumda ne Türk, ne Pomak müslüman çocukları komşu ülkeye gönderilmedi. Başkomutanlığın bu konudaki emri bir an için bazı görevlilerce yanlış anlaşılmış olmasına karşın bu böyledir.

Partinin ve DO'nun bu konudaki anlayış ve tutumuna ışık tutacağından, çocukların sevki ile ilgili emrin bizim bölgemizde nasıl yorumlanıp sonunda nasıl uygulandığını burada biraz ayrıntılı olarak anlatacağım.

Kuşkusuz bizim emri doğru yorumlayıp uygulayacağımıza ve bölgemiz halkının özgül koşullarını, etnik ve dinsel bileşimini, gelenek ve göreneklerini doğru değerlendireceğimize güvenilerek, durumu uygun olan çocukların sevkine ilişkin karar bizim tümen siyasi komiserliğine de iletilmiş. Siyasi komiserlikten çıkan kararda, herhangi bir yorum yapılmadan, birlik komutanları haberdar edilmeden, olduğu gibi, köylerde halk arasında politik çalışma yapan Çiftçi Partisi teşkilâtçılarına ulaştırılmış. Bizim, çocukların sevki ile ilgili bir karar olduğundan ve bunun özellikle Makedonya'da uygulanmaya başladığından haberimiz vardı.

Başkomutanlık ve hükûmetin tüm ülkeyi kapsayan böyle bir kararı olduğuna dair haber bize ulaşınca, bir nabız yoklamanın gereğini duydum. Kuşkusuz savaş alanı olan köylerden çocukların (ana babanın rızasıyla tabii) daha güvenli bir yere gönderilmesi, soyut olarak insani bir düşünce idi. Bölge halkına ilişkin sorunları kendisine danışmayı adet edindiğim ev sahibim Hasan'a konuyu açtım. Hasan ben yaşta bir Pomak köylüsü idi. Yazma okuması yoktu ama, çetin doğa ile didişerek edinilmiş bir bilgelik vardı

onda. Sorunları kavrayış ve doğru yargılara varış yeteneğine sahipti. Öteki erdemleri yanında bu yanına da saygı duyuyordum.

Hasan'a ne düşündüğünü sordum. "Böyle bir şeyi halka hiç açmasanız daha iyi olur" dedi. "Buralar savaş alanı da olsa, arada bir bombalansa da kimse çocuğunu yanından ayırmak istemez".

Bu konuşma akşamleyin olmuştu. Ertesi sabah iki taburun tekmilini alıyorum. Bin kişiye yakın insan. Çoğunluk müslüman. Elektrikli bir hava esiyor. Biri söz istiyor, konuşuyor. Sesi heyecanlı: "Hemetli'den çocukları yazmaya gelmişler. Bulgaristan'a gönderileceklermiş. Yukarıdan öyle emir gelmiş. Bu nasıl iştir?" diyor.

"Böyle şey olamaz!" diyorum.

Hep birden konuşmaya başlıyorlar. El kol hareketleriyle, tüfeklerini havaya kaldırarak, bağıra çağıra. Ses ve tavırlarında yalnız protesto değil, tehdit de var. Burada "Bir yanlışlık olmuştur, düzeltilir" falan gibi yatıştırıcı sözler para etmezdi.

"Beni iyi dinleyin dedim. Demokratik Ordu'dan, halkın ordusundan böyle bir emir çıkamaz, kimse yavruyu zorla anasından ayıramaz. Kim çocuklarınız Bulgaristan'a gönderilecek dediyse, bilin ki o kralcı faşistlerin hizmetinde bir casustur, ajan provokatördür. İçinizden birkaç kişi seçin. Birlikte Hemetli'ye gideceğiz. Gerçekten böyle bir durum varsa suçluları yakalıyacağız, sizin önünüzde kurşuna dizeceğiz."

Beş altı kişilik bir grup olarak yola koyulduk. Bir saat ötedeki Hemetli'ye vardık. Köy meydanında gördüklerimiz söylenenleri doğruluyordu. Caminin önünde kadın erkek köylü toplanmış, ağlayan kadınlar, yakınan erkekler, ana baba günü. İki Çiftçi Partili teşkilâtçı, kalem kağıt elde, çocukları yazıyor.

Biz varınca herkes sustu. "Nedir bu?" diye sordum. "Alay siyasi komiseri emretti. Tümenden talimat öyleymiş" dediler. Ellerindeki kağıtları aldım, yırttım. "Bağlayın şunları" dedim ve halka dönerek, "Siyasi komiser böyle emir vermez, yalandır. Bu adamlar düşmanın casusudur. Cezalarını göreceklerdir. DO bu topraklarda oldukça, kimse, tek bir çocuğu bile, zorla anasından ayıramaz. İçiniz rahat olsun" dedim. Köylü yatıştı ve dağılmaya başladı.

Oysa Tümen siyasi komiseri gerçekten şaşkınca bir emir vermişti. Çiftçi partisi teşkilâtçılarının bütün suçu, aldıkları emri körü körüne uygulamalarıydı.

Geri döndük. Taburlar oldukları yerde bekliyorlar. Bağlı

adamları önlerinden geçirdik, muhafaza altında güvenlik örgütüne gönderdik. Az sonra siyasi komiser ile telsizle temas kuruldu. Aramızda bu konuda tartışma oldu. O, merkezin emrini, kör değneğini beller gibi, bölgenin etnik bileşimini ve diğer etkenleri hiç hesaba katmadan uygulamaya kalkmıştı, nerdeyse halkı bize karşı çevirecekti.

Kısa bir süre sonra, demokratik hükûmet adına Yoanidis teftişe geldi bölgemize. Bir toplantı yapıldı. Sorunlarımızı tartıştık. Sıra bana geldiğinde başka konular arasında çocukların sevki sorununa da değindim. Kimseyi hedef almadan hareket tarzımı savundum. Yirmi dakika bitince de lâfımı kestim. Herkesin yirmi dakika konuşma hakkı vardı. Yoanides "Arkadaş önemli konulara değinmektedir, zaman bakımından sınırlanmadan konuşmasını öneriyorum" dedi. Böylece konuşmamı sürdürdüm. Müslüman DO askerlerinin tepkisini, Hemetli köyündeki olayı ayrıntılı olarak anlattım. Siyasi komiser, Yoanidis'in yanına oturmuş başıyla söylediklerimi onaylıyor ve arada bir de "Çok iyi yapmışsın" (Kala ekanes) diyordu.

Yoanides bu konuda kesin konuştu. Özetle "Anadan çocuğunu zorla ayırmak ne demektir? Verilen emir bu şekilde yorumlanamaz" dedi.

Aradan tam otuzbeş yıl geçtikten sonra, bugün, bir Batı Avrupa başkentinde beni muayene eden yaşlıca bir doktor, vücudumdaki yara izlerinin nedenini öğrendikten sonra "Acımadınız mı o çocukları yuvalarından zorla ayırıp yabancı ülkelere göndermeye?" diyebiliyordu. Adamcağız onyıllar boyu sürdürülen propagandanın etkisinde idi. Oysa örneğin, Trakya bölgesinden müslüman çocukları komşu ülkeye gönderilmemiştir. Aynı şekilde ana ve babasının rızası olmadan tek bir Yunan çocuğu da gönderilmemiştir. Yunanistan'ın öteki bölgelerinde bunun tersi olabileceğine inanamam. En sorumlu kişi Yoanides'in bu konuda tutumu hiçbir yanlış anlamaya meydan vermeyecek şekilde açıktı.

BİR TİP

Her toplumda ve her aşamada karşılaşılabilecek bir tip olduğu için siyasi komiserin adını anmadan tutum ve davranışları üzerinde duruyorum. Kendisinden biraz daha söz edeceğim. Lambros'un yerine gelmişti. Selefinden çok değişikti. O da kırkını aşkındı. Mesleği şoförlükmüş. İri kıyım bir adam, giyim kuşamına düşkün. Kasılarak yürürdü. Kendisinde Napoleon havaları sezer olmuştum. Belki de konuşmalarında burjuva devriminin bu büyük askerinin adını ve bazı harcı-alem olmuş sözlerini sık sık ağzına almasından ileri geliyordu bu sezgi. Oysa pek öyle harp darp görmüş bir kimse değildi.

Alıntılara meraklıydı. Konuşmalarını Lenin'den, Stalin'den alıntılarla süsler, yüksek teorik düzeyde tutmaya çılışırdı. Konuşmasının sonunda "Arkadaşlar, elimde olmayarak konuşmamı fazla yüksek düzeyde tutmuş olabilirim. Anlamadıysanız daha basit bir şekilde anlatayım" demişti birkaç kez. Bir keresinde, kendimi tutamadım ve "Baştan açık konuş ki iki kez konuşma zahmetine katlanmayasın" anlamında bir şey söylemiştim. Böyle bir çıkış yapmam yanlıştı. Partinin siyasi komiser olarak tayin ettiği bir kimseydi. Otoritesini zedeleyecek herhangi bir davranış doğru bir tutum olamazdı. Ama onun da bu gibi çalımların hiç değilse bazılarımızda olumlu bir izlenim yaratmayacağını görebilecek kavrayışı göstermesi gerekirdi. Buna benzer bir iki çıkıştan sonra aramızdaki ilişkiler soğudu.

Nizami ordu örgütlenmesine geçişte DO subay kadrosunun rütbelerinin yasal olarak belirlenmesi söz konusuydu. Bölgemizde rütbeleri saptayacak olan siyasi komiserdi. O, bu konuda kişisel ilişkilerini ölçüt olarak kullandı. Hakkı olmadığı halde daha yüksek bir rütbeye atananların yanında mağdur olanlar da vardı. Bu, savaş şartlarında oluşan fiili hiyerarşiye ters düşen bir durumdu. Mağdurlar besbelli ki üzgündü. Ama bu uygulamanın ötekiler üzerinde de olumsuz etkileri oldu. Kadrolar arasında huzursuzluk başgösterdi.

Bu kişisel olarak beni ilgilendirmiyordu. Rütbelerin Savunma Bakanlığı'nca onaylanması tamamıyla yasal bir işlemdi. Ben Yunan vatandaşı değildim ve yabancı gönüllü niteliğimle doğal olarak bu işlemin dışındaydım. Ancak siyasi komiserin rütbe dağıtımını bu şekilde ele alışı ve bundan doğan kadrolardaki huzursuzluk beni de üzüyordu.

Siyasi komiserin bir başka hatası da hükûmet temsilciliği ile Demokratik Ordu kadrosu arasında gereksiz bir rekabet havası, sürtüşmelere kadar varan bir hava estirmiş olması oldu. Bu sürtüşme zaman zaman meydan okumalara kadar vardırılıyordu. Bir keresinde siyasi komiserin kendisi, DO saflarında uzun süre savaşmış bir yoldaşımıza, elini belindeki tabancaya götürerek, "Arkadaş bu silah bana DO'yu savunayım diye verildi, gerektiğinde kullanırım" demeye kadar işi vardırmıştı.

Yunanistan Geçici Demokratik Hükûmeti Doğu Makedonya ve Trakya Temsilcisi Takis Grimbas idi. Samimi, tertemiz bir insan. İlerlemiş yaşına rağmen dağın çetin koşullarında özveriyle çalışıyordu. Esas görevim askeri olmakla birlikte, Hükumet Temsilciliği'nin Danışmanı görevini de yerine getiriyordum. Takis ile aramızda yakın bir dostluk kuruldu, görevimizi daha iyi başarmamıza yardımcı olan bir dostluk. Belli başlı konularda görüş birliği durumundaydık.

Siyasi komiserin kadroların rütbelerinin saptanmasındaki tutum ve davranışı olsun, hükümet temsilcisini rakip sayıp onunla uğraşması olsun onu da üzüyordu. Ancak bölgemizde bunları açıkça eleştiren bir bendim. O daha çok içine atıyordu. Doğrudan doğruya hükümet'e rapor sunma yetkisi vardı. Raporlarının hiçbirinde bu konulara değinmediğini ve siyasi komiseri eleştiri anlamına gelebilecek herhangi bir şey yazmadığını biliyorum.

Ancak siyasi komiser, kendisi aleyhinde yukarıya raporlar yazıldığı vehmine kapıldı. Harekete geçti. Bölgemizin ordu ve hükûmet görevlileri arasında bir toplantı düzenledi. Toplantının bir anında levazım sorumlusu (Epimelitis) damdan düşer gibi Grimbas'a karşı saldırıya geçti. Maksat açıktı: Grimbas'ın burnunu yere sürtmek, otoritesini kırmak. Şişman bir adamdı levazımcı. Kendisine "Khondros" derdik. Asıl adı aklımda değil. Şişmanlığına karşın enerjik bir adamdı ve görevini canla başla yerine getiriyordu. Şişmanlığın etkisiyle olacak, biraz rahatına düşkün olması dışında bende bıraktığı izlenim hep olumlu idi. Ancak bu toplantıda

siyasi komiserin fedailiğini üstlenmişti. Grimbas'a yönelttiği eleştirinin ne olduğu pek belli değildi. Bahane aranınca bulunur.

Grimbas için yapılacak şey bu saldırıya karşı saldırı ile karşılık vermekti, oysa o kendisini savunmaya kalktı. Pek etkili olamıyordu. Konuşmasının bir yerinde "Bunun nedenleri var, ama burada açıklanamaz" anlamında birşeyler söyledi. Siyasi komiser sözünü kesti, "Arkadaş şu kapıda nöbet tutan yoldaştan benim gizlim yok, ne diyeceksen açıkça konuş" dedi.

Sözü ben aldım, kapıda nöbet tutan Aleksandra'ya dönerek "Aleksandra geçen akşam ovaya baskına gittik. Nereyi vuracağımızı biliyor muydun?" Cevap "Bilmiyordum komutanım." Gene sordum: "Merak etmedin mi? Bilmek istemez miydin?" Cevap: "İstemezdim, bilmemiz gerekmiyordu ki bize söylenmedi".

Toplantıdan sonra siyasi komiser ile başbaşa bir görüşmemiz olacaktı, öyle kararlaştırmıştık. Küsmüş, beklemeden gitmiş. Oysa görüşebilseydik gerginlik havasını gidermek için olabildiğince ılımlı davranmak niyetindeydim.

Kendisiyle son karşılaşmamız Serez'de tümen karargahında oldu. Geceydi. Biz tümen komutanının kulübesinde otururken içeri girdi. Soğuk bir selamlaşmadan sonra "Niçin kararlaştırdığımız gibi bekleyip benimle görüşmedin, çektin gittin?" diye sordum ve ardından biraz kızgın bir sesle "Sende iş yok" anlımına "Then ise endaksi" dedim birkaç kez.

Lassanis'in suratı asıldı. Çok canı sıkıldığı belliydi. Siyasi komiser, "Sende böyle bir izlenim bıraktığıma üzüldüm" anlamında bir şeyler söyledi ve çıktı gitti. O gittikten sonra Lassanis "Neden öyle davrandın, 'Demokratikos Stratos'u okumadın mı?" diye sordu. Okumamıştım. Dergi masanın üstünde duruyordu. Kapaktaki yazı başlıklarına göz attım. "Doğu Makedonya ve Trakya'daki Durum" başlıklı bir yazı vardı. Lassanis "Görevinden ayrılıyor" dedi. Yazının siyasi komiseri hedef alan bir eleştiri olduğu belliydi. (Sonradan okuduğum bu yazı Başkomutanlığın gerekçeli kararı niteliğindeydi, siyasi komiserin bizim karşı çıktığımız bütün tutum, davranış ve uygulamaları eleştiriliyor ve sonunda bu gerekçeyle görevine son verildiği bildiriliyordu). Çok canım sıkılmıştı. Yere düşene tekme atan kimse durumuna düşmüştüm. Dışarı çıktım siyasi komiserin kulübesine koştum. Yatmaya hazırlanıyordu. "Bilmiyordum, çok üzgünüm. Özür dilerim" anlamında birşeyler geveledim. Gülümseyerek, dostça başını salladı.

Şimdi, uzun yıllardan sonra, bir zamanlar bazı tutum ve davranışlarına bunca kızgınlık duyduğum o yoldaşı hatırlarken, bazı eksikliklerine karşın halkın savaşında görevini gücü yettiğince yapmaya çalışan savaşçı yanı ağır basıyor. Savaşın bu tatsız yanlarını burada anlatmamın nedeni, okura gerçeği, dağda da herşeyin toz pembe olmadığı gerçeğini iletme kaygusudur.

DAĞDA DEMOKRASİ

Karargâhtayız. Radyonun hoparlörü yüksekte bir yere asılmış, millet yöresinde toplanmış Sofulis'in söylevini dinliyor." "Simorites" dediği DO savaşçılarına sövüşünü. Sessizliği mırıltı halinde bir iki küfür kesiyor o kadar. Bu düşman propagandasından etkileneni görmedim. Ve kimse çıkıp da "Radyo dinlemeyi yasaklayalım, burjuva basınının kurtarılmış bölgeye girmesini yasaklayalım" demedi. Davamızın haklılığına inanıyorduk. Kadrolarımızın, saflardaki savaşçıların, halkın bilincine güveniyorduk. Kadro toplantılarında, halk toplantılarında sert tartışmalara kadar varan düşünce ve söz özgürlüğü bu güvenden kaynaklanıyordu.

* * *

İç savaş boyunca ve sonraları da Atina hükûmeti'nin denetimindeki bölgelerdeki düzen faşizmdi. Kelle avcılığı, işkence, kralcı iktidarın fiili yönetim yöntemi haline gelmişti. Burjuva parlamentarizmi görünüşlü sistem bununla bağdaştırılmıştı. Bizim gazete ve bildirilerimiz elinde görüldü mü işkence görür, zindana atılırdın. "*Yunanistan'ın Sesi*" radyosunu ancak gizli dinleyebilirdin.

Oysa dağda demokrasi vardı. Burjuva gazeteler elimize geçiyor, elden ele dolaşıyordu. O dönemde liberal geçinen "Makedonia" gibi bir gazete bile bizi "Eamo Vulgaro Simorites" (EAM'cı Bulgar haydutlar) diye nitelendiriyor, yalan ve iftirada en sağcı yayın organlarından geri kalmıyordu. Biz Atina radyosunu düzenli olarak dinliyorduk. O kadar ki bu radyonun o sıra sık sık çaldığı megaloideacı bir marşı elimde olmayarak mırıldanır olmuştum:

"Mia patrida polì pio megalì - Mia patrida polì pio tranì"

"Çok daha büyük bir vatan - Çok daha güçlü bir vatan" !!

* * *

Köylülerle yaptığımız bir söyleşi toplantısında ben konuştuktan sonra orta yaşlı bir köylü söz istedi ve "Ben de isterim kazanasınız ama siz yenileceksiniz, dedi, Kralcıların arkasında Amerika var. Amerika zengin. Kralcıların her şeyi var, sizin ise ne üstünüzde ne başınızda". Öteki köylüler sözü kesecek oldu, engel oldum. Köylü Hüseyin Yunanistan'da Amerikan zaferinin niçin kaçınılmaz olduğunu bir güzel anlattı.

Kısaca "Yenilginiz kaçınılmazdır" diyordu. Ama bir tercihi, dolayısıyla desteklediği bir taraf vardı. Bu bizdik. Köylülere bizim gücümüzün halkın bu desteğinden kaynaklandığını anlatmaya çalıştım. Bu açık sözlü köylü ile sonra dost olduk. İlginç bir adamdı. Rodop Dağları'nın araba tekerleğinin girmediği o ücrâdağ köyünde devridaim makinasını keşfetmeye girişmişti. Susuz, rüzgarsız (tabii motorsuz da) işleyecek bir değirmen kurmayı aklına koymuş, nesi var nesi yok bu uğurda harcamıştı. Birlikte gittik, "Allah kısmet ederse" pek yakında işleyecek olan değirmeni gezdik.

Kocaman bir taş yapı içinde irili ufaklı dişli çarklar; beş altı metre çapında olanları var. Kimileri dikey, kimileri yatay. Dişleri birbirine geçmiş durumda. Ve bunlar insanın ancak kucaklayabileceği koca meşe kütüklerinden yontulmuş. İlk hareketi, karlar eridiğinde suları hızla akan, yazın kuruyan yandaki dere sağlayacakmış. Çarklar dönmeye başladı mı suyu kesecekmiş. Yıllardır bu işe emek sarfediyormuş. En ilkel araçlarla o dev gibi çarkları çatıp yerine oturtmak az emek değil. Köylü Hüseyin'in devridaim makinesi herhalde çalışmadı ama zaferin kimde olacağına dair sözleri hiç değilse bir süre için doğru çıktı.

* * *

Dağda demokrasinin varlığı devrimci uyanıklıkla, savaş yasalarını uygulama zorunluluğu ile çelişen bir durum değildi. Firarın cezası kurşuna dizilme idi. Savaş koşullarında başka türlü olamazdı. Hükümet kuvvetlerinden bizim saflara geçen olduğu gibi, bizden de kaçanlar oluyordu. Bizim tarafa geçenler otomatik ola-

rak DO'ya katılıyorlardı. Bizden firar edenleri, özellikle müslümanları, kralcılar askere almıyorlardı. Yani karşı tarafa geçenler askerlikten kurtulmuş oluyorlardı. Kralcı ordu kurtarılmış bölgeye büyük kuvvetlerle girerek bura halkını kendi denetimindeki bölgedeki kasabalara göçe zorlama hareketine girişlikten sonra bizde, ailesi göç edenler arasında firarlar çoğaldı.

Bunlar için tercih şuydu: Ya DO saflarında kalacak çoluk çocuğunu kasabada sahipsiz bırakacak ve gerilla savaşının zorluk ve tehlikelerine göğüs gerecek, belki de çatışmada vurulup ölecek, ya da kasabada ailesinin başında, köyüne dönebilene kadar herhangi bir iş tutmaya çalışacak. Böyle bir ikilem karşısında bırakılan sıradan bir dağ köylüsü için firarın bir hayli çekici olacağı açık. Bu dönemde dağ köylüleri arasında firarların artmasını bu çekicilik açıklar.

Kralcı faşistler uçaklardan attıkları bildirilerde askerlerimizi firara kışkırtıyorlardı. Bunlar sarı renkteydi, nasıl kaçılabileceği konusunda bilgi veriyordu. Besbelli ki, bu sarı bildirileri gerillalar arasında dağıtmak suçtu. Bu suçu işleyen üç kişilik bir şebeke saptandı bizim taburda. Genç bir Pomak askerinin üzerinde birkaç tane bu sarı bildirilerden çıktı. Pomak çocuk sorgusu sırasında bir iki gün elleri bağlı olarak kaldı. Yanlış bir iş yaptığını anladığını söylemesi üzerine serbest bırakıldı. Şebekenin elebaşısı orta yaşlı bir dağlı idi, Pomak. Yardımcıları bir Yunanlı ile bir Türk idi. Yunanlı da, Türk de lümpen tipte kimselerdi. Bu ikisini askerin önünde yargıladık. Yüzbaşı Yanis (Elas'cı) savcılık yaptı. İddianamesini okudu. Sanıkları ihanetle suçladı ve ölüm cezası istedi. Sanıklar savunmalarını yaptılar. Suçu işlediklerini kabul ediyorlar, pişman olduklarını söylüyorlardı.

Ben, Mahkeme Başkanı olarak, bütün hazır bulunanlara hitaben bir konuşma yaptım, özetle şöyle dedim. "Firar eden yalnızca halkına karşı görevden kaçmak gibi bir suç işlemekle kalmaz, o düşmana DO hakkında bilgi verme durumuna da düşer. Tıpkı bir casus gibi. Düşman bu bilgilerden yararlanarak, baskınlarda gelip bizim insanlarımızı öldürüyor. Onun için savaş yasası firar için en ağır cezayı koymuştur. Bunlar, kendileri firar etmeye kalkışmadılar. DO saflarında kalıp sarı bildiriler dağıtarak saf gençleri kandırmaya çalıştılar, onları ihanete sevketmek için ordu bozmak için sebeke kurdular. Firar suçunun cezası nedir biliyorsunuz. Ama bunlarınki çok daha ağır bir suçtur. Soruyorum size;

nedir bunların cezası?".

Gerillalar hep bir ağızdan "Ölüm" diye bağırdı.

Şebekenin başı olduğu anlaşılan Pomak'ın çok daha karışık işleri olduğu anlaşılıyordu. Kovuşturmayı daha derinliğine yürütsünler diye kendisini bir raporla, bağlı olarak, geriye, güvenlik örgütüne yolladık.

Aradan aylar geçti. Kara kışta bir gün Evros yöresinden birlikler bizim birliğin bulunduğu geçit noktasından batı doğrultusunda geçiyorlar. Geçenlerin arasında şebekenin başı Pomakla göz göze geldik. Silahlı ve manganın başındaydı.

Akşam, Birliğin (alay) siyasi komiseriyle karşılaştık. "Bu nasıl iştir?" diye sordum. Besbelli ki güvenlik şu veya bu nedenden soruşturmayı gerektiği gibi yürütmemişti. Siyasi komiser olanları pek umursar görünmüyordu. Bir ara yanındakilere "Kemal Türk, suçladığı adam da Türk, ciddiye almalı" anlamına gelen bir şey söyledi. Buna bir "Maşallah" çekmekten başka yapılacak bir şey yoktu. Bunu Alay siyasi komiseri söylüyordu. Siyasi bilinci yüksek olması gereken biri. Bu anlayışa göre onun, bir Yunanlı olarak, bir Türk için söyleyecekleri, ya da bir Türk'ün Yunan'lı için söyledikleri ciddiye alınmamalıydı. Siyasi komiser öğretmenlikten gelme idi. Politik formasyonu pek yüksek değildi. Ama becerikli idi, belki biraz da fazla açıkgöz.

Bunun dışında bizim birliklerde kurşuna dizme ile cezalandırılan bir başka firar olayı bilmiyorum. Çoğu kez kaçıp da yakalananı birkaç gün kötü koşullarda tutuklu olarak bekletirdik, kaçmayacağına, görevini hakkıyla yerine getireceğine söz vermesi üzerine serbest bırakır, birliğine dönmesine izin verirdik. Sözünde durmayan pek azdı. Savaş koşullarına karşın suç işleyenlere olabildiğince ılımlı davranılmıştır. Nazilere karşı Volokolamak Şosesini savunan Panfilovcu Memişoğlu bizi her halde en sert biçimde eleştirir. Ancak o koşullarda bu ılımlı ve ölçülü davranışın olumlu yanlarının ağır bastığını sanıyorum.

Kurtarılmış bölge halkıyla ilişkilerimizde bu ölçülü davranış daha da belirgindi. Köylerde halk komiteleri ve halk mahkemeleri kurulmuştu. Bunlar genellikle eski ihtiyar heyetinin üyelerinden oluşuyordu. Geçici Demokratik Hükûmet olarak bize düşen yalnızca dıştan gözetimdi. Olabildiğince müdahaleden kaçınıyorduk. Ama zaman zaman müdahale gerekiyordu.

Kehru köyünde Halk Mahkemesi toplanıyor. Genç bir köylüye

işlediği hafif bir suçtan ötürü ceza biçiyor: falakaya yatırılıp şu kadar sopa. Haber alınca ilgili arkadaş köye gidiyor. Halk Mahkemesi Üyelerine dayak cezasının demokratik bir iktidar altında verilemeyeceğini anlatana kadar dilinde tüy bitiyor.

Bir başka köyde bir gün bir köylü geldi. Dövünüyor "Namus elden gitti, kızımı kaçırdılar" diye. Kurtarılmış bölgede kız kaçırmak yasak. "Üzülme cezasını görür" diyorum, kızını kimin kaçırdığını soruyorum. "Sözlüsü" diyor.

-Nasıl sözlüsü? Sen kızı ona vermeye razı mıydın?

-Razıydım, ama harmandan sonra evleneceklerdi.

-Kız gönüllü mü gitmiş, yoksa zorla mı?

-Gönüllü gitmiş namussuz.

-Namus mamus ne karıştırıyorsun, bu iş biraz erken olmuş, sorun değil.

-Nasıl değil? Biz de onlardan kız alacağız, yani bir kız vereceğiz bir kız alacağız. Aynı anda harmandan sonra olacaktı iki düğün.Şimdi bizim kız da onlarda, alacağımız kız da. Harmanda ikisini de işe koşacaklar. Biz açıkta kaldık.

Böyle bir davayı hakça çözmek için Süleyman adaleti gerekirdi.

* * *

Dağda esen her türlü şoven duygulardan arınmış özgür hava konusunda bir fikir verir Yalamas'ın konuşmaları.

Yalamas Kafkasyalıydı, Pontus Rumlarından. Devrim Rusyası'ndan ayrılıp Yunanistan'a gelişini ondan dinleyelim: "Rusya'da devrim oldu kardeş. Biz ticaretle uğraşıyorduk. Pazarcıydık ailece. Bolşevikler ticarete karşı, biz Bolşeviklere karşı. Allah belâsını versin, nerden çıktı bu Bolşeviklik diyoruz.

"Bir Yunanistan propagandasıdır gidiyor, sorma. Yunanistan şöyleymiş, böyleymiş. Ticaret serbestmiş, zengin olmak işten değilmiş. İnsanlar o kadar namuslu imiş ki orada altın dolu torbayı sokak kenarına bırakırmışsın. Kimse dönüp bakmazmış. Altınların sahibi birgün o yoldan geçerse torbayı alır evine götürürmüş."

"Venizelos dünyanın en akıllı adamıymış. Öldükten sonra British Museum beynini ispirto dolu bir kavanoza koyup millete teşhir edecekmiş. Böylesine yaman bir ülke Yunanistan. Kim durur Bolşeviklik içinde. Bütün bu propagandayı olduğu gibi yutuyoruz."

"Dizildik Yunan Konsolosluğu'nun önüne. Anayurda göçetmek için kağıtlarımızı alacağız. Bolşevikler uyarıyor bizleri. Bu yalanlara kanmayın, Yunanistan'da kapitalist düzen var, orada emekçiler sömürülür falan, dinleyen kim? Neyse aldık göç kağıtlarımızı. Batum'dan vapura bindik. Yunanistan toprağına ilk ayak bastığımız yer Selânik. İskân edileceğiz. İşlemler tamamlanmış, henüz vapurda kalıyoruz. Ben bir çıkayım etrafı gezeyim dedim. O yıllarda Selânik Limanı'nın az ötesinde kırlar başlardı. O tarafa yürüdüm. Harman zamanı bir adam öküzle döven dövüyor. İki sıska öküz döveni çekiyor. Dövenin üstünde saçı sakalına karışmış, üstü başı kırk yama bir zavallı adamcağız. Biz Kafkasya'da öküz falan bilmeyiz. Döven de yoktur. Harmanda ekinleri serer, kırbaçlarız atları. At nalllarının altında kırılır saplar. O zavallı köylüye hayretle bakıyorum. "Bu nasıl iştir" diye kendime sorarak. Bir ara üstümü yoklayacak oldum. Bizim cüzdan gitmiş. İşte o zaman Bolşeviklerin ne demek istediklerini anlamaya başladım. İş işten geçtikten sonra.

"Şimdi kardeş hazır sosyalist devrimi bırak, gel bu hırsızlar memleketine, yirmi sene anan belllensin, itil, kakıl. Bırak o güzelim Rus milletini, o hovarda milleti, kırkından sonra, bu hırsız pezevenklerle dağa çık, sosyalist devrimi yapacağım diye..."

Arkadaşlar Yalamas'ın çevresinde toplanmış gülerek dinliyorlar. Biri "Yalamas sende o hırsız dediğin milletten değil misin?" diyor. "Yok, diyor Yalamas, bak ben Ruma değil, Çerkeze benzerim. Çerkezleri bilirsin zampara olur. Herhalde, toprağı bol olsun anacığın gençliğinde günah işlemiştir."

Yalamas'ın Ruslara hayranlığı mujiğin ticarete yabancılığından da kaynaklanıyordu: "Mujik bir sepet dolusu yumurta ile pazara gelir. Önüne dikilir. 'Bana bak Rum bunları kaça alırsın?' diye sorar. Kendisi pazarın bir kenarına oturup yumurtaları beşer onar satsa bir-iki saat içinde dört ruble kazanacaktır. Ama sabırsızdır, bekleyemez. Bir an önce meyhaneye gidip kafayı çekecek. Sen bir şişe votka ve biraz meze parası ne tutar diye kafanda hesaplarsın . "Bir buçuk ruble" dersin. Aynı hesabı mujik de yapmıştır kafasında, "ver" der.

Yalamas bu kıssadan şu hisseyi çıkarır: "Kardeş, menfaatini düşünmeyen, yumurtaları sana bir buçuk rubleye veren adam devrim yapar. Yumurtayı dört rubleye satıp kâr eden adam devrim yapmaz..."

Yalamas'ın şakaları bu cinstendi. Yoksa alaya aldığı Yunan halkının devrimciliğine inanmıştı ki, onunla dağa çıkmıştı. Ticaret, kâr zihniyetini sindirmiş bir kimsenin devrimciliğe yatkın olması beklenemezse de, o bir an önce meyhaneye koşmak için sabırsızlanan mujiğin mutlaka devrimci olacağına dair bir garanti de yoktu. Beyaz ordularda da o cins mujikten vardı. Çarlık Rusyası'nda belli bir sınıfın hovardalığı dünyaya ün salmıştır. O sınıfın artıkları devrimden kaçıp batı memleketlerine sığındıklarında bunlardan bir yıllık kazancını bir gecede yiyenler çıktı.

* * *

Dağda esen şoven duygulardan arınmış sağlıklı havayı Thrakis'in esprileri de yansıtır. Thrakis Dimetokalı idi. Mesleği avukatlık. ELAS'çılar Almanları kovduktan sonra kurdukları halk yönetimi sırasında hukukçu olarak onu Halk Mahkemesi'ne yargıç atıyorlar. Thrakis de bu sıfatla işbirlikçileri yargılıyor, kararlar veriyor. Arkadan İngilizlerin desteğinde sağcı iktidar geliyor. Kazalarda eski işbirlikçi faşistler tam takım egemen oluyorlar. Silahlı faşist çeteler insan avlarına girişiyorlar. Thrakis ister istemez dağın yolunu tutuyor. Eli kalem tutan, ağzı laf yapan hoş bir adam. "Drasi" Gazetesi'nde makaleler yazardı.

Kara kış, kar diz boyu. Karargâhta yeraltında ayı inine benzer kulübeler kazmışız. Bunlarda barınıyoruz. Kulübelerdeki ocağın 24 saat yanması gerek, yoksa soğuktan durulmaz. Herkes kendi odununu kendi kesip getiriyor. Benim kulübe arkadaşım Hacı Bey, İzmit yöresinden gelme İskeçe köylerine iskân olmuş , saygıdeğer bir arkadaş. Onun çocukluğunda İzmit yöresinde Hacı Bey adında halkın sevdiği bir eşkiya varmış, dağ adı ondan gelme. Birlikte yakacağımız odunu ormandan kesip getirmemiz gerek. Ben balta ile ağaç kesmede pek işe yaramıyorum. Yaralı omuzumdaki kırık kemik halâ kaynamamış. Kolum askıda. Balta sallayamıyorum. Hacı Bey ağaçları deviriyor, gövdeleri buduyoruz. Kütükleri sağlam omuzuma yükleyip taşımaya ben de yardım ediyorum. Böylece zahmeti bir ölçüde paylaşmış oluyoruz.

Thrakis bu gibi işlere hiç yatkın değil. Onun kulübesinde bu konuda gereken güçbirliği kurulamamış. Gece odunsuz kalıyorlar. Thrakis'in ise soğukla hiç arası yok. Gece yarısı ayak uçlarına basa basa komşu kulübelerin önündeki odunları kendi kulübesine taşıyor.

Ertesi sabah karşılaşıyoruz, başkaları da var. "Thrakis bu gece ayak seslerini duydum" diyorum, hiç gülmeden. İki kolunu havaya kaldırarak haykırıyor "Yalan vallahi yalan, iftira diyor". Ben gene gülmeden başımı sallıyorum. O, "Yahu dörtyüz yıl bu heriflerin boyunduruğu altında çekmediğimiz kalmadı, diyor, sonunda kurtuluş savaşı verdik kurtulduk. Ama gene denk getirip adamlarını bu dağ başında bizi ezmeğe göndermeyi becerdiler. Siz ne için savaşıyorsunuz kardeşlerim? Bağımsızlık ve demokrasi bir de Yunanistan'ın toprak bütünlüğü için değil mi? Ben bir dördüncü amaç için savaşıyorum. Bu Türk'ün zulmünden kurtulmak için. Anadolu savaşı'nda canımıza okudukları yetmedi. Gene bu Türk'ü şoktular içimize canımıza okusun diye... Ardından başlıyor bağıra bağıra marş söylemeye:

"Kovacağız Türkleri taa Kızıl Elma'ya kadar
Ey bizim kutsal kralımız..."

Bu, Yunan ordusu Anadolu içlerine sarktığı zamanlar yaygın olan megalo ideacılar'ın marşı.

Ben, "Thrakis, o marşı söyleyenlerin sonu ne oldu biliyorsun!" diyorum ve başlıyorum ben de marş söylemeye, ama onun kadar bağırmadan:

"İzmir'in dağlarında çiçekler açar. Bozulmuş Yunanlı yel gibi kaçar..."

Ancak Enternasyonalizmi sindirmiş yoldaşlar böyle şakalaşabilir.

Thrakis'in eli kalem tutardı dedim. Dağda çıkardığımız Yunanca Gazete "Drasi"nin başyazısını zaman zaman o yazardı.

Yazı elinde Lambros'un kulübesine giriyor. Selâm veriyor "Yazıyı yazdım" diyor. "Oku bakalım" diyor Lambros. Okuyor, yazı güzel. Lambros "Yaşa diyor, güzel yazmışsın, at altına benim imzamı".

Bu sahneyi, yıllar sonra, bizim Dev-Genç'li arkadaşlara, Deniz'lere, Cihan'lara, birkaç kez anlatmak gereğini duydum. "Türk Solu", "Aydınlık" dergilerinin yayınlandığı dönemdi. Denizlerin yazarlık yanı pek yok. Dergicilikleri hiç yok. Bu işe yatkın olanlar var. Bunlardan bazıları, imzalarının çıkmasına fazla önem veren solculuk modasına uymuş kimseler. Bunlar da gençlik hareketi ile ilgili. Deniz'ler, bunların kaç paralık devrimci olduğunu bizden iyi biliyor. Bana gelip "Böylelerini dergilerde lanse etmek doğru mu?" diyorlar. "Türk Solu"nda ya da "Aydınlık" ta yazı yazmak itibar sağlıyor bir yazara. Bu iki gazete proleter devrimci hareketin fiilen yayın or-

ganları durumunda. Denizler endişe duymakta haksız değiller. Lanse ettiğimiz bu dergici takımdan sonraları epey zarar görüldü. Ben ise işin bu yanını düşünmüyorum.

Bu genç arkadaşları dergilerde yazı yazmanın o kadar önemli olmadığına inandırmak için Lambros'un kulübesindeki sahneyi anlatıyor, Thrakis ile Lambros'u kıyaslıyorum. Thrakis eli kalem tutan bir kişi olarak gazetenin başyazısını yazıyor. Ama DO bir yazarlar derneği olmadığına göre hiyerarşide yeri neyse gene o. Lambros ise Komutan, Thrakis ondan bilmem kaç kademe daha aşağıda.

12 Mart döneminde Cihan, askeri cezaevinden kaçıp Kızıldere'de Mahir'lerle birlikte şehit düşmeden önce, askeri cezaevinde iken arkadaşlarıyla tartışırken, yazarlığın başka şey devrimciliğin başka şey olduğunu kanıtlamak için Lambros ile Thrakis'in ilişkilerini anlatırmış.

TÜRKÜLERİMİZ

Türküsüz savaş olmaz. Savaş ne denli halk yığınları içinde derinliğine kök salmışsa türkü yanı o denli güçlü oluyor. Yunan direnişinin türkü yanı güçlü idi.

Başta ELAS türküsü: Embros ELAS ya tin Ellada!

ELAS türküsünü Türkçeye çevirmiştim. Rodop Dağları'nda. Türkçesini de söylerdik. Hem Türkler, hem Yunanlılar. Ama daha sık ve belki de daha coşkulu olarak sonradan Türkiye hapishanelerinde söylendi bu türkü. İstanbul'un Harbiye, Orhaniye Askeri Cezaevleri 1950'li yıllarda ELAS türküsüyle çınlamıştır.

Türü ELAS vatan uğruna
Hak , özgürlük uğruna
.....

Nefesin bir türküdür
Yurt toprağına sağlam bas
Sesine ses veren şu dağlar
Uğuldasın ELAS! ELAS!

Almanlara karşı direnişte Gorgo Potamos Savaşı bir geleneği temsil ediyordu. Türküsünü sık sık söylerdik, ama Aris' ten hiç söz edilmezdi. Ben Aris'in adını yıllarca sonra duydum.

Bu türkünün özellikle canlı, sürükleyici bir bestesi vardı, sözlerinin pek özelliği olmasa da..

İngiliz-Amerikan emperyalistleri
Yurdumuzda yeni işgalci
Onların da başına gelecek
Alman'ın başına gelen

1950'de Türkiye'ye döndüğümde bu marşın bestesini anti-faşist gençlik örgütünden arkadaşlara öğrettim ve bunu Nazım Hikmet'in bu gençler için yazmış olduğu Gençlik Marşı'nın sözleriyle söyler olduk:

"Hak için gerçekten hürriyet için

İleri, ferah bir memleket için...

...

Yenilmez bayrağıyız ilerinin
Güzel yurdumuzda halktan yanayız
Düşmanıyız karanlığın gerinin
Dünyada barıştan yanayız."

Eski kleftiko türküleri de repertuarımızdaydı (patriotiká tragúdia). Yero Dimo'nun türküsü gibi: "Saránda Palikárya-Sto dromó tis Livadiás..."

Ortodoks kilisesi müziğinden esinlenmiş, sözleri halkın dinsel inançlarını yansıtan türküler de vardı:

Köylerimizden gidiyor
Kardeşlerimiz
İlerliyorlar
Bayrak açarak

Ben de anacığım
Gideceğim dağlara
Çeteci olmaya
Savaşmaya

Tasviri önüne
Meryem Ana'nın
Bir çelenk koy ki
Zafer bizim olsun

Müziği de sözleri de bizi saran bir başka türkü de şuydu:

Özgürlüğün çanları
Çalıyor kalksın diye
Tüm ezilenler
Uyansın diye

Gideceğiz evlerimize
Hepimiz, hep birlikte
Kovulmuş olacağına göre

Yabancı işgalci

Sözleri en anlamlı türkülerden biri de Rigas'ın türküsü idi:

Senin için Yunan yurdu
Kuşandık silahları gene
Ve özgürlük uğruna
Tuttuk dağın yolunu

Rigas'ın dediğini
Eskiden çok eskiden
Gerçekliğe çevirdi
Balkanda çeteciler

Markos'un türküsünü söylerken de Tümen Komutanımız Lassanis'i anmadan edemezdik:

Selâm sana Markos Vafiadis
Olalım senin gibi hepimiz!

Selâm sana Markos ve Lassanis
Olalım senin gibi hepimiz!

Ekim Devrimi'nin türküleri de (biraz bozarak da olsa) sık sık söylediklerimizdendi. Amur Partizanları türküsüne Yunanlı besteci bir nakarat eklemişti: "Lae! Lae! iroike lae-Adamaste laè...: - Ya sou, hara sou iroike lae..."

Rus türkülerinden bazılarında yalnız sözleri değil, beste de Yunancalaştırılıyordu. Uzunca molalarda, subaşlarında çamaşır yıkamaya fırsat olduğunda Yunan kızları Dekabristlerin türküsünü öylesine yanık ve öylesine içten ve öylesine Yunancalaştırarak söylerlerdi ki, insan bunu ilkten 1821'den kalma bir Patriotiko türkü sanırdı.

Bir ağızdan söylenen savaş türküleri omuz omuza tepilen hora, savaş arkadaşlığını perçinleyen, savaşma azmini bileyen vazgeçilmez şeyler.

PANLAİKO SAVAŞ

Savaşımızın pan-laiko olduğunu, Yunanistan'da yaşayan bütün halkların savaşı olduğunu söyledim. Bunu vurgulamak gerek. Demokrasi güçlerinin zafere ulaşmasıyla bu halklar bağımsız ve demokratik bir Yunanistan sınırları içinde ulusal haklarına kavuşacaktı. Bizim yenilgimiz Türk-Makedon, Pomak, Ulah halkları üzerinde gerici rejimlerin eskiden beri sürdürdüğü ulusal baskıyı yoğunlaştırdı.

Trakya Türkleri'nin azınlık hakları konusunda Yunan hükûmetlerinin tutumu, gerici Türk hükûmetlerinin İstanbul Rumları'nın azınlık haklarının korunmasındaki tutumu ile paralellik taşır. İki taraf da ulusal baskıyı ağırlaştırma konusunda birbirleriyle yarışmıştır. 1943 Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül 1955 olayları ile bu yarışta Türkiye tarafının ağır bastığı açık.

Makedonyalı'lar için ise yıllar boyu pervasız bir zorla asimilasyon politikası uygulanmıştır. Bizim yenilgimizden sonra bu politika daha da kararlı bir biçimde uygulandı.

İç savaş boyunca Türk azınlığı ile Makedon azınlığı arasında önemli bir fark vardı. Türk azınlığının "Anavatan" saydığı Türkiye'nin resmi politikası ABD'nin güdümünde gerici Yunan rejiminden yana demokratik güçlere karşı bir politikaydı. Elbette ki, bunun Batı Trakya Türkleri üzerinde bir etkisi olmuştur. Ancak bu halk geçmişte gerici Yunan rejimlerinden çok çektiği için bu etki sınırlı kalmaktaydı.

Makedonlar'ın durumu değişikti. Sınırın kuzeyinde Yugoslav Federasyonu'nun bir parçası olan bir Makedonya Devleti kurulmuştu. Sosyalist Kamp içinde yer alan ve olabildiğince Yunan halkının direnişine arka çıkan bir federal devlet. Bunun Yunanistan'daki Makedon azınlığın politik bilinçlenmesi üzerinde bir etkisi olacağı açıktı. Onun için Yunanistan Makedonları'nın siyasal örgütü olan NOF birinci günden itibaren devrimci güçlerin safında yerini aldı. Ve NOF önderliğinde Makedon halkı Kralcı Faşist Hükûmet Kuvvetleri'ne karşı sonuna kadar kahramanca savaştı. Türkler böyle bir örgütten yoksundular.

Makedonya bize uzaktı. Ama gene de Makedon savaşçılar saf-

larımıza katılıp bizimle omuz omuza savaştılar. Bunlar Gramos'-da eğitimden geçtikten sonra bizim tabura görevli olarak atanan genç subaylardı. Bunlardan birinden, Nedelkos'dan söz edelim: Bizim tabura bölük komutanı atanmıştı. Yüz çizgileri bizim doğuluları andıran yağız bir delikanlı. Görevinde başarılı idi. Yürekli, sakin, temkinli davranmasını bilen bir bölük komutanı. Makedon türkülerini yanık sesiyle güzel söylerdi. Yugoslav direnişinin türkülerini de... "Maryane-Maryane"yi ondan öğrendik. "Romanie" türküsünü de. 1948 yazında Aleksandropolis yöresine yaptığımız bir harekât sırasında şehit düştü.

Harekâta iki taburla sabotaj birliği katıldı. Aleksandropolis'i Batı'ya bağlayan şoseyi geçilmez duruma getirecektik. Bu amaçla köprülerin uçurulması, geçitlerin tıkanması gerekiyordu. Böylelikle düşmanın kuvvet kaydırması geciktirilmiş olacaktı. Yapacağımız baskınlar için bu gerekliydi. Ayrıca Ege yöresindeki köylerde bir gövde gösterisi yapılmış olacaktı.

İlk günlerde, Melahrios yoldaşla İskeçe yöresinde girişti̇ğimiz köprüleri atma harekâtında taşıdığımız sabotaj malzemesinin bir kutu kibritle bir baltadan ibaret olduğunu anlattım. Aradan bir yılı aşkın bir zaman geçmişti. Şimdi modern sayılabilecek malzemeye sahiptik: Beşyüz kilo dinamit, fitiller, kapsüller vb. Ama gene de ilkellikten kurtulamıyorduk. Dinamiti oniki eşeğe yükledik. Ortalık kararırken güneye doğru yürüyüşe geçtik. Gün ağardığında Gümülcine Ovası güneyinde Ege kıyılarındaki makilik tepelere vardık. Aleksandropolis yolunu kestik. Hem Gümülcine doğrultusunda, hem Aleksandropolis doğrultusundan gelebilecek düşman kuvvetlerine karşı pusu kurduk. Bütün gün düşmanda bir hareket görülmedi.

Akşam olunca sabotajcılar harekete geçti. Takımlara düşen görev yalnızca güvenliği sağlamak değildi. Dört, beş adam boyu derin çukurlar kazıp dinamitleri yerleştirmek gerekiyordu. Kazma ve kürek sallama işini de en iyi bizim çocuklar başarıyorlardı. Bir yandan çukur kazma işleri sürerken, öte yandan sabotajcılar güneyimize düşen beton köprüyü uçurdular. Ufkun aydınlanmasını izleyen patlamadan köprünün uçurulduğunu anladık.

Ben çukur kazma çalışmalarının başındaydım. Uçurulan köprünün durumunu görmeye Nedelkos'u göndermiştim. Köprü bizden bir kilometre kadar uzaktaydı. O gittikten bir süre sonra Nedelkos'la birlikte olan sabotajcı arkadaş koşarak geldi "Nedelkos

mayına bastı, öldü" dedi. Atı köprüye doğru sürdüm, beraberimde arkadaşlar arkadan koşarak geldiler. Patlama sırasında köprü çökmüştü ama düşmanın yöresine yerleştirdiği mayınların hepsi patlamamıştı. Nedelkos'un yere uzanmış naaşı köprünün ötesinde yol üstünde bir karaltı halinde görülüyor.

Patlamamış mayınları tarama olanağımız yoktu. Başka yerlerde mayınlı araziden geçerken yaptığımız gibi kendimizi düşmanın yerine koyarak mayınlanacağını tahmin ettiğim noktalara ayak basmadan kuru dereyi aştım, karşı tarafa geçtim, arkadaşlar beni izlediler. Nedelkos'un vücudu hâla sımsıcaktı.

Naaşını kurtarılmış bölgeye taşıyamazdık. Hemen orada toprağa verilmeliydi. Öyle bir yere gömmeliydik ki, düşman onu bulmasın. Kralcılar şehitlerimizin mezarını saptadı mı onları topraktan çıkarıyor kasabaya götürüp teşhir ederek halka gözdağı veriyordu. Daha önceleri şehidin başı kesilerek teşhir ediliyordu. Batı kamuoyunda bunun tepkileri olduğundan son zamanlarda bundan vazgeçmişlerdi.

Arkadaşımızın naaşını mümkün olduğu kadar düşman kuvvetlerine yakın bir yere gömmemeliydik. Öyle yaptık.Ve Yunan direnişinde şehit düşen bu Makedon çocuğunu Türkler Trakya toprağına verdi. Mezarını gizlemek için gereken kamuflaj yapıldı. Nedelkos'un mezarını bulamadılar.

Gün doğarken şosenin batısındaki tepelere çekildik. Kuzeybatıdan gelen Hükûmet Kuvvetleri'nden bir birlik Şapçı yöresinde görüldü. Bu yörede çatışmaya tutuşur ve düşman bizi bulunduğumuz sırtlara mıhlayabilirse en kısa zamanda bindirilmiş birliklerini çevremize yığar, bizi kuşatabilirdi. Zaten bize verilen görev olabildiğince çatışmalara girişmeden Aleksandropolis yolunu geçilmez hale getirmekti. Kuşatmaya meydan vermeden, gündüz ovanın doğusundaki tepelerden kuzeye yöneldik. Ertesi sabah Rodoplar'ın eteklerine, kurtarılmış bölgeye varmıştık. Başka kaybımız yoktu. Ama Nedelkos'un şehit düşmesi büyük kayıptı.

MUSTAFA İLE KARABIYIK

Yunan direnişinin "panlaiko" niteliğinden söz ederken Irgat Mustafa ile Karabıyık'ı anlatmadan geçemeyiz. İkisi de dağa ilk çıkan gönüllülerdendi.

Mustafa Şapçı köylerindendi. Otuzlarında, yani yaşını başını almış bir adam. Bir karış toprağı yoktu, olmamıştı. Çoluk çocuğu da yoktu. Köyde, oğlundan ötürü faşistlerin gelip işkence ettikleri bir ihtiyar anası vardı, o kadar. Güçlü kuvvetli, her zaman gülümseyen, çakır gözlü bir köy insanı, bir ırgat.

Mustafa'nın kasları ne denli sert idiyse, yüreği de o denli yufka. Köylünün zenginleri köye çeşme yaptırmıyorlar. Masraftan çekiniyorlar. Köyün en yoksulu ırgat Mustafa bir yıllık kazancını koyuyor, çeşme yapılıyor.

Anlatıyor Mustafa: "Belediye kaplumbağaları toplatıp yok ediyordu. Ekinlere zarar verirlermiş. Şapçı pazarında kaplumbağa başına bir drahmi ödüyorlardı, drahminin değerli olduğu sıra. Köylü kaplumbağaları topluyor götürüp Belediye'nin adamlarına satıyor. Ben kaplumbağalara acırdım. Pazar olduğu günler köyün çıkışında yol kenarında beklerdim. Köylü torbayı doldurmuş geçiyor. Yolunu keser, parayı sayar satın alırdım kaplumbağaları. Götürür bulamayacakları yerlere, bostan kuyularının dibine saklardım. Acırdım kaplumbağacıklara"

Mustafa'nın okuma yazması yoktu. Taburda manga komutanlığı yapıyordu. Yunanlı arkadaşlar takım komutanı atanmasını önerdiler. Ben okuma yazması olmayan takım komutanlığı yapmamalı diye düşünüyordum. Arkadaşlar direttiler: "Mustafa gibi adam takım komutanı yapılmaz mı, kim ondan başarılı olabilir" diye. Sonunda atadık Mustafa'yı.

Mustafa'nın (manga olsun, takım olsun) komutanlığı nasıl yaptığını anlatayım. Kış günü, yürüyüşten sonra konaklama yerine varıyoruz. Ateşler yakılıyor, yemek yeniyor. Tabur dinlenecektir.

Nöbetçiler dışında herkes uykuya yatıyor. Mustafa nöbetçi değildir, ama uyumaz. Mangaları dolaşır. Ateşler harlı yanmalıdır. Sönmeye yüz tutanları canlandırır. Uykuda sırtı açılanların sırtını örter. Çocuklar üşümemelidir. Uyumayanların hatırını sorar, bir dertleri varsa yardıma koşar. Tıpkı civcivlerine sahip çıkan ana tavuk gibi. Bunu yapabilmek için yüreğin insan sevgisiyle dolu olacak, üstelik yorgunluğa uykusuzluğa dayanacaksın. Mustafa öyleydi.

Bir kusuru vardı Mustafa'nın: Sol gözünü kapayamazdı. Çeteci için eksiklik. Defalarca çatışmalara girdik çıktık. O da herkes gibi ateş ediyor, bir cayırtı koparıyordu. İlk gönüllülerden olduğundan biz kendisini askeri eğitimden başarıyla geçmiş sayıyorduk. Bir gün eskilere de atış yaptırdım. Ne görelim! Mustafa'nın bütün attıkları karavana. Hedefe nişan alıyor, ateş ediyor. Kurşun gidip hedeften iki metre uzaktaki dalı kırıyor. Bizim Mustafa'nın sol gözünü kapayamadığı böyle ortaya çıktı. Ama derdine deva bulduk. Bu, Kristof Kolomb'un yumurtası gibi bir deva idi. Mustafa'ya "Kepini sol gözünün üstüne indir, öyle ateş et" dedim. Attı ve bu sefer hedefi vurdu. Sevincinden uçuyordu. "Bundan sonra faşistlerle karşılaştık mı, yık kepi sol gözünün üstüne, veryansın et" diyordu sevinç dolu.

Mustafa ile Karabıyık birbirinden ayrılmazdı. İkisi birbirinin karşıtı. Biri sarı, çakır, öteki kara yağız. Ama karşıtlıkları bununla kalmıyor.

Karabıyık da ovalı idi. Kaytan bıyıklı sırım gibi bir Çingene delikanlısı. Onun gibi nişancı az gördüm. Şmayzer taşırdı. İkinci Dünya Savaşı'nda Alman Ordusu'nda kullanılan kısa namlulu otomatik silah. Karabıyık'ın şmayzeri omuzundan indirip hedefe yöneltmesi, ateş edip hedefi vurması bir anlık işti. Yol bulmada üstüne yoktu. Bu yeteneği beni hep şaşırtmıştır. Örneğin, bir yıl önce makilik, karmakarışık bir yerden geçmişiz, öyle bir yer ki uzakta arkadaşların bulunduğu yeri görürsün ama bir türlü ulaşamazsın onlara. Dosdoğru gidemezsin, önünü kesen dikenli çalıları dolaşman gerek. Dolanır durursun. Varmak istediğin noktaya yaklaşacağına uzaklaşırsın. Bilmecelerdeki gibi. Ve güpegündüz bu böyle. Karabıyık zifiri karanlıkta, göz gözü görmezken yolu bulur. Aysız gecede, orman içinde, kuru yapraklar yolu izi örtmüşken o gene bulur yolu.

"Nasıl? diye soruyorum, geceden vazgeçtik, hiç olmazsa gündüz

yolu nasıl bulduğunu öğret bize."

Dağda hem yürüyor hem konuşuyoruz. "Bak sağımızdaki doruğa, diyor, bak arkamızdaki kayalığa, karşı sırtın en yüksek noktasındaki top ağaca bak. Bu üç noktaya göre nerede olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini iyi belle. Kafana yerleştir ve unutma. O zaman yolu sen de bulursun." Tıpkı kaptanın deniz fenerlerine bakarak rota saptaması gibi.

"Peki zifiri karanlıkta, dökülen yapraklardan yol iz belli değilken nasıl buluyorsun yolu?"

"Patika çiğnenmiştir. Hafif oyuktur. Yapraklar üstünü örtse de çarıklı ayağınla oyukluğu hissedersin. Ayak yordamı ile bulursun yolu."

Karabıyığın yol bulma üzerine dersini can kulağıyla dinlememize karşın, ne çare ki, biz kentliler yol bulma sanatında fazla ustalaşmış olmazdık.

Karabıyık da o dağlarda adını duyurdu. Ancak Mustafa gibi sonuna kadar bilinçli ve disiplinli savaşçı niteliğini koruyamadı. Gerilla olarak üstün yeteneklerine karşın.

Bir ara ovadaki köyünden çoluk çocuğunu dağa getirmek istedi. Geldiler. Karabıyık çok yakışıklı bir adam . Eşi kendisinden yaşlı, kara çarşafa bürünmüş, çopur bir kadıncağız. Geriye karargâha gönderdik. Kadının gelmesiyle sorunlar çıkmaya başladı. Karabıyık değişti. Eşi karargâhta verilen işi beğenmiyormuş. Kendisine yan bakan oluyormuş... "Karabıyık kafanı bunlarla yorma" diyoruz, para etmiyor.

O günlerde Hükümet Kuvvetleri kurtarılmış bölgeye bir kez daha saldırıya geçti. Piyadeleri Tabur Karargâhının bulunduğu Demokrasi Çeşmesi önlerine kadar sokuldu. Topçuları arkadan ateş açmış. Hedefi tam tutturamıyorlar. Top mermileri üstümüzden aşıp arkamızdaki vadiye düşüyor. Piyadeleri burnumuzun dibine kadar yaklaşmış.

Karabıyık da mevzide yanımızda. Top mermileri tepemizden vınlayarak geçtikçe, gözleri hep arkada. Düşmana bakıp ateş etmiyor, mermilerin gerilerde nereye düştüğüne bakıyor. Merminin düştüğü yerden çıkan dumanı görünce "Gitti bizim karı" diye dövünüyor. "Karından başlatma, önüne bak ateş et" diyorum, "Senin karı karargâhta , üç dört dağ ötede" diyorum. Bir an rahatlar gibi oluyor. Bu kez top mermileri arkamızdaki vadide biraz daha uzağa düşüyor. Karabıyık'ın gözü gene arkada. Aynı sahne tekrar-

lanıyor. Evet, Karabıyık eski Karabıyık değildi artık.

O gün düşman saldırısını püskürtebildiysek, bunda Karabıyık'ın fazla bir katkısı olmadı.

Bundan, çoluk çocuğu dağda olandan iyi savaşçı çıkmaz diye kural çıkarmamak gerek. Bazen bunun tersi de oluyor. Özellikle kurtarılmış bölge köylerinden silah altına alınan DO askerleri için bu böyle. Aileleri kurtarılmış bölgede oldukları sürece bunlar disiplinli asker idiler. Kralcılar bölgemize yığınak yaparak üstün kuvvetlerle giriştikleri harekâtta kurtarılmış bölge halkının büyük kesimini kasabalara göçe zorladı. Amaç, demokratik iktidarımızı bir halk tabanından yoksun bırakmak idi. Bu göç durumunun DO saflarında olumsuz etkileri oldu. Birçok dağlı DO eri için kasabalarda sahipsiz kalan çoluk çocuğu birinci sorun haline geldi. Bu, sıradan köy insanı için doğaldı. Kaçakların çoğalması bu dönemde oldu.

Öte yandan kurtarılmış bölge köylerinin DO'ya sağlamakta olduğu çok yönlü ikmal olanakları da ortadan kalkmış oluyordu. Sorunun bir de psikolojik yanı var: Bir zamanlar köy çocuklarının cıvıl cıvıl oynaştığı köy meydanlarının, kadınların su almaya geldiği çeşme başlarının terkedilmiş, ıssız hali kasvetli bir görünümdü.

İÇ SAVAŞIN ACILARI

Kralcı faşistler yalnızca köyleri boşaltmakla kalmıyorlardı. Yer yer köy çevresindeki ormanları da yakıyorlardı. Göç kafilesinden kaçıp köylerinde oturmakta direnenleri yıldırmak için köyleri top ateşine tuttukları da oluyordu.

Bir keşif kolu olarak Evros bölgesinde böyle bir Yunan köyüne vardık. Faşistler köyün çevresindeki çam ormanını yakmışlardı. Köy halkı kasabaya göçe zorlanmıştı. Göç emrine uymayan, saklanıp hükûmet askerleri gidince evine dönen bir tek kişi vardı köyde. Oğlu dağda olan bir yaşlı kadın. Onun evine indik.

Biz gelmeden önce faşistler köyü top ateşine tutmuşlardı. Kadıncağız mutfakta çalışırken top mermisi arkadan geçmiş, entarisini sıyırmış, duvarı delip dışardaki arı kovanını bozmuş .

Kadın gelmemize sevindi, bize bozulan kovandan bal ikram etti. Yolda bir yaban domuzu vurmuştuk. Ağaçlardan kestiğimiz bir sırığa bağlayıp köye taşımıştık. Domuzu kadına hediye ettik.

O dağlarda eşkiyalık yapmış bir delikanlı bize kılavuzluk ediyordu. Dağ adı Vasil idi sanırım. Atik ve atak bir genç adam. Gece kullanacağımız olabildiğince az ses çıkaran bir araba gerekiyordu bize. Bu dağlarda gıcırtısı bol öküz arabasından başka taşıt yoktu. Bu işi Vasil üserine aldı. Bir öküz arabasını çekti getirdi. Nereden bulduysa biraz lastik ve katran sağladı. Lastiği contalar şeklinde kesti, katranladı. Tekerlekleri söktü, katranlı contaları dingil uçlarına yerleştirdi. Tekerlekleri yerlerine taktı. Arabanın bütün

sürtüşme noktalarına bol katran sürdü. Öküzleri arabaya koştu. Arabayı sürdü. Çıt yok. Sanırsın son model otomobil asfaltta gidiyor. Ve Vasil bütün bu anlattıklarımı bizim ilkten kuşku ile, sonra da hayranlıkla bakan gözlerimizin önünde şaşılacak bir hızla yaptı. Belli ki bu işi ilk kez yapmıyordu. Bu teknik bilgiye ancak o dağların eşkiyası sahip olabilirdi.

Evine konuk olduğumuz köylü kadın bize yemek de çıkardı. Oğlu Demokratik Ordu'dan subaymış. Takım komutanlığı yapıyormuş. Ana bu yüzden gurur duyuyordu. Subay oğlundan söz ederken gözleri parlıyordu.

Bu öykünün sonu hazin. Köylü kadının oğlu Gramos'da subay eğitimi gördükten sonra Trakya'ya gönderiliyor. Bir süre sonra bazı davranışları kuşku uyandırıyor. Sorguya çekiliyor. Her şeyi inkâr ediyor. Ancak aleyhine kuvvetli kanıtlar vardır. Ayrıntılarını hatırlamıyorum. Kendisini konuşturmak için sertleşiyorlar. Sonuç alamıyorlar. O sırada bizim Irgat Mustafa bir görevle emniyet örgütünün bulunduğu yerden geçmektedir. Soruşturmayı izliyor. Sorguyu yapanlar sonuç alamayınca, Mustafa "Bunu ben konuştururum" diyor. Alıp götürüyor. Beş on dakika sonra geri geliyorlar. "Herşeyi anlattı, faşistlerden aldığı altınların yerini bile söyledi" diyor Mustafa. Gidilip altınlar gömülü olduğu yerden çıkarılıyor.

Evet, o ajanı konuşturan Mustafa oldu. Kaplumbağalara acıyan aynı Mustafa. Köye hayrat çeşme yaptıran ırgat Mustafa. Ve bu öyküde Yunan halkının davasına ihanet eden kimse de faşistlerin zorlamasına karşın köyünde kalmakta direnen, oğlunun savaş arkadaşlarını ağırlamak için ne yapacağını şaşıran, entarisini sıyırıp arı kovanını bozan, top mermisinin öyküsünü en olağan bir şeymiş gibi bize gülerek anlatan, oğlunun DO saflarında hem de subay olarak savaşmasından büyük gurur duyan köylü kadının, o güzel insanın öz oğlu.

İç savaşın acıları yalnızca ölen insanlar, bombalanan köy ve kasabalar, yakılan ormanlardan kaynaklanmıyor.

BU DÜNYA KÜÇÜK

Yunanistan'da içine girdiğim direniş hareketi çevresi benim için yepyeni bir çevre idi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında iki kez, Türkiye'den geçmekte olan EAM-ELAS kuryelerinden mesajlar alıp, karşılığını kendilerine iletmiştik. Ancak yüz yüze karşılaşma olmamıştı. Öyle ki Yunan dağlarında tek tanıdık yüze rastlamadım. Ama benim Türkiye'de çok iyi tanımak zorunda kaldığım bir Yunan tebaasını, Mustafa Neyyir'i, benim kadar iyi tanıyan gerillalar vardı.

1945-1946 yıllarında biz Harbiye Askeri Cezaevi'nde yatarken bu kişi de mahpuslar arasındaydı. Yüzelliliklerdendi. Yani bizim Kurtuluş Savaşımızda düşman ile işbirlikçiliği Lozan Anlaşması'nda tescil edilenlerden. Yunan ordusu Edirne'yi işgâl ettiği zaman, İşgâl Kuvvetleri Kumandanı bunu Belediye Başkanı atıyor. Parmağında Yunan Generali'nin hediye ettiği yüzük, Belediye binasının tepesine Yunan bayrağını kendi eliyle çeken kişi bu. Çiftlikleri var, Mülkiye mezunu. Gene işgâl yıllarında Edirne milletvekili olarak Atina Parlamentosu'nda da oturmuş.

Edirne'nin kurtuluşunda Yunanistan'a kaçıyor. Orada da çiftlikleri var. Gerici Yunan rejimleri ile arasından su sızmıyor. Alman istilâcılar gelince bu kez onlarla işbirliğine başlıyor. İşbirlikçilik iliğine işlemiş. Almanlara dayanıp Orestia'da halkına yapmadığını koymuyor.

Ama hepsi bu kadar değil: Almanlar kendisine Türkiye'de casusluk görevi veriyorlar. Birkaç cahil Türk köylüsünü kandırıyor, bir casusluk şebekesi kuruyor. Neyyir'in oğlu casusluk şebekesinin ikinci başıdır.

Yunan yurtseverleri Almanları ülkeden kovunca Mustafa Neyyir de Türkiye'ye kaçıyor. ELAS'çılar peşindedir. Kendisi, karısı ve kızı canlarını zor kurtarıyorlar. Kaçış sırasında oğlu vuruluyor.

Sınırın ötesinde de Türk Milli Emniyeti kendisini beklemektedir. Bütün şebekeler tutuklanıyor. Soruşturma uzun sürüyor ve sonunda Mustafa Neyyir idama mahkum ediliyor. Bu arada bir af ka-

nunu çıkıyor. Mustafa Neyyir kelleyi kurtarıyor. İkinci affın, biraz da soğuk savaşın yardımıyla serbest bırakılıyor. Bir süre sonra da eceliyle ölüyor. Kurtuluş Savaşı'nın işbirlikçisi ve Nazi casusu Neyyir'in kısa öyküsü böyle.

Askeri cezaevinde bu adamı bizim koğuşa koymuşlardı. Düzenli olarak hakkımızda idareye rapor veriyordu. Can çıkar, huy çıkmaz.

Gerici Yunan Rejimleri bu adamı "Yunan dostu" saymışlar ve kullanmışlardı. Gerici rejimlerden yana olabilirdi ama, Mustafa Neyyir Türk halkına ne denli düşman idiyse Yunan halkına da o denli düşmandı. Özellikle de ELAS'cılara düşman.

Almanlar o yöreden kaçmış, Mustafa Neyyir sahipsiz kalmıştır. ELAS'cılar peşindedir. Sınırın ötesine, Türkiye'ye kaçmaktan başka çare yok. Sınırın ötesinde de tehlikeler var ama, sınırın berisinde kesin ölüm var. Pithion İstasyonu'nda Neyyir, karısı, kızı yük vagonuna binmiş bekliyorlar. Tren kalktı kalkacak. Oğlu dört nala atını sürüyor trene doğru. ELAS'cılar yetişip vuruyorlar casuslar şebekesinin ikinci başını. O arada tren hareket etmiştir. Şebekenin birinci başına yetişemiyorlar.

Mustafa Neyyir'in ELAS'cılara niçin düşman olduğunu anlamak kolay. Ama kandırdığı, başlarını belaya soktuğu köylüler öyle değillerdi. Cezaevinde Alman işgalinde ELAS'cılara nasıl yardımcı olduklarını, Yunan yurtseverlerinin nasıl Türk-Yunan ayrımı yapmadıklarını anlatırlardı.

Evet, Mustafa Neyyir canını gerçekten zor kurtarmıştı, hem de yalnız bir kere değil. Onun öyküsünü Macarides'den de dinleyelim. Macarides, Orestiada'lı bir köylü çocuğu. ELAS'da savaşmış . DO saflarına ilk katılanlardan. Yetenekli, son derece alçak gönüllü, sorumluluk duygusu taşıyan, saygıdeğer bir arkadaş. Onu, hep, elinde Rosenthal ve Yudin'in felsefe sözlüğü ile hatırlarım. Dağda felsefe okuyan çobanlar eksik değildir.

Macarides anlatıyor: "Mustafa Neyyir Alman işgâlcilerinin işbirlikçisi çiftlik ağası, yöre halkına etmediğini bırakmıyor. Cezalandırılması kararlaştırıldı. Neyyir'i vurma görevi bana verildi. Bir yaz gecesi çiftlik yöresine geldim. Neyyir ve ailesi çiftlik evinin taraçasında yemek yiyorlar. Bizim yörenin Alman Komutanı da konukları. Almanın sağında solunda Neyyir ile karısı oturuyor, karşısında gece tuvaleti giymiş kızı. Oğlu da orada. O kıtlık yıllarında bir kuş sütü eksik masada.

"Yalnız Neyyir'i vurmak gerek. Almanı da haklamak için yanıp

tutuşuyorum ama emir kesin. Almanı öldürdün mü hapisteki en değerli arkadaşlarımızdan onunu, yirmisini kurşuna diziyor Almanlar karşılık olarak. Almanı vurmak onların idam fermanını imzalamak gibi bir şey. Ama Neyyir gibi bir işbirlikçinin ölümü karşısında tepkileri aynı olmuyor."

"Silahı Neyyir'e yönelterek nişan alıyorum. Alman subayı benden yana oturuyor. Tam tetiği çekeceğim Alman öne eğilip içki kadehini alıyor. Silahı indirip bekliyorum. Alman geriye yaslanıp da Neyyir yeniden ortaya çıkınca bir kez daha nişanalıyorum. Tam tetiği çekeceğim, Alman gene öne doğru eğiliyor. Bu kez kadehi masaya bırakmak ve meze almak için. Hedef gene görünmez oluyor. Ve bu birkaç kez böyle tekrarlanıyor. Derken köpekler havlayarak bana doğru koşmaya başlıyorlar. Gecenin karanlığı içinde kaybolmak zorundayım."

Evet, Macarides ile bir ortak tanıdığımız vardı. Bu dünya küçük, nereden nereye!

Geçici Demokratik Hükumet kurulduktan sonra bizim bölgede görev alanlardan biri de, dağ adı ile, Vasil arkadaştı. Vasil sendikacı idi. 1920'li yıllardan beri Yunan sendika hareketinde, özellikle tütün işçileri arasında çalışmıştı. Karşılaştığımızda altmış yaşlarındaydı. Sürdüğü meşakkatli hayat sağlığını sarsmıştı. Sık sık hastalanıyordu. Kapalı yerde de bulunsa, o yaşta bir kentlinin dağın kışına dayanması kolay değil. Ve hastalık, geçimsizlik ve terslik biçiminde dışa vuruyordu. Terslik Vasil'in yapısındaydı. Ancak gençlik yıllarında sendikal mücadelede patrona karşı etkin bir silah olan bu terslik, son yıllarda sağlığı bozulup da dostlarına karşı da yönelmeye başlayınca erdem olmaktan çıkmıştı. Ama biz, herşeye karşın eski bir savaşçı olan Vasil'e gereken saygıyı göstermekte kusur etmiyorduk.

Vasil iyi bir hatipti. Türkçeye de hakimdi. Gençliğinde ne yaman bir sendika lideri olduğunu yıllar sonra Harbiye Askeri Cezaevi'nde göçmen işçi Sepetçi Mehmet'ten de dinledim. 1950'lerde İstanbul Askeri Cezaevi'nde Komünist Partisi davasında tutuklu olarak yargılanan tütün işçilerinin büyük çoğunluğu Yunanistan göçmeni idi. Drama, Serez, Kavala'dan gelme. Bunların işçi sınıfı hareketine ilk katılmaları Yunanistan'dayken olmuştu. Yunan işçileri kadar aktif olmasalar da sendika hareketinde, grevlerde bir şeyler kavramışlar, bilinçlenmişlerdi. Türkiye'ye göç ederken bu bilinçlerini de birlikte getirdiler ve tütün işçileri çevresinde devrimci

çekirdeği oluşturdular.

Sepetçi Mehmet bunlardandı. Sarışabanlı'ydı. Ancak işçi olarak daha çok Kavala'da çalışmıştı. İşçi hareketinin daha yoğun olduğu Kavala'da. Sendika nedir , patrona karşı nasıl direnilir orada öğrenmişti.

Sepetçi Mehmet anlatıyor: "Biz, işçinin hakkı nasıl savunulur, Yunanlı işçilerden öğrendik. Vasil ilk gördüğümüz sendika lideriydi. Çalıştığımız mağazayı örgütlemişlerdi. İlk gelişini hatırlıyorum. Karayağız genç bir adamdı. Yassı burunlu, asık suratlı. Patronuçağırttı. Patron yokmuş, oğlu geldi. İşçiyi hor gören bir burjuva çocuğu, burnu kaf dağında. Vasil konuşmaya başladı. Hepimiz dikkatle dinliyoruz. Patronun oğlu bir ara başka bir tarafa bakacak oldu. Vasil adamı çenesinden tuttu, yüzünü kendisine çevirdi. "Ben konuşurken bana bak!" dedi. Bir iki kere böyle davranış, sesindeki kararlılık patronun oğlunu kuzuya çevirdi. Biz işçiler ilk kez bilinçli bir işçinin patronla nasıl konuştuğunu, nefesimizi tutmuş seyrediyorduk.

"O günlerde Anadolu'da savaş ya sona ermiş , ya da sona ermek üzere. Yunanıstan'da işçi içinde barıştan yana güçlü bir hareket var, ama megalo ideacı şoven propaganda hâla devam ediyor. İşçi içinde bile bu propagandaya kapılanlar var. Özellikle Türkiye'den yeni gelen Rumlar arasında. Ama bunlar küçük bir azınlık. Çoğunluk aktif biçimde savaşa karşı. Kavala, Drama, Serez toprakları o günlerde hemen her gün 'Kato polemo' sloganıyla çınlıyor.

"Türkiye'den yeni göç eden işçilerden biz Türklere sataşanlar oluyor, ötekilerden çekinmeseler daha ileri gidecekler.

"Bir sabah mağazada çalışmaya yeni başlamıştık. Bunlardan biri 'Kemal gebermiş, gazete yazıyor' dedi. Salonda birçok Türk varız. Donduk kaldık. Sanki boğazıma bir düğüm düğümlendi. Elim tütün yapraklarını tutamaz oldu. Kimseden ses çıkmıyor. O gene Mustafa Kemal'e söverek aynı konuyu işliyor, alay ediyor. İşçi temsilcisi durumu gördü. Geldi adamın önüne dikildi. 'Kalk' dedi. Adamın kalkmasıyla suratına iki tokat indirdi. 'İşten kovuldun, defol' dedi. Temsilci bize dönerek 'Arkadaşlar aslı yok, ölen mölen yok, siz işinize bakın' dedi."

Birisi bilinçli işçi, emperyalistlerin kışkırtmasıyla girişilen bir istila savaşının Yunan emekçi halkının gerçek çıkarlarına ters düştüğünü iyice kavramış; öteki gerici güçlerin şoven propagandasını olduğu gibi yutmuş bir zavallı.

AKTİF ENTERNASYONALİZM

Yunan egemen çevrelerinin tezgâhladığı Anadolu Macerası'na Yunan işçi sınıfı kitlesiyle "Hayır!" demiştir. Ve bu hayır deyiş savaş boyunca bütün baskılara karşın yığınların katıldığı barışçıl protesto hareketlerinden ibaret kalmadı. Zaman zaman Anadolu'daki Yunan Ordusu saflarına kadar yapılan aktif bir direniş şeklini de aldı.

Sendikacı Vasil'in bu direnişe ilişkin anıları ilginçtir. Anadolu'da savaş bütün şiddetiyle sürdüğü bir sırada kendisini askere alıyorlar. Daha o genç yaşında YKP üyesidir. Kısa bir acemi erat eğitiminden sonra birliği Selanik'te trenlere bindiriliyor, Anadolu'ya gönderileceklerdir.

Vasil anlatıyor: "Biz daha acemi erat talim yerindeyken bütün tümeni örgütlemiştik. Takımlara kadar parti komiteleri vardı. Ana slogan "Kahrolsun savaş!" idi.

"Cepheye gönderilmek üzere Selanik İstasyonu'nda vagonlara bindirildik. Yakınlarımız, dostlarımız bizi uğurlamaya gelmişler. Tam tren hareket ettiği anda vagon pencerelerinden yumruklar çıktı. 'Biz oraya savaşmaya değil, oradaki Yunan askerlerini yurda getirmeye gidiyoruz.' diye bağıra bağıra söylevler veriliyor. 'Kato polemo!' sloganı ile Selanik İstasyonu çınlıyor.

"Doğu Trakya'da bir yerde trenden indirildik. Yürüyerek Tekirdağı'na vardık. Orada bekletildik. Baştakiler hakkımızda bir türlü karar veremiyorlar. 'Bu tümeni Anadolu'ya geçirirsek Orduyu bozar' diyorlar. Sonunda bizi Ege yöresine sevkettiler. Orada tümeni bölüp başka tümenlere dağıttılar. Cepheye bu şekilde sevkolunduk.Ben, olabildiğince Türklere ateş etmedim. Ama hiç ateş etmedim de değil. Bazen saldırıya geçip üstüne üstüne geliyorlar in-

sanın. Ateş etmek zorundasın. Can savunması. Cephede yaralandım. Bizi Bursa'daki Yunan Askeri Hastanesi'ne yatırdılar. Orada da boş durmadık. Yaralıları bilinçlendirdik, örgütledik. Baştakilerin niyeti bizi bir an önce iyileştirip cepheye göndermekti. Biz ise bütün yaralı ve hastaların Yunanistan'a gönderilmesini istiyorduk. Komutanlarla aramızda sürtüşmeler oldu.

"O günlerde Kral Konstantin hastaneyi teftişe gelecek dediler. Ayakta durabilen yaralıları hastane bahçesine çıkardılar. Kaputlarımız sırtlarımızda. Hemen herkes boş bir konserve kutusunu kaputunun altında gizlemiş. Konstantin'i bekliyoruz. Kralın otomobili uzakta durdu. Konstantin indi, bize doğru yürüyor. Ben kol başındaydım. Yeteri kadar yaklaşınca 'Haydi çocuklar' diye bağırdım. Konserve kutularını hep birlikte Kral'a doğru fırlattık. Birkaçı ayağına kadar vardı.

"Bu hareketimizden bir süre sonra 'İsteğiniz kabul edildi. Yunanistan'a gideceksiniz' dendi bize. Mudanya'dan gemiye bindirildik. Gemi Çanakkale'den çıktı, güneye yöneldi. Bir de baktık İzmir Körfezi'nden içeri giriyoruz. Başımıza konan muhafız askerlerinin silahlarını baskınla ele geçirdik. Gemiye hakim olduk. Kaptanı, rotayı Pire doğrultusuna çevirmeye zorladık. O rotada tam Ege'ye açılmıştık ki, Yunan donanması bizi kuşattı. Averof Zırhlısı da orada. Top namlularını bize çevirmişler. Görüşmeler başladı. Önerileri şuydu: İzmir'e dönecektik. Orada bizi hastaneye yatıracaklar, ilk fırsatta Yunanistan'a göndereceklerdi. İster istemez kabul ettik. Zaten geminin kömürü tükenmek üzereydi, Pire'ye varamazdık. İzmir'e doğru tornistan etti. Sözlerini tuttular. Bizi bir süre sonra gerçekten Yunanistan'a gönderdiler."

Askeri disipline bu şekilde meydan okuyuşun cezasız kalması ancak savaşa karşı direnişin yığınsal nitelik kazanmasıyla ve benzer olayların birbirini izlemesiyle olabilir. Yunan solunun, tüm barışsever güçlerin Anadolu Macerası'na karşı direnişi egemen çevreleri Ordu'da disiplin kurallarını uygulanamaz duruma düşürmüştü.

Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda dünya devrimci işçi hareketi bir yedek kuvvet idi. Nitekim işçi sınıfının iktidarda bulunduğu ilk sosyalist ülke, Sovyetler Birliği Kemalistlerin fiili müttefiki durumundaydı. Emperyalist Batı ülkelerinde işçi sınıfının savaşa karşı çıkması bu ülkeler burjuva hükümetlerinin Devrim Rusya'sına da,

Türkiye'ye de istedikleri gibi müdahale etmelerine, istedikleri ölçüde askeri kuvvet sevketmelerine engel olmuştur.

Dünya devrimci işçi hareketinin bir parçasını oluşturan Yunan işçi sınıfı ve onun partisi bu tarihsel koşullarda kendine düşen enternasyonalist görevi yerine getirmiştir. Anadolu Macerası'nı tezgâhlayan işbirlikçi, gerici çevreler meydanı boş bulmadılar.

O günlerde emperyalizmin çıkarları uğruna bir komşu ülke topraklarının istilâsına karşı koymak, bu maceranın bir an önce sona erdirimesi için mücadele etmek, Yunan yurtseverliğinin emrettiği bir görev idi. Bu faciayı tezgâhlayanlardı ihanet içinde olanlar.

Yunanistan'ın genç Sovyetler ülkesine devrimi bastırmak için emperyalist devletlerin gönderdiği müdahale kuvvetlerine katılması da aynı halk düşmanı politikanın bir başka belirtisidir. Ve buna karşı direniş ile Anadolu Savaşı'na karşı direniş arasında nitelik bakımından bir fark yoktur. Rusya'da kapitalist sömürü düzenini yeniden kurmak için Kızılordu'ya karşı askeri kuvvet sevketmek sınıfsal bakımdan ne idiyse Türkiye'yi sömürgeleştirmek için o ülkeyi istilâya kalkışmak da o idi.

Savaşa karşı direnen Yunan solu ile yurtlarının bağımsızlığı uğruna savaşan Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi doğal ittifak durumundaydı. Bu da aktif enternasyonalizmden başka bir şey değildir.

Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin yenilgiye uğratılması ve Anadolu'da emperyalizmin hizmetinde tampon devletler kurulmasının önlenmesinde Yunanistan'daki anti-emperyalist güçlerin katkısı olduğu kesindir. Bunu gerektiği gibi değerlendirmek ve vurgulamak görevdir. Ancak Türkiye'de bazı keskin "sollar", yeteri kadar enternasyonalist görünmemek korkusuyla bu katkıyı alabildiğine abartırken, Doğu, Güney ve Batı Cephelerinde istilâcı kuvvetlere karşı savaşan Türkiye yurtseverlerinin rolünü pek önemsiz bir şeymiş gibi gösteriyorlar. Yani bunlar Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin temel gücünü küçümsüyorlar. Böyle biri "Türk Ulusal Kurtuluş Savaşını zafere ulaştıran başlıca etken Yunan proletaryasının savaşa karşı direnişi olmuştur" anlamında son derece "enternasyonalist"(!) bir yargı ileri sürmeye kadar işi vardırmıştır.

Böyle bir yargının arkasında, kuşkusuz, bir Türk milli burjuvazisini devlet eliyle yaratarak "modern" bir burjuva devlet kurma amacını güden Kemalist politikaya karşı tepkinin yattığı açıktır. Ancak Kemalist politikanın çıkmaza saplanması, egemen sınıf burjuvazinin, sonunda emperyalist tekellerin işbirlikçisi durumu-

na düşmesi ve bugün Atatürkçü geçinen baştakilerin Amerikan uyduluğu politikasını "Atatürkçülük" olarak adlandırmaları bizi tarihsel gerçekleri zorlamaya yöneltmemelidir.

Gerçek şudur ki, Yunanistan'da savaş aleyhtarı hareket Sakarya'da Yunan Ordusu'nun yenilgiye uğramasıyla megalo idea'yı gerçekleştirmenin Anadolu içlerine rahat bir gezinti olmadığı, pabucun pahalı olduğu yığınlarca anlaşıldıktan sonra güç kazanmıştır. Sen kendi yurdunu yabancıya karşı silah elde savunmadıkça dıştan hiçbir dayanışma hareketi sana bağımsızlığını sağlayamaz.

Aynı nitelikte bir yanılgıya bazı Kürt devrimcileri de düşmektedir.

Kurtuluş savaşında Türkler ile Kürtler omuz omuza savaştı. Bu dayanışmayı sağlayan şey, bir yandan, emperyalistlerin halkın çoğunluğunun Kürt olduğu, resmi adı bile "Kürdistan" olan topraklarda bir Ermeni Devleti kurmaya kalkışmaları, öte yandan Kemalistlerin savaş boyunca Kürtlerin ulusal varlığını tanımaları ve bu halkı hoş tutmalarıydı. Besbelli ki, burada din birliği de önemli bir rol oynamıştır. Savaşın ilk günlerinde Lozan Barış Antlaşması'na kadar Kemalistler "Kardeş Kürt Kavminin" varlığından söz ettiler ve bu halkın ulusal haklarının savunucusu göründüler. Zorla asimilasyon (Türkleştirme) politikasına başvurmaları 1925 Şeyh Said İsyanı'ndan sonradır.

SON SÖZ

1949 yazında Yunanistan'dan ayrıldım. Bu, bir daha dönmemek üzere ayrılıştı. Geride bırakılan küçük çete birlikleri dışında savaşçıların büyük çoğunluğu sürgün yolunu tutmak zorunda kaldılar. Ben ise yollarda bir süre oyalandıktan sonra yurduma döndüm. Benim için doğru davranış buydu. Durumum Yunanlı yoldaşlarınkinden farklıydı.

ABD vesayeti altındaki Papagos Yunanistan'ından gene Amerikan vesayeti altındaki Bayar-Menderes Türkiyesi'ne dönüştü bu. O soğuk savaş yıllarında her iki ülke faşist zihniyetin egemen olduğu, faşist uygulamaların sürdüğü göstermelik birer "burjuva demokrasisi" idi. Bir yandan burjuva parlamentarizminin kurumlarının varlığına göz yumuluyordu ama öte yandan bütün demokratik hak ve özgürlükler ayak altında çiğnenmekteydi. Besbelli ki bir iç savaştan yeni çıkmış olan Yunanistan'da faşist baskılar daha da vahim bir hal almaktaydı. Buna o dönemde "Filipin Tipi Demokrasi" deniliyordu. Filipin'de demokrasinin bu tipine bile tahammül edilemeyip çoktan rafa kaldırıldığından başka bir ad bulmak gerek, "Alaturka Demokrasi" demek belki daha uygun düşebilir.

Emperyalist sistem içinde sömürülen bir ülkede devrimcinin kaderi (ülke hangisi olursa olsun) pek değişmiyor. 1950'lerde tam iki yıl tecrit hücrelerinde tutulduğum İstanbul Emniyet Müdürlüğü binası Sansaryan Han'daki koşullar Makrinisos'dan uzun boylu farklı değildi. Ve uzun yıllarımızın geçtiği askeri ve sivil cezaevleri Yunanistan'daki benzerleriyle kıyaslanabilirdi.

Burada kendi hayat öykümün devamını anlatacak değilim. Bu konumuzun dışındadır. 1976 yılında yayınlanan "TKP'nin Tarihsel Konumu" adlı kitabımdan bir bölümü bu kitabın sonuna "Tarihsel

Background" başlığı ile aldık. Okur bu bölümden bazı bilgiler edinebilir.

Kısaca ben, Yunanlı yoldaşlardan farklı olarak, iç savaştan sonra da mücadelenin ön safında yerimi alma olanağını bulabildim. Yunanlı devrimcilerin büyük çoğunluğu onyıllar boyu, yurtlarından uzakta, sürgün hayatına katlanmak zorunda kaldılar, bu bakımdan ben onlardan talihliydim.

Evet, hangi ülkeye sığınırsan sığın, bir devrimci için sürgün talihsizliktir. Bu dediğimden Yunanlı sürgünlere kucak açan ülkeleri kötüleme anlamı çıkarılmamalıdır. Bu ülkelerin kendilerine düşen ev sahipliği görevini yerine getirdikleri bir gerçek. Ama bu, yenilginin ve sürgünlük durumunun etkilerini gidermeye yetmiyor.

Savaşta, özellikle Andartiko'da, savaşçıların gösterdikleri yararlıkla orantılı bir hiyerarşi oluşur. Rütbe bakımından bu her zaman böyle olmasa bile saygınlık bakımından böyledir. Ve önemli olan saygınlıktır. Herkes o hiyerarşide yerini bileğinin hakkıyla elde etmiştir ve bu dışarıdan müdahaleyle pek değiştirilemez. Ama sürgün koşullarında, özellikle ağır bir yenilgiden sonra, aynı hiyerarşiyi uzun zaman sürdürmenin olanağı yok. Yeni koşullarda bu bakımdan savaştakine ters düşen bir durum meydana gelebiliyor.

Ben bunun ilk işaretlerini yaralı olarak hastanede yatarken sezebildim. Ev sahibi ülkede sürekli olarak kalma yolunu bulan, sağlığı yerinde olduğu halde türlü bahanelerle bir türlü Yunanistan'a dönüp savaşa katılmayan bir iki tip vardı. Konuk oldukları ülkenin dilini azçok konuşur, becerikli genç adamlar. Bürokratik işlerin hızla yürümesi için hangi kapının çalınacağını, kime nasıl başvurulacağını bilen, ayağına çabuk komisyoncu tipinde kimseler. Bunlar yüklendikleri işleri beceriyle yerine getirir görünüyorlar, disipline, liderlere bağlılıkta hiç açık vermiyorlar, ya da ancak aşağıdan yukarı doğru bakıldığında keskin bir gözün görebileceği açıklar veriyorlar. Savaş sürerken böylelerinin etkinliği kuşkusuz sınırlı kalıyor. Ama gene de bunlardı o ortamda tabanla lider kadro arasında irtibatı sağlayanlar, bürokratik işleri yürüten-ler.Yenilgiden sonra sürgünlük yılları gelip çatınca dağda kendini kabul ettirmiş olan savaşçı, yeni koşullara kolay kolay uyamıyor ve sudan çıkmış balığa dönüyor. Bu yeni koşullarda savaşçının ikinci plana itilmesi ve örgüt mekanizması içinde mülteci tipinde adamların yavaş yavaş ağır basması kaçınılmaz oluyor.

Kuşkusuz burada başka etkenlerin de rolü var. Ama bizim

ülkelerimiz gibi faşist rejimlerin halka sık sık dayatıldığı yerlerde yenilgi gibi, sürgün gibi etkenler hesaba katılmadan sol içi çatışmaları derinliğine açıklamanın olanağı yoktur.

Türkiye solu bu mülteci tipini iyi tanır. Denebilir ki, bunun prototipi bizdendir. Burada bu konuda söyleyeceklerim Yunanlı yoldaşlara ilişkin değil Onbinlerce Yunanlı savaşçı için sürgün bir zorunluluktu. Burada sözünü edeceğim tip, siyasi mülteciliği kendi iradesiyle seçip onyılları ülkesindeki sınıf savaşından uzakta geçirmeyi yeğleyen kişidir.

Batı kapitalizminin tüketim toplumlarına sığınma zorunda kalan sömürülen ülke devrimcilerinin oralarda türlü yozlaştırıcı etkilere uğramaları doğal bir şey. Bu ülkelerdeki yoldaşların devrimci özlerini korumak için özel bir çaba harcamaları gerektiği bir gerçek. Ama şu da bir gerçek ki, sosyalist ülkelere sığınanların da mülteci havasına girerek devrim savaşçısı niteliklerinden çok şey yitirdikleri oluyor. Ve hele su başları o nitelikleri çok önceden yitirmiş kişiler tarafından tutuluyorsa bunların aralarında sağlam devrimci bir hava yaratmaları olanaksızlaşıyor.

Burada suç ev sahibine yüklenip işin içinden çıkılamaz. O sağlam hava dışarıdan ısmarlamayla yaratılamaz. Ve sen onu yaratmaya kararlıysan kimse seni yolundan alıkoyamaz.

Kıdemli mülteci havasına bir kez girildi mi kişi olarak da, çevre olarak da yozlaşma kaçınılmaz oluyor. Elbette ki bir devrimci mecbur kaldığında yurt dışına da çıkabilir ve bir süre mücadeleyi yurt dışından yürütmek zorunda kalabilir. Ama o orada diken üstünde oturan adamın durumundadır. Bir bakıma bunalım içindedir. Sığındığı ülkenin güvenliği ve rahatı ona batar. Çiğnediği lokma ağzında büyür. Kokladığı özgür hava, ona sıkıntı vermeye başlar. An gelir, kapitalizmin zindanlarındaki geçmiş günleri hasretle anmaya başlar. Mutsuzdur o. Bütün tehlikelere karşın bir an önce yurdunun toprağına ayak basmak için yanar tutuşur. Ve mücadelenin ön safına geçebilmek için hem kendisi hem aynı durumda olan yoldaşlarının önünde duran bütün engelleri göğüsler, aşar. Burada dışarıdan ciddi bir engelleme olmadığı, olamayacağı açık.

Ama mutluluğu mültecilikte bulan kişi devrim savaşçısından bambaşka bir tiptir. O havaya bir kez girdin mi sosyalist ülkenin güvenliği içinde, tehlikelerden uzak gününü gün etmeye bakarsın. Dışarıdan maval okuyarak deşarj olursun. Mülteci durumunu

sürdürmek için türlü bahaneler uydurursun. Yurda döndüğünde karşılaşacağın tehlikeleri abartırsın. Ve zamanla uydurduklarına kendin de inanırsın. Elbette ki barındığın ülkede bazı hizmetler yerine getiriyorsundur. Ama sen kendi ülkenin devrim savaşçısı niteliğini taşımıyorsundur artık.

Bu mülteci tipi Türkiye solunun bir başbelâsıdır. Bugüne dek bu tip, dünya devrimci işçi hareketiyle aramızdaki dayanışmayı baltaladı durdu. Ülke içinde de çevresi, sert rüzgarların ilk esişinde ortadan kaybolacak iyi gün dostlarının buluşma noktasıydı. Kendisi sağ sapma içindeydi. bu niteliği ve konumu ile "sol" sapmalara malzeme sağladı. Öyle ki, bugün Türkiye'de proleter devrimci hareketin çizgisini, arkadan çelmelemeden izleyebilmesi, sapmalara elverişli ortamı temizlemesi ve dünya devrimci işçi hareketiyle dayanışma bağlarını güçlendirmesi bu cinsten mülteci klüplerinin etkisiz duruma getirilmesinden geçer. Bu tipleri barındırmanın kimseye hayrı olmadığı artık anlaşılmış olsa gerek. Sahneden çıkarılmaları anti-Sovyet propagandanın bir kaynağını kurutacak, devrimci harekete hizmet olacaktır.

Böyle bir grubun bize dayatılması, her şeyden önce proleter enternasyonalizmine ters düşer. Karşılıklı saygıyı ve başta kendi ülkenin emekçi halkına sorumluluğu, kendi ülkende devrimin çıkarlarını ön planda tutmayı emreder Enternasyonalizm.

Başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist kampın bir bütün olarak uzun vadeli çıkarlarıyla belli bir ülkede devrimin acil görevlerinin çeliştiği durumlar olabilir elbet. Bir nükleer denge dünyasında barışı tehlikeye sokabilecek olup bittilere meydan vermemek için işleri başından sıkı tutmanın zorunlu olduğu düşünülebilir. Ama böyle bir düşünceyle "kardeş parti" diye nitelendirilen örgütlerin yönetimini bağımsız karar verme yeteneğinden yoksun emir kulları durumuna düşürmek mi gerek? Devrime gebe ülkelerde devrimci hareketi gerçekten ulusal bir liderlikten yoksun bırakmaya varacak olan tutum ve davranışlar, önünde sonunda sosyalist kampı da zayıf düşürmez mi? Bağımsız ve yaratıcı tutum içinde olan devrimci kadrolar, emperyalist savaş kundakçılarına karşı mücadelenin bir görev ve sosyalist dünya ile dayanışmanın da bir tarihsel zorunluluk olduğu bilinciyle **devrimci** çizgilerini belirleyemezler mi?

Herhangi bir ülkede devrimci ayaklanmaya elverişli koşullar oluştu mu, bu koşullar devrimi yönetecek olan kadroları ve örgütü

de yaratacaktır. "Kardeş parti" denen örgütlerin başının bağlanmış olması, olsa olsa, meydanın daha az tecrübeli olan yeni kadrolara bırakılması ve bu partilerin olayların pasif seyircisi bazan da devrimin önünde bir engel durumuna düşmesi sonucunu verebilir ve öyle olmaktadır da. İstenmeyen olup bittilerin meydana gelmesi olasılığı böylelikle eksilmiyor, artıyor. Anti-emperyalist savaşların "Kardeş partiler" dışında örgütlerce yönetilmesi durumunda anti-Sovyet propaganda ve tahriklerin azalacağını ummak da hayalidir. Bunu bütün dünyadaki örneklerden görüyoruz.

Emperyalizmin kökü kazınacak, sosyalizm dünya düzeni olacaksa (ki öyle olacaktır) bu, bir yandan sosyalist sistemin üstünlüğünü her alanda gözler önüne sermesiyle, öte yandan halkların sosyalizme yönelik bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin yer yer zafere ulaşması ve emperyalist sömürü alanının gittikçe daralması ile olacaktır. Bugün bu uğurda ön safta savaşanları "üvey kardeş" sayma tutumu sosyalizm davasına hizmet değildir.

Bu tutum sürdürülse de sürdürülmese de "üvey kardeşler" doğru bildikleri yolda yürüyorlar, yürüyeceklerdir. Onlar için sosyalist ülkelerle dayanışma, emperyalizmin işine yarayabilecek olup bittilere meydan vermemek, elbette ki çok önemlidir. Ama kendi emekçi halkları önünde devrimciler olarak taşıdıkları sorumluluk daha da önemlidir. Bu sorumluluktan doğan görevleri de ancak ayağı vatan toprağına sağlam basanlar, enternasyonalizm ile asla çelişmeyen bağımsız ve yaratıcı tutumunu koruyabilenler yerine getirebilir.

Son günlerde en sorumlu Sovyet siyaset adamları sosyalist ekonomi alanında, özellikle yeni teknolojilerin uygulanması, emeğin verimliliğinin yükseltilmesi gibi konularda önemli eksikliklerin olduğu yolunda açıklamalarda bulundular, köklü değişikliklerin gereğine işaret ettiler, sosyalist demokrasiyi geliştirmenin zorunluluğundan söz ettiler. Gerçeklerin üstüne yürekle yürüme olarak nitelendirilmesi gereken bu sağlıklı tutumu biz olumlu bir gelişme sayıyoruz. Gönül ister ki, bu olumlu tutum bütün alanlarda, bu arada proleter enternasyonalizmine ters düşen bazı dayatma durumlarının değerlendirilmesinde de benimsensin.

SBKP Yirminci Kongresi'ni izleyen dönemde Yunan Komünist Partisi'ndeki değişiklikleri, uzaktan ve gecikmeyle de olsa, izleyebildik. Bu partinin VI. Plenum Toplantısı'nda alınan belli başlı kararlara, örneğin Lübnan Antlaşması'ndan Caserte'ye kadar

işlenilmiş olan hataların eleştirisine, sonuçlar ortada olduğuna göre, katılmamanın olanağı yok. Koşullarını az çok bildiğimiz 1946 seçimlerinin boykot kararını doğru bulduğumuzu yukarıda açıkladım.Gerçek burjuva demokrasisini hiç görmemiş, tanımamış, parlamenter kisveli faşizmin örneklerini çok görmüş bir kimse olarak bu konuda yanıldığımı sanmıyorum.

YKP içinde demokratik merkeziyetçilik ilkesine ters düşen uygulamalara, eleştiri-özeleştiriyi engelleme tutumuna karşı çıkılmasını, parti-içi demokrasiyi yerleştirme doğrultusunda çabaları elbette ki olumlu karşılamak gerek, yeter ki bunlar lâfta kalmasın. Besbelli ki Türkiye'de hapislik koşullarında YKP içinde destalinizasyon konusunda bilgilerimiz sınırlı kaldı.

"Destalinizasyon" denen olgu bizde ilginç biçimlere bürünmüştür. SBKP Yirminci Kongresi toplandığında TKP Merkez Komitesi hemen hemen tümüyle hapisteydi. Kongre zabıtlarını kısa zamanda elde edebildik ve çevirdik. Şahıs putlaştırmaya karşı çıkan; parti-içi demokrasi, sosyalist legalite ile bağdaşmayan tutum ve davranışları eleştiren, teori ve genel olarak kültür alanında yaratıcılığın gereğini vurgulayan M.K.Raporu ile örneğin Mikoyan'ın konuşması birçok yanlarıyla bizim de özlemlerimizi yansıtıyordu. Rapor ve Kongredeki konuşmalar şahıs putlaştırma döneminin atmosferinde duymakta olduğumuz huzursuzluğun SBKP liderlerince dile getirilmesiydi. Bunu biz Lenin zamanının yaratıcı ve coşkulu havasına dönüş yolunda bir ileri adım saydık. Büyük Ekim Devrimi ancak Bolşevik Partisi içinde çeşitli görüşlerin tartışılabildiği özgür ve yaratıcı ortam içinde başarılabilirdi. Ve Lenin o devrimi, aralarındaki görüş ayrılıklarına karşın, Parti disiplini altında çalışabilecekleri koşulları yaratarak, Stalin, Trotski, Sverdlov, Buharin, Derjinski, Zinoviev, Kolantai ve daha nicelerinin katkılarını sağlayarak zafere ulaştırmıştı.

Ancak destalinizasyon zamanla tersine bir şahıs putlaştırmaya dönüştü. Düne kadar Stalin tanrı idi, ona tapmak zorunluluğu vardı, şimdi şeytan ilân ediliyor ve taşlanıyordu. Bütün günahlar bir tek şahsa yükleniyor ve ilk iş sosyalist ülkenin otuz yıllık tarihini tümüyle kötülemeye kadar vardırılıyordu. Bu konuda sosyalizmin düşmanlarıyla da ağız birliği edildiği durumlar eksik değildi. Bunun Marksist tarih anlayışıyla bir ilişiği olamazdı. Destalinizasyonun bu mecraya sürüklenmesinin devrimci işçi hareketine çok zararları olduğu bir gerçektir.

Bu konuda bizim tutumumuzun başından beri ne olduğuna ışık tutacağı için 1969'da yayımlanan "Proleter Devrimci Hareketimizin Çizgisi Açıktır" başlıklı yazımdan bir paragrafı buraya aktarmayı gerekli görüyorum. Burada şöyle deniyor:

"...Stalin'in 1920'ler ortamında sağ ve sol sapmalara karşı verdiği mücadele, emperyalizm ve sosyalist devrimler çağının Marksizminin derli toplu sunuluşu ve yığınlara maledilişi yolunda bir çaba, bir katkıdır. Stalin'in bu yazılarını biz ilgiyle okuruz. Sovyetler Birliği'nde, belli bir anda destalinizasyon akımının yaygın olup olmaması bizim bu tutumumuzu değiştirmez. Ve biz destalinizasyonun kimi durumlarda ilk Sosyalist Ülkenin yarım yüzyıllık tarihinin otuz yılını kitaplardan silmeye kadar vardırılmasını olumlu karşılayamayız. Proleter devrimci davranış odur ki, Stalin'i putlaştırma döneminde ölçülü davranmasını bileceksin ve Stalin'i bile olsa kimseyi Marksist eleştirinin üstünde tutmayacaksın. Öte yandan destalinizasyon döneminde önüne gelen Stalin'e söverken gene ölçülü davranmayı bileceksin ve hatanın yanında sevabın da belirtilmesini emreden Marksist eleştiri sınırlarını aşmayacaksın..." (Aydınlık-Sosyalist Dergi'nin 15. sayısında ve "TKP'nin Tarihsel Konumu" adlı kitapta yayımlanmıştır).

Bizde bazıları, ölçülü davranmak şöyle dursun, şahıs putlaştırma döneminde gayretkeşlikte herkesi geride bırakırken, hava dönünce Stalin'in adını küfürsüz ağıza almaz oldılar.

Bir örnek: 1950'de yurda döndüğümde Parti'nin kıdemli üyelerinden bir tornacı arkadaşın Parti'den çıkarılması söz konusu ediliyordu. O zamanki Parti Teşkilât Sekreteri bu konuda ısrarlıydı. Gerekçe: Stalin'in aleyhinde konuşma. Teşkilât Sekreteri'nin bu yolda gayretinin ardında kişisel nitelikte başka nedenler seziliyordu. Acele edilmemesini, sorunun iyice incelenmesini önerdim. Soruşturma sonucunda bu üyenin bir başka üye ile eleştiri, özeleştirinin gereği konusunda tartışırken "kimse Marksist eleştirinin üstünde değildir, Stalin bile" dediği ortaya çıktı. Marksist eleştirinin kapsamını böyle veciz bir şekilde dile getirmiş olan bu arkadaş aleyhinde herhangi bir işlem yapılmadı. Teşkilât Sekreteri'nin bu yoldaki çabaları boşa çıktı.

Aradan yıllar geçti. Ve 1960'larda yurtdışına çıkmış olan bu şahıs "TKP Dış-Büro Sorumlusu" olarak karşımıza çıkarıldı. (Birkaç yıl sonra da bu "Dış Büro" kendini "TKP" diye adlandıracaktır). O dönemde "Maoculuk" denen akım bugün gibi ideo-

lojik iflâsa henüz uğramamıştı. O koşullarda dışarıda böyle bir büronun bir an önce kurulmasından yarar umulduğu anlaşılıyor. Zamanında harekete geçilerek bu cinsten olup bittiler belki önlenebilirdi. Bunun yapılmamış olması hatadır. Devrimci hareketimizin önüne aşılması çok daha güç engeller dikecek olan bir hata.

1960'ların ortalarında bir arkadaş bu "Dış Büro" Sekreteri'ni ziyaret ediyor. Şu "Stalin bile Marksist eleştirinin üstünde değildir" dedi diye partiden adam atmaya kalkışan şahsı. Konuşmalarında Stalin'den söz ediliyor. Ve bu bağnaz Stalincimiz, Stalin'in adını her ağzına alışta " o namussuz" sıfatını eklemeyi ihmâl etmiyor. Bu arada yurt dışından yayın yapan kontrollerindeki "Bizim Radyo" Türkiye'de proleter devrimci harekete ve özel olarak bizim şahsımıza saldırıya geçmiştir. Bize yakıştırılan türlü sıfatlar arasında Stalincilik de eksik değildir. Bu şahıs bir istisna olsaydı üzerinde durulmaya değmezdi. Ne yazık ki değildir.

Birçok diğer partilerde olduğu gibi Yunan Komünist Partisi'nde de destalinizasyon dolayısıyle yönetim değişikliği oldu. Hiç değilse bu bakımdan YKP'de destalinizasyon ciddiye alınabilir. Ama, şahıs putlaştırma döneminin en bağnaz şakşakçılarının hava dönünce Stalin'e sövmede herkesi geride bırakarak yerlerini koruduğu bir yerde "destalinizasyon" demokratik merkeziyetçilik ilkelerine dönüş olarak değerlendirilemez.

* * *

Bu anıları kaleme alıken, araba devrildikten sonra yol gösterenin durumuna düşmemek için dikkatli davrandım. Sureti haktan görünerek, sıradan Andartes'in (meçhul askerin) kahramanlığını usulen övdükten sonra, adil yargıç edalarıyla, yalnız yönetici kadroları değil, koca bir şanlı tarihsel dönemi, olduğu gibi mahkûm etmeye kalkışanlar eksik değil. Bu tutum, "direnişin başında bizim kafadakiler olsaydı, hatalar işlenmez, sonuç yenilgi olmazdı" varsayımına dayanır. Bu cinsten iddiaları ciddiye almanın olanağı yok.

Yunan solu bugün bambaşka tarihsel koşullar içinde, direniş yıllarındakinden çok değişik mücadele biçimlerini uygulamakla yükümlüdür. Ama burjuva demokrasisi ortamında politik mücadele veren bir sol için de her iki Andartiko bir tarihsel dayanak, bir ma-

nevi güç kaynağıdır. Ona hatasıyla, sevabıyla sahip çıkmak gerek. Bu, eleştiri, öz-eleştirinin reddi değildir. Olayların doğru tahlilinden çıkış yaparak hataların saptanmasının, aynı nitelikte yeni hataların işlenmesini önlemeye yardım edeceği açık.

Yunan İç Savaşı tarihsel ölçülerle yakın bir geçmiştedir. Ona katılanların birçoğu sağdırlar ve bunlar bugünün siyasal mevzilenmesinde yer alıyorlar. Bu durumlarının, onları konuyu kendi örgütlerinin çıkarları açısından ele almaya yöneltmesi doğaldır. Yunan politikası içinde olmayan, ama kuşkusuz Türkiye politikası içinde, dolayısıyla dünya politikasıyla yakından ilgili bir kimse için durum biraz değişiktir. Onun olay ve kişileri tarihsel çerçeve içine oturtması daha kolay.

Ancak böyle hareket edildiğinde, Yunan solunun kenetlenmiş bir bütün olarak emperyalizmin ve faşizmin karşısına dikilmesi ve bu ülkede tutarlı bir bağımsızlık ve demokrasi politikasının izlenmesi için mücadele edenlere yardımcı olunabilir. Ancak böyle hareket edildiğinde, benim ülkemin en geniş anti-faşist çevreleriyle komşu ülke Yunanistan'ın en geniş anlamıyla ilerici güçleri arasındaki dayanışmanın güçlenmesine katkıda bulunulabilir.

* * *

YAZAR HAKKINDA

Mihri Belli 1915'de Silivri'de doğdu. Babası Kurtuluş Savaşı yıllarında Trakya'da direnişi yönetenlerden Urfalı Mahmut Hayrettin'dir. Hukukçu idi. Anası Çatalca'ya yerleşmiş 93 göçmeni bir ailedendir.

Mihri Belli siyasi eyleme 1936-1940 yıllarında iktisat okumaya gittiği Amerika Birleşik Devletlerinde başladı. Orada gençlik ve işçi hareketlerine katıldı. Bir yıl kadar ülkenin güneyinde, Mississippi eyaletinde zenci yarıcılar arasında çalıştı.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yurda döndü. 1940-1943 yıllarında askerdi.

1940'dan başlayarak, tek parti döneminin biricik muhalefet partisi olan TKP'de çalışmaya başladı. 1941 sonlarında bu örgütte sorumlu göreve geldi.

1943-1944 ders yılında İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi'nde asistanlık yaptı. İleri Gençlik Birliği'nin kuruluşu bu dönemdedir. 1944 güzünde tutuklandı. Elli üniversiteli arkadaşıyla birlikte sıkıyönetim mahkemesinde yargılandı: iki yıl hapis cezasına ve sürgüne mahkûm oldu.

Belli 1946 sonlarında yurtdışına çıktı ve Yunanistan dağlarının yolunu tuttu. Yunan iç savaşında iki buçuk yıl tabur komutanlığı yaptı. İki kez yaralandı. 1983'de yurtdışında yayınlanan "Rigas'ın Dediği" adlı kitabında bu savaş anlatılmaktadır.

Belli 1950'de yurda döndü. Bir süre tutuklandıktan sonra serbest bırakıldı. 1951'de TKP tevkifatının başlamasıyla yeniden tutuklandı. İki yıl süreyle Sansaryan Han'da polis soruşturmasına uğratıldıktan sonra arkadaşlarıyla birlikte askeri mahkeme önünde yargılandı ve Partinin bir sorumlusu olarak yedi yıl hapis cezasına ve sürgüne mahkûm oldu.

Belli cezaevindeyken, aynı davada altı yıl hapis cezasına mahkûm olan mücadele arkadaşı Sevim Tarı ile evlendi. Sonraki yıllarda iki çocukları oldu.

27 Mayıs 1960'dan sonra bir dergiye yazdığı toprak reformu konusunda bir yazıdan ötürü gene tutuklandı. 1960'ların ikinci yarısında "Türk Solu" ve "Aydınlık Sosyalist Dergi" adlı organların çıkarılmasına yardımcı oldu. Bu dergilere yazdığı yazılar ve verdiği konferanslarla Milli Demokratik Devrimin tezlerini savundu. Bu

tezler Türkiye marksistleri tarafından yarım yüzyıldan beri savunulan asgari programın yeni koşulları göz önünde tutan bir açıklamasıydı. (Bu konuşma ve yazılarından bir kısmı "Yazılar 1965-1970" ve "TKP'nin Tarihsel Konumu" (1976) kitap-larda yayımlanmıştır.)

Belli 1968 ve 1969'da yaptığı konuşmalardan ötürü iki kez tutuklandı.

12 Mart 1971 darbesinden sonra illegaliteye geçti. Bir ara yurt dışına giderek Filistin Kurtuluş Örgütü'ne konuk oldu. 1972 başında yurda döndü. " Devrimci Hareketimizin Eleştirisi" adlı kitabı yazdı. Bu kitap Almanya'da ve Türkiye'de yayınlanmıştır. 1972'de kendisini saran faşizmin çemberi iyice daralınca bir kez daha yurt dışına çıkmak zorunda kaldı. Almanya'da "Yurtsever" adlı dergının çalışmalarına katıldı. 1973 güzünde Türkiye'ye döndü.

1974'de Af Kanunu'nun yasallaşması üzerine Belli ve arkadaşları legal çalışmalara giriştiler ve Türkiye Emekçi Partisi'ni (TEP) kurdular. TEP kurulur kurulmaz Devlet Güvenlik Mahkemesi bu partinin program ve tüzüğünde komünizm ve Kürt halkının kendi anadili ve kültürüne sahip çıkma hakkı savunularak "ayrılıkçılık" yapıldığı iddiasıyla soruşturma açtı. Belli, parti sorumlusu olarak, DGM savcılığının istediği parti kayıt defterlerini vermediği ve sorulan soruları cevaplandırmadığı için altı ay süreyle tutuklu kaldı.

Belli yetmişli yılların ikinci yarısında çıkan "Emekçi" ve "Bağımsız Türkiye" dergilerine yazdığı yazılarda TEP'in çizgisini savundu.

Nisan 1979'da Kontr-Gerilla hizmetinde bir profesyonel katil Belli'ye karşı suikast girişiminde bulundu. Belli ağır yaralandı.

1980 Mayısında Anayasa Mahkemesi TEP'i resmen kapattı: Böylelikle DGM ve sıkıyönetim mahkemeleri önünde hukuki engel kaldırılmış oluyor, TEP yöneticileri 141. maddeyi ihlâlden yargılanabiliyordu.

12 Eylül darbesinden sonra Belli bir kez daha illegaliteye geçti. 1981 sonlarında yurt dışına çıktı. 1983'de "Rigas'in Dediği", 1984'de "Türkiye: Toplumsal Yapı, Ulusal Sorun", 1986'da "Türk Solu - Dünü, Bugünü" adlı kitapları yazdı.

(Bu kısa biyografi "Eine Analyse der türkischen Linken-Selbskritik" adlı kitabından özetlenerek çevrilmiştir. 'Freies Buch Verlag GmbH, Münih, 1983')

1951 Tevkifatı
Emniyet Fotoğrafı

Her toplumda ve her aşamada karşılaşılabilecek bir tip olduğu için siyasi komiserin adını anmadan tutum ve davranışları üzerinde duruyorum. Kendisinden biraz daha söz edeceğim. Lambros'un yerine gelmişti. Selefinden çok değişikti. O da kırkını aşkındı. Mesleği şoförlükmüş. İri kıyım bir adam, giyim kuşamına düşkün. Kasılarak yürürdü. Kendisinde Napoleon havaları sezer olmuştum. Belki de konuşmalarında burjuva devriminin bu büyük askerinin adını ve bazı harcı-alem olmuş sözlerini sık sık ağzına almasından ileri geliyordu bu sezgi. Oysa pek öyle harp darp görmüş bir kimse değildi.

Alıntılara meraklıydı. Konuşmalarını Lenin'den, Stalin'den alıntılarla süsler, yüksek teorik düzeyde tutmaya çılışırdı. Konuşmasının sonunda "Arkadaşlar, elimde olmayarak konuşmamı fazla yüksek düzeyde tutmuş olabilirim. Anlamadıysanız daha basit bir şekilde anlatayım" demişti birkaç kez. Bir keresinde, kendimi tutamadım ve "Baştan açık konuş ki iki kez konuşma zahmetine katlanmayasın" anlamında bir şey söylemiştim. Böyle bir çıkış yapmam yanlıştı. Partinin siyasi komiser olarak tayin ettiği bir kimseydi. Otoritesini zedeleyecek herhangi bir davranış doğru bir tutum olamazdı. Ama onun da bu gibi çalımların hiç değilse bazılarımızda olumlu bir izlenim yaratmayacağını görebilecek kavrayışı göstermesi gerekirdi. Buna benzer bir iki çıkıştan sonra aramızdaki ilişkiler soğudu.